

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ'
(σελ.1 - 107)

Του πορίσματος της Εξεταστικής Επιτροπής
για το «Φάκελο της Κύπρου».

(Περιλαμβάνει τις γνώμες 11 Βουλευτών-Μελών της Εξεταστικής Επιτροπής, που έπαιψαν με δήλωσή τους έγγραφη και προφορική, να μετέχουν των εργασιών της Εξεταστικής Επιτροπής από 1.6.1988).

Το παράρτημα τούτο περιλαμβάνει τις γνώμες των μελών της Επιτροπής κ.κ.1)Βαρβιτσιώτη Ιωάννη, 2)Βασιλειάδη Ιωάννη,3)Ζαίμη Ανδρέα,4)Λάσκαρη Κων/νου,5)Μπλέτσα Στυλιανού,6)Ξαρχά Αθανασίου,7)7)Παναγιωτόπουλου Γεωργίου,8)Παπακωνσταντίνου Μιχαήλ,9)Παυλίδη Αριστοτέλη, 10)Φωτόπουλου Χρίστου και 11)Χατζηγάκη Σωτηρίου, οι οποίοι κατά τη συνεδρίαση της Ολομέλειας της Επιτροπής της 1-6-88, μας δήλωσαν προφορικά και με γραπτή δήλωση ότι παύουν να μετέχουν των εργασιών της Επιτροπής μας και ταυτόχρονα μας ενεχείρισαν το κείμενο που ακολουθεί:

ΠΡΟΟΙΜΙΟ

Η Εξεταστική Επιτροπή για την έρευνα,συγκέντρωση και αξιολόγηση των στοιχείων της υπόθεσης της Κυπριακής τραγωδίας, που επεκράτησε να ονομάζεται «Φάκελος της Κύπρου», συστήθηκε με απόφαση της Ολομέλειας της Βουλής,κατά την συνεδρίαση της 21ης Φεβρουαρίου 1986, σύμφωνα με το άρθρο 68 παρ. 2 και 3 του Συντάγματος, το άρθρο 27 του τότε ισχύοντος Κανονισμού της Βουλής και ύστερα από την 2 Δεκεμβρίου 1985 πρόταση 129 Βουλευτών του ΠΑΣΟΚ προς τον Πρόεδρο της Βουλής. Της πιο πάνω πρότασης των Βουλευτών του ΠΑΣΟΚ είχε προηγηθεί η από 1.11.84 αίτηση-πρόταση 99 Βουλευτών του ΠΑΣΟΚ που δεν συζητήθηκε επειδή, όπως αναφέρεται στην πρόταση, «είχαν μεσολαβήσει κρίσιμες για το όλο Κυπριακό θέμα ενέργειες, δηλαδή, οι πιο πρόσφατες πρωτοβουλίες του Γεν.Γραμματέα του ΟΗΕ πούχαν γεννήσει και στον ίδιο τον Γκουεγιάρ κάποιες ελπίδες δίμηνης και συνολικής λύσης του Κυπριακού προβλήματος».

Στην από 2 Δεκεμβρίου 1985 πρόταση των Βουλευτών του ΠΑΣΟΚ αναφέρεται ότι «προτείνεται η σύσταση εξεταστικής επιτροπής για να πληροφορηθεί και βεβαιωθεί ο Ελληνισμός α)για τις συνθήκες κάτω από τις οποίες εκδηλώθηκε και ολοκληρώθηκε το εγκληματικό πραξικόπημα ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ και ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ, β)για όλα τα θέματα που συνδέονται μαζί του με τις τραγικές του συνέπειες και γενικότερα με την όλη τραγωδία που επακολούθησε εισβολή «Αττίλας» στην Κύπρο, κατάληξη και κατοχή του 37% των εδαφών του ανεξάρτητου Κράτους της Κυπριακής Δημοκρατίας, εξαφάνιση χιλιάδων ομήρων «αγνοουμένων» εκδίωξη, βίαιο ξεριζώμα και προσφυγοποίηση των Ελληνοκυπρίων του Βορρά από τις εστίες τους-Κυρήνεια, Αμμόχωστος κ.λ.π., καταστροφή Ιερών Χριστιανικών Ναών, ληλασία αρχαιολογικών θησαυρών στο κατεχόμενο τμήμα της Κύπρου, ανακήρυξη του Ψευδοκράτους του κ.Ντεκτάς, ιταμή προσπάθεια νομιμοποίησής του κλπ.

Η Νέα Δημοκρατία με δήλωση του Προέδρου της κ.Μητσοτάκη ψήφισε την πρόταση και δήλωσε ότι θα μετάρχει στην επιτροπή που θα συγκροτηθεί «με πρωτοβουλία και ευθύνη της Κυβερνήσεως» και με υψηλό αίσθημα ευθύνης, διότι πράγματι το θέμα το οποίο θα απασχολήσει την επιτροπή είναι μέγα (Πρακτικά Βουλής 21 Φεβρουαρίου 1986 σελ.4353).

Με βάση την απόφαση της Ολομέλειας της Βουλής συγκροτήθηκε η Επιτροπή με απόφαση του Προέδρου της την 3η Μαρτίου 1986 και ορίστηκε προθεσμία έξι μηνών για την περάτωση της εξέτασης και την υποβολή του πορίσματος στη Βουλή, δηλαδή έως 3 Σεπτεμβρίου 1986. Οι δε εργασίες της επιτροπής άρχισαν τον Απρίλιο του 1986. Και ενώ όλα τα στοιχεία υπήρξαν, σε σύντομο χρονικό διάστημα, αποκαλυπτικά και επαρκή, οι δε πρωταίτιοι, ηθικοί και φυσικοί αυτουργοί ωμολόγησαν την συμμετοχή τους, παρά ταύτα οι εργασίες παρατάθηκαν επανειλημμένα και αδικαιολόγητα. Δηλαδή για πρώτη φορά από τη λήξη της πρώτης προθεσμίας, ήτοι από 4.9.1986 μέχρι 3.3.1987, τη δεύτερη από 4.3.1987 μέχρι 12.10.1987, την τρίτη από 13.10.1987 μέχρι 12.3.1988 και την τέταρτη μέχρι 31 Μαΐου 1985.

Σημειώνουμε, ακόμη, ότι κατά τη διάρκεια των εργασιών της Επιτροπής υπήρξαν άμεσες επεμβάσεις από κυβερνητικές πλευρές αποκαλυπτικές των προθέσεων της για κομματική εκμετάλλευση του θέματος ή και του τελικού πορίσματος του οποίου το περιεχόμενο ανεπίτρεπτα προδίδεζαν. (Επανειλημμένες Δηλώσεις του Πρωθυπουργού).

Η Νέα Δημοκρατία αντέδρασε στις δηλώσεις αυτές, τις κατήγγειλε ως απαράδεκτες, αντικοινοβουλευτικές και αντισυνταγματικές επεμβάσεις στο έργο της επιτροπής, διότι δεν ήταν διατεθειμένη να δεχθεί την επίδραση οποιασδήποτε σκοπιμότητας δυνάμενης να εκτρέψει την πορεία των εργασιών, να αλλοιώσει το χαρακτήρα της, να χρωματίσει το πόρισμά της ή να ανεχθεί την ένταξη της υπόθεσης του Φακέλου της Κύπρου στην υπηρεσία κομματικών σχεδίων και επιδιώξεων της Κυβερνήσεως.

Συζητήθηκε μέσα στον τρέχοντα μήνα Μάιο, από την πλειοψηφία της Επιτροπής, παρά τις έντονες αντιδράσεις μας και πέμπτη παράταση πεντάμηνη μάλιστα, με πιθανότερες περαιτέρω επιμήκυνσης της και κατά ασαφή δήλωση του Αντιπροέδρου της Κυβερνήσεως, την οποία ενέκρινε η κυβερνητική πλειοψηφία της Βουλής. Όπως είναι φυσικό δεν είναι δυνατόν να συμπράξουμε στην διαιώνιση των εργασιών, ενώ ουσιαστικά το έργο έχει τελειώσει. Αυτός άλλωστε είναι ο λόγος για τον οποίο καταθέτουμε σήμερα το πόρισμα μέσα στην ταχθείσα προθεσμία, πράγμα που αποδεικνύει ότι δεν ήταν αναγκαία η νέα παράταση.

Έκταση της εξεταζομένης - ερευνημένης περιόδου:

Μολοντί τα όρια της υπο εξέταση περιόδου δεν ήταν σαφώς καθωρισμένα τόσο από την πρόταση για την σύσταση της Επιτροπής όσο και από την συζήτηση στη Βουλή προέκυψε πάντως και έγινε δεκτό ότι η έρευνα θα στρεφόταν στα γεγονότα που συνέβησαν κατά τη διάρκεια του δικτατορικού καθεστώτος από τον Απρίλιο του 1967 έως την πτώση του, δηλαδή η ανάκληση της Μερραχίας, το κατά Μακαρίου πραξικόπημα της 15ης Ιουλίου 1974, η επακολούθησα Τουρκική εισβολή στη Κύπρο (20 Ιουλίου 1974), Αττίλας I αλλά και τα ενδιάμεσα γεγονότα όπως η Εξεταστική Επιτροπή θα ερευνούσε γεγονότα που έλαβαν χώρα κατά την διάρκεια της δικτατορίας, τις πράξεις, τους χειρισμούς, τις αποφάσεις, τις ενέργειες και παραλείψεις της δικτατορίας και των «κυβερνήσεών της». Στο πώς διαδραματίστηκαν τα τραγικά εκείνα γεγονότα έπρεπε να στραφεί η έρευνα. Για τα γεγονότα αυτά, όταν συνέβησαν, δεν ήταν δυνατός ο δημοσίου έλεγχος, η κριτική, και η αναζήτηση ευθυνών. Γιατί η κατάλυση των δημοκρατικών θεσμών, από τη δικτατορία είχε καταστήσει ανεφικτή την αποκάλυψή τους. Την 24η Ιουλίου 1974, όταν η δικτατορία κατέρρευσε υπό το βάρος των ανομιμάτων της, και των εγκληματικών της πράξεων επανήλθε στην Ελλάδα ο Κωνσταντίνος Καραμανλής και σχημάτισε την Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας. Και ενώ η Ελλάδα χαιρόταν την αποκατάσταση της Δημοκρατίας και οι Έλληνες την απόδοση των ελευθεριών τους και της αξιοπρέπειάς τους, η Κύπρος, αιμόσυνη και θρηνούσα υφίστατο τις συνέπειες της Τουρκικής εισβολής του Αττίλα I και μετ'όλιγον του Αττίλα II, ως αποτέλεσμα του προηγηθέντος της εισβολής πραξικόπηματος κατά του Μακαρίου και της δόλιας εκμεταλλεύσεως αυτού από τους Τούρκους. Κατά ταύτα η ανάκληση Μερραχίας και ο Αττίλας II οριοθετούν την έκταση της ερευνημένης. Ούτε οι πριν ούτε οι μετά τα γεγονότα αυτά φάσεις του Κυπριακού ερευνήθηκαν από την εξεταστική επιτροπή. Σε ότι αφορά στα πεπραγμένα της υπό τον Κ. Καραμανλή Κυβερνήσεως Εθνικής Ενότητας εκτιμάται ότι αυτά έλαβαν χώρα υπό συνθήκες Δημοκρατίας, έχουν κατ'επανάληψη εκτεθεί σε δημοσίο έλεγχο, σε δημόσια κριτική και έχουν τη λαϊκή έγκριση, όπως ατιολογημένα εκτίθεται στο οικείο κεφάλαιο του πορίσματος μας.

Φύση και εξουσίες της Εξεταστικής Επιτροπής

Οι εξεταστικές επιτροπές προβλέπονται από το άρθρο 68 παρ. 1 του Συντάγματος και από τα άρθρα 27 και επ. του από 23 Οκτωβρίου 1975 ισχύοντος Κώδικος Κανονισμού Εργασιών της Βουλής και 144 και επ. άρθρα του νέου Κανονισμού της Βουλής. Κατά το άρθρο 27 του παλαιού Κανονισμού «η Βουλή συνιστά επιτροπές προς εξέταση ειδικών ζητημάτων», « Η Επιτροπή ενεργεί πάσαν κατά την κρίσιν της αναγκαίαν εξέτασιν», «τας εξουσίας ταύτας ασκεί η Επιτροπή υφ'όους όρους και διατυπώσεις ασκεί αυτές κατά τον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας ο ανακριτής», «η επιτροπή δύναται να εξετάζει μάρτυρας υφ'όους όρους και διατυπώσεις ο ανακριτής κατά τον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας», « μετά την περάτωση των εξεταστικών πράξεων η Επιτροπή αξιολογεί τας συλλεγείσας αποδείξεις και υποβάλλει ταύτας εις την Ολομέλειαν της Βουλής μετά ητιολογημένης εισηγητικής εκθέσεως». Σύμφωνα δε με το άρθρο 144 του νέου κανονισμού « η Ολομέλεια της Βουλής μπορεί να συνιστά εξεταστικές επιτροπές από μέλη της για την εξέταση ειδικών ζητημάτων δημοσίου ενδιαφέροντος», «η απόφαση της Βουλής καθορίζει την προθεσμία υποβολής του σχετικού πορίσματος (παρ. 7 άρθρου 144). Κατ'άρθρο δε 145 οι εξεταστικές επιτροπές έχουν όλες τις αρμοδιότητες των ανακριτικών αρχών καθώς και του Ει ταγγελία πλημμελειοδικών και ενεργούν κάθε αναγκαία κατά την κρίση τους έρευνα για την επίτευξη του σκοπού για τον οποίο συστήθηκαν». Κατά

δε την παρ. 2 του άρθρου 145 του νέου Κανονισμού της Βουλής «οι εξουσίες των εξεταστικών επιτροπών ασκούνται με τους όρους και τις διατυπώσεις των άρθρων 146 και 147 καθώς και του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας». Άρθρο 148: «Μετά την ολοκλήρωση της έρευνας η επιτροπή αξιολογεί τις αποδείξεις που συνέλεξε και συντάσσει αιτιολογημένο πόρισμα». Από τις παραπάνω διατάξεις προκύπτει χωρίς αμφιβολία ο ανακριτικός χαρακτήρας των εξεταστικών επιτροπών, με καθωρισμένες και οριοθετημένες αρμοδιότητες και εξουσίες με σκοπό έρευνας. Ενδεικτικές είναι οι φράσεις «συλλέγει αποδείξεις, αξιολογεί τις συλλεγόμενες αποδείξεις, υποβάλλει τις αποδείξεις στην Ολομέλεια της Βουλής με ητιολογημένη εισηγητική έκθεση ή συντάσσει αιτιολογημένο πόρισμα». Η εξεταστική επιτροπή ερευνά, εξετάζει, συλλέγει στοιχεία, αναλύει, φωτίζει, συμπεραίνει, αποκαλύπτει, αλλά δεν δικάζει και δεν καταδικάζει. Δεν απαγγέλει κατηγορία εναντίον ουδενός. Όλοι οι κληθέντες και εξετασθέντες από την επιτροπή είναι, μάρτυρες και κανένας δεν κλήθηκε ως κατηγορούμενος να απολογηθεί. Το «πόρισμα» της επιτροπής είναι, πρέπει να είναι, αιτιολογημένο αλλά δεν επέχει θέση και κατά μέγιστα λόγο δεν είναι, βούλευμα ή δικαστική απόφαση. Η αξιολόγηση των αποδείξεων δεν σημαίνει νομικό-ποινικό χαρακτηρισμό των πράξεων, δεν σημαίνει υπαγωγή των πραγματικών περιστατικών σε συγκεκριμένο νομικό κανόνα ή διάταξη. Δεν οικειοποιείται και δεν έχει έργα και αρμοδιότητες δικαστικής εξουσίας. Ως προς τις ευθύνες, ποινικές ή πολιτικές. Οι ποινικές ευθύνες προκύπτουν από την τέλεση συγκεκριμένων αξιόποινων πράξεων προβλεπόμενων και τιμωρούμενων από το Νόμο «καταγιγνώσκονται» δε στους κριθέντες ενόχους από την Δικαστική Εξουσία με την μορφή ποινής. Η εξεταστική επιτροπή περιορίζεται και αυτοπεριορίζεται στην καταγραφή των πραγματικών περιστατικών, στην αξιολόγηση των αποδείξεων με βάση την ακρίβεια, την αλήθεια, την αξία, την σημασία, την βαρύτητα τους και ως αποτέλεσμα της έρευνας και της αξιολόγησης διαπιστώνει την ύπαρξη ευθυνών τις συσχετίζει με την δράση των ατόμων, αλλά δεν τις καταλογίζει με τρόπο εξειδικευμένο, έργο κατ' ουσίαν και αποκλειστικώς δικαστικό. Οι αιτιολογίες του πορίσματος της έρευνας δεν είναι αιτιολογίες καταδίκης ή αθώωσης. Είναι απλώς το θεμέλιο του τελικού ερευνητικού αποτελέσματος. Το πόρισμα περιέχει αξιολογική κρίση των αποδείξεων, αλλά δεν αποτελεί και δεν περιέχει δικαστική κρίση. Περισσότερο ρευστή και αμφιλεγόμενη είναι η έννοια και το περιεχόμενο των πολιτικών ευθυνών και της απόδοσής τους με το πόρισμα της εξεταστικής επιτροπής. Ένα είναι βέβαια και τις πολιτικές ευθύνες για τις πολιτικές πράξεις και αποφάσεις, των δημοκρατικά εκλεγμένων κυβερνήσεων. Σας αναλύει τις κρίσεις και τις αποδίδει μέσα από την ετυμηγορία του το εκλογικό σώμα. Στα δημοκρατικά δε και κοινοβουλευτικά πολιτεύματα οι πολιτικές πράξεις κρίνονται και οι πολιτικές ευθύνες αποδίδονται στις εκλεγμένες από το Λαό κυβερνήσεις μέσα από διαδικασίες ελέγχου και κριτικής, από τα κατά το Σύνταγμα και τους νόμους όργανα, και φορείς (Κοινοβούλιο, Τύπος) πάντοτε δε και καθημερινά υπόκεινται στην κριτική και την αξιολόγηση της δημόσιας γνώμης, των πολιτών και τελικά, όπως αναφέρθηκε, από τον ύπατο κριτή των πολιτικών πράξεων της πολιτικής εξουσίας, τον Λαό. Στον δημοκρατικό αυτόν κανόνα υπόκεινται οι πράξεις, οι αποφάσεις και οι χειρισμοί της Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας όπως αναλυτικότερα εκτίθεται στο οικείο κεφάλαιο του πορίσματος. Ως προς τις πολιτικές, πέραν των ποινικών, ευθύνες των κυβερνήσεων της δικτατορικής περιόδου γίνεται στο πόρισμα μνεία, και ανάλυση διότι οι κυβερνήσεις αυτές ουδέποτε λογοδοτήσαν στον Ελληνικό Λαό, τον οποίον στέρησαν των δημοκρατικών δικαιωμάτων και ελευθεριών. Πρέπει τέλος να υπογραμμισθεί ότι η Επιτροπή δεν ανταποκρίθηκε απόλυτα στην εντολή της Βουλής και την πρόταση για την σύσταση της διότι δεν ερεύνησε και τις συνθήκες κάτω από τις οποίες έγινε η ανακήρυξη του ψευδοκράτους του Ντενκτάς. Η έρευνα δε αυτής της πράξεως του κυπριακού θα παρείχε στην Επιτροπή τη δυνατότητα και την αφορμή να σταθμιστούν και να αξιολογηθούν οι δυνατότητες αντίδρασης και επέμβασης από Ελληνικής πλευράς στην Κύπρο με δεδομένο ότι κατά το χρόνο που έγινε η παράνομη ανακήρυξη του ψευδοκράτους του Ντενκτάς οι Ελληνικές ένοπλες δυνάμεις ήσαν πολύ ισχυρότερες σε σύγκριση με την κατάσταση που βρίσκονταν κατά την περίοδο του Αττίλα II όταν είχε προηγηθεί το πραξικόπημα κατά Μακαρίου και η Τουρκική εισβολή στην Κύπρο. Πολύτιμη βοήθεια στο έργο της Επιτροπής θα αποτελούσε και το πόρισμα παρόμοιας έρευνας που αποφάσισε και άρχισε η κυπριακή Βουλή αλλά που δεν περάτισε για λόγους που η κυπριακή Κυβέρνηση και η Βουλή έκριναν ότι επιβαλλόταν να σταματήσει η έρευνα.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΟΥ ΚΥΠΡΙΑΚΟΥ ΛΑΟΥ

Η Κύπρος από αρχαιοτάτων χρόνων κατοικείται από Έλληνες και δια μέσου των αιώνων υπέστη πολλές εισβολές. Το 1878 (4 Ιουνίου) η Κύπρος ύστερα από τρεις αιώνες τουρκικής κατοχής πουλήθηκε στη Μεγάλη Βρετανία, η οποία στρέφει την προσοχή της στην Ανατολική Μεσόγειο, μετά το άνοιγμα του Σουέζ το 1869.

Ο Κυπριακός λαός δέχεται με χαρά τη Βρετανική κατοχή, με την ελπίδα ότι θα ανοίξει το δρόμο για την εκπλήρωση των Εθνικών του πόθων. Κατά την υπογραφή της συνθήκης, συμφωνήθηκε να κρατήσει η Αγγλία την Κύπρο, έναντι ετήσιου τμήματος 87.686 λιρών, υπό την υψηλή κυριαρχία του σουλτάνου και για όσο χρόνο η Ρωσία θα κρατούσε το Βατούμ, το Κάρς και το Αρνταχάν.

Κατά τη διάρκεια της μακροαίωνης ιστορίας της, η Κύπρος διατήρησε αναλλοίωτο τον ελληνικό χαρακτήρα, η δε ένωση της με την Ελλάδα αποτέλεσε το όνειρο των Κυπρίων. Το 1914, η Οθωμανική αυτοκρατορία κηρύσσει τον πόλεμο κατά της Μεγάλης Βρετανίας. Η τελευταία καταγγέλλει την Αγγλοτουρκική σύμβαση του 1878 και προβαίνει στην προσάρτηση της Κύπρου, που ως τότε εξακολουθούσε να αποτελεί, θεωρητικά, τμήμα της Τουρκίας.

Ένα χρόνο αργότερα, το 1915, η Βρετανία προσφέρει την Κύπρο στην Ελλάδα, ως αντάλλαγμα για τη συμμετοχή της στην εκστρατεία των Δαρδανελίων. Η προσφορά όμως αυτή αποσύρεται αμέσως, εξαιτίας αρνήσεως της Ελλάδος να μετασχει στον πόλεμο. Το 1923 με τη Συνθήκη της Λωζάνης (άρθρο 20), η Τουρκία αναγνωρίζει την προσάρτηση της Κύπρου στη Μεγάλη Βρετανία και παραιτείται από όλα τα δικαιώματά της στην Κύπρο. Την 1η Μαΐου 1925, η Αγγλία την ανακηρύσσει αποικία του Στέμματος.

Νέοι αγώνες άρχισαν τότε για την Ένωση, που κορυφώθηκαν με την εθνική εξέγερση του Οκτωβρίου του 1931. Επακολούθησαν συλλήψεις, απελάσεις, φυλακίσεις, κ.λπ. στις 16 Νοεμβρίου 1931 καταργήθηκε με διάταγμα το Νομαρχιακό Συμβούλιο, απαγορεύθηκε η Ελληνική σημαία, ο Ελληνικός Εθνικός Ύμνος, τα Ελληνικά χρώματα, οι εικόνες των Ελλήνων ηρώων και καταβλήθηκε προσπάθεια αφελληνισμού της κατώτερης ιδίως, παιδείας. Επίσης έγινε απόπειρα παρεμβάσεων και στα εσωτερικά της Εκκλησίας. Παρ' όλα αυτά, οι Κύπριοι πολέμησαν στο Β' Παγκόσμιο πόλεμο το 1940 στο πλευρό των συμμάχων, ως εθελοντές. Στις 13 Ιουλίου 1948, αποφασίσθηκε η συγκρότηση Εθναρχικού Συμβουλίου για την προώθηση του Εθνικού Ενωτικού αγώνα και αργότερα ιδρύθηκε στενότερο συμβούλιο - το γραφείο της Εθναρχίας - που αποτέλεσε το εκτελεστικό όργανο της Εθναρχίας Κύπρου η οποία συνεχίσε τον αγώνα.

Στις 15 Ιανουαρίου 1950 διενεργήθηκε δημοψήφισμα και το 95,7% του Κυπριακού λαού ζήτησε την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Στη συνέχεια, Κυπριακή πρεσβεία με επικεφαλής το μητροπολίτη Κυρηνείας Κυπριανό, ήλθε στην Αθήνα και κατέθεσε σειρά τόνων του Ενωτικού Δημοψήφισματος στον Πρόεδρο της Ελληνικής Βουλής. Η Κυβέρνηση όμως Πλαστήρα αρνήθηκε να παραλάβει τους τόνους του δημοψηφίσματος. Για τη στάση αυτή της Ελληνικής Κυβερνήσεως δικαιολογήθηκε ο τότε αντιπρόεδρος και υπουργός εσωτερικών Γεώργιος Παπανδρέου ως εξής στο δήμαρχο Λευκωσίας Θ. Δέρβη: « Η Ελλάδα, δήλωσε ο Γ. Παπανδρέου, αναπνέει σήμερα με δύο πνεύμονας, τον μεν αγγλικόν τον δε αμερικανικόν και δι' αυτό δεν ημπορεί, λόγω του Κυπριακού, να διακινδυνεύσει να πάθει από ασφυξίαν».

Η ίδια άρνηση προβάλλεται και από τον Σοφ. Βενιζέλο, ο οποίος από τον Αύγουστο του 1950 ως τον Οκτώβριο του 1951 είναι πρωθυπουργός και ως τον Οκτώβριο του 1952 αντιπρόεδρος της Κυβερνήσεως και υπουργός Εξωτερικών. Εξ' άλλου και ο υπουργός Αποικιών της Μεγάλης Βρετανίας αρνήθηκε να δεχθεί την πρεσβεία.

Παρά ταύτα όμως ο αγώνας της Εθναρχίας και του Κυπριακού λαού εντείνεται από τον Οκτώβριο του 1950, οπότε ανήλθε στον αρχιεπισκοπικό θρόνο ο Μακάριος ο Γ' (διαδέχθηκε το Μακάριο τον Β' που πέθανε στις 28 Ιουνίου 1950). Ο Μακάριος με σειρά ταξιδίων, από το 1952 ως το 1956, στην Ευρώπη, Ασία και Αμερική ενημερώνει την κοινή γνώμη και ουσιαστικά προβάλλει στη διεθνή κοινή γνώμη το Κυπριακό ζήτημα. Ταυτόχρονα η Ελληνική πλευρά, το Μάρτιο του 1951 θέτει με διάβημα το Κυπριακό ενώπιον της Αγγλικής κυβερνήσεως. Ούτε όμως το διάβημα αυτό, ούτε η συζήτηση στη Βουλή των κοινοτήτων τον Ιούλιο του 1954 αλλά ούτε και η προσφυγή της Ελληνικής κυβέρνησης στον ΟΗΕ στις 16 Αυγούστου 1954, είχαν κανένα αποτέλεσμα, αφού η Γενική Συνέλευση του Οργανισμού αυτού αποφασίζει, στις 22 Αυγούστου 1954, να μη συζητήσει προσφυγή «επί του παρόντος».

Στο μεταξύ, στην Κύπρο εντείνεται ο αγώνας για την ένωση και ιδρύεται η ΕΟΚΑ του Διγενή (Γεωργίου Γρίβα), που αναλαμβάνει ένοπλη δράση.

ση (1955).

Η Βρετανική κυβέρνηση αντιδρώντας έντονα, αναθέτει τη διακυβέρνηση του νησιού στο στρατάρχη Τζών Χάρτινγκ (4 Οκτωβρίου 1955), ο οποίος είχε προηγουμένως καταπνίξει το απελευθερωτικό επαναστατικό κίνημα της Κένυα. Παρ'όλες όμως τις σκληρότατες μεθόδους του Χάρτινγκ για την κατάπνιξη του κινήματος, το αγωνιστικό φρόνημα των Κυπρίων δεν λυγίζει.

Στα πλαίσια καταστολής του απελευθερωτικού αγώνα των Κυπρίων, οι Άγγλοι συγκαλούν τριμερή διάσκεψη (Μεγ. Βρετανία - Ελλάδα - Τουρκία) στο Λονδίνο, στις 30 Ιουνίου 1955, για συζήτηση του Κυπριακού (είναι η πρώτη φορά που η Τουρκία εμφανίζεται στο διεθνές προσκήνιο για το Κυπριακό).

Ως τότε η Τουρκική μειονότητα στην Κύπρο είχε παραμείνει έξω από τις διαφορές μεταξύ Ελληνοκυπρίων του Βρετανικού Στέμματος). Η διάσκεψη αυτή αποτυγχάνει και η Ελλάδα προσφεύγει για δεύτερη φορά στον ΟΗΕ, αλλά η προσφυγή της αυτή δεν εγγράφεται στην ημερήσια διάταξη, γιατί δεν συγκέντρωσε τον απαραίτητο αριθμό ψήφων.

Οι συνομιλίες Μακαρίου - Χάρτινγκ, που επακολούθησαν, απέτυχαν. Στις 9 Μαρτίου 1956, οι αγγλικές αρχές συλλαμβάνουν το Μακάριο και τον εξορίζουν στις Σεύχελλες για 1 χρόνο. Την ευθύνη της ηγεσίας του Κυπριακού λαού ανέλαβε τότε ο Μητροπολίτης Κιτίου Άνθιμος. Στο μεταξύ η δράση της ΕΟΚΑ εντείνεται, ενώ φουντώνουν τα θηριώδη αντίποινα των Άγγλων κατά των Κυπρίων αγωνιστών (σωρείες καταδικών/σε θάνατο με απαγχονισμό/κ.λ.π.).

Η εκρηκτική κατάσταση στο νησί αναγκάζει τους Άγγλους ν'αλλάξουν τακτική. Έτσι, στις 14 Ιουλίου 1956 φθάνει στην Κύπρο ο λόρδος Ράντκλιφ - στον οποίο είχε ανατεθεί η εκπόνηση συντάγματος - για να μελετήσει επιτόπια την κατάσταση. Ο λόρδος Ράντκλιφ υπέβαλε τις συνταγματικές προτάσεις του στη Βρετανική κυβέρνηση (Νοέμβριος 1956) και αυτή της κοινοποίησε στην Ελληνική κυβέρνηση (Δεκέμβριος 1956) καθώς και στο Μακάριο στις Σεύχελλες.

Ο Μακάριος αρνήθηκε να συζητήσει οποιοδήποτε θέμα εφόσον συνεχιζόταν η εξορία του. Εξάλλου η Ελληνική κυβέρνηση απέρριψε τις προτάσεις Ράντκλιφ ως μη φιλελεύθερες και μη οδηγούσες στην αυτοδιάθεση. Τον Οκτώβριο του 1956, κατατέθηκε από τη Βρετανική πλευρά αντιπροσφυγή στη Γραμματεία των Ηνωμένων Εθνών με την οποία κατηγορούνταν η Ελλάδα ότι υποστηρίζει την τρομακρατία στην Κύπρο.

Οι δύο προσφυγές (Ελλάδος και Βρετανίας) συνεξετάστηκαν στην Πολιτική Επιτροπή της Γενικής Συνελεύσεως και στις 22 Φεβρουαρίου 1957 ψηφίστηκε πρόταση για διαπραγματεύσεις για την εξεύρεση ειρηνικής, δημοκρατικής και δίκαιης λύσεως. Την απόφαση εβίην την παρερμηνεύσε η Βρετανική κυβέρνηση και υποστήριξε ότι οι διαπραγματεύσεις πρέπει να είναι τριμερείς και να αφορούν τη Μεγάλη Βρετανία, την Ελλάδα αλλά και την Τουρκία, η οποία όμως είχε παραιτηθεί με τη Συνθήκη της Λωζάνης (1923) από τα δικαιώματά της στην Κύπρο.

Στις 17 Απριλίου 1957, φθάνει στην Αθήνα από την εξορία του ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος και δηλώνει ότι θα επιδιώξει με κάθε μέσο την αυτοδιάθεση της Κύπρου. Στις 15 Ιουλίου, η Ελληνική κυβέρνηση καταθέτει νέα προσφυγή στον ΟΗΕ, με την οποία ζητάει εφαρμογή της αρχής της αυτοδιαθέσεως στην Κύπρο. Ταυτόχρονα καταγγέλει την Μεγάλη Βρετανία για ωμότητες που διέπραξε εις βάρος του λαού της μεγαλονήσου. Η απόφαση της Πολιτικής Επιτροπής της Γενικής Συνελεύσεως του ΟΗΕ (Δεκέμβριος 1957), που υπερψηφίστηκε από την ολομέλεια του Οργανισμού μιλούσε για αυτοδιάθεση. Δεν θεωρήθηκε όμως τυπικά ως επικυρωθείσα, γιατί δεν συγκέντρωσε την απαιτούμενη πλειοψηφία των 2/3 της Γενικής Συνελεύσεως.

Παρ'όλα αυτά ο Κυπριακός λαός φαινόταν ενισχυμένος από την απόφαση αυτή και διακήρυττε προς κάθε κατεύθυνση ότι δεν ήταν διατεθειμένος να ενδώσει παρά τις πολλαπλασιαζόμενες καθημερινά πιέσεις της Βρετανικής πολιτικής, η οποία και μετά την αντικατάσταση του στρατιωτικού κυβερνήτη Χάρτινγκ με πολιτικό πρόσωπο - τον Χιού Φούτ - στις 3 Δεκεμβρίου 1957, εξακολούσε να κινείται μέσα στα παλαιά πλαίσια της τριμερούς Διασκέψεως του Λονδίνου και των συνταγματικών προτάσεων του λόρδου Ράντκλιφ. Τώρα μάλιστα απειλούσε και με διαμελισμό της νήσου.

Το Φεβρουάριο του 1958, εκδηλώθηκε από Βρετανική πλευρά νέα προσπάθεια λύσεως του Κυπριακού. Οι προτάσεις αυτές πρόβλεπαν διμερείς συνομιλίες μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας και εξαρτούσαν την αρχή της αυτοδιαθέσεως στην Κύπρο από την εκχώρηση βάσεων στο Κυπριακό έδαφος στην Τουρκία. Και οι προτάσεις όμως αυτές απορρίφθηκαν, όπως ήταν φυσικό, από τον Μακάριο και την Ελληνική κυβέρνηση και έτσι η Βρετανική κυβέρνηση δήλωσε στη Βουλή των Κοινοτήτων ότι θα ανακοίνωνε οριστικό σχέδιο λύσεως, όχι πλέον για συζήτηση, αλλά για άμεση εφαρμογή.

Τα γεγονότα όμως αυτά έδωσαν αφορμή στην Τουρκία να επιτεθεί εναντίον των Ελλήνων στο νησί και έτσι να δημιουργηθεί ένταση και τα-

ραχές. Αντιδρώντας χωρίς αναβολή, η Ελληνική κυβέρνηση ζήτησε έκτακτη σύγκληση του Μόνιμου Συμβουλίου του ΝΑΤΟ και με λεπτομερή έκθεση κατήγγειλε τις Τουρκικές βιαιοπραγίες.

Ταυτόχρονα η Ελληνική Βουλή ενέκρινε ομόφωνα ψήφισμα, με το οποίο ζητούνταν η συμπαράσταση των Βουλών των Ελευθέρων λαών για την άμεση κατάπαυση των Τουρκικών βιαιοπραγιών. Στις 19 Ιουνίου 1958, ο τότε πρωθυπουργός της Μ. Βρετανίας Μάκ Μίλλαν εξαγγέλει το νέο Βρετανικό σχέδιο για την Κύπρο - το χειρότερο για την Ελληνοκυπριακή πλευρά από όλα τα προταθέντα - με το οποίο νομιμοποιούνταν η Τουρκική παρουσία στη μεγαλονήσο και αποκλείονταν το δικαίωμα της αυτοδιαθέσεως.

Το σχέδιο αυτό, που απορρίφθηκε από τους Κυπρίους, καθώς και από την Ελληνική κυβέρνηση ομόφωνα (Ιούλιος 1958), έγινε δεκτό από την Τουρκία (25 Αυγούστου 1958) και έτσι την 1η Οκτωβρίου 1958 ο Τούρκος Γενικός Πρόξενος στην Κύπρο ανέλαβε επίσημα τα καθήκοντά του, ως αντιπρόσωπος της Άγκυρας. Το πολιτικό κλίμα, λοιπόν, που προηγήθηκε από το σχέδιο Μάκ Μίλλαν και οι κίνδυνοι, τους οποίους εγκυμονούσε η νέα κατάσταση, δημιουργούσαν μια ατμόσφαιρα ιδιαίτερα κρίσιμη. Μέσα σ'αυτό το δραματικό πλαίσιο, αναλήφθηκαν οι πρωτοβουλίες για να καταστεί η Κύπρος ανεξάρτητο και κυρίαρχο κράτος.

2. Η ΚΥΠΡΟΣ ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟ ΚΑΙ ΚΥΡΙΑΡΧΟ ΚΡΑΤΟΣ

Μετά από συνομιλίες των υπουργών Εξωτερικών Ελλάδος και Τουρκίας, που διήρκεσαν από τις 6 ως τις 11 Φεβρουαρίου 1959, μονογραφήθηκαν τρεις συνθήκες στη Ζυρίχη, με βάση τις οποίες η Κύπρος ανακηρύσσεται ανεξάρτητη Δημοκρατία. Ταυτόχρονα οι δύο κυβερνήσεις (με επιστολές των πρωθυπουργών τους), αναλαμβάνουν την υποχρέωση να υποστηρίξουν την εισδοχή της Κύπρου στον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών.

Στις 11 Φεβρουαρίου 1959, οι Υπουργοί Εξωτερικών Ελλάδος και Τουρκίας από τη Ζυρίχη πήγαν στο Λονδίνο, όπου και συναντήθηκαν με τον Υπουργό των Εξωτερικών της Μεγάλης Βρετανίας. Αργότερα, κλήθηκαν εκεί ο αρχιεπίσκοπος Μακάριος και ο δόκτωρ Κιουτσούκ, ως εκπρόσωποι των δύο Κυπριακών κοινοτήτων. Στις 17 Φεβρουαρίου, έγινε σύσκεψη στο Λονδίνο με τους προαναφερθέντες πέντε παράγοντες, στην οποία αργότερα συμμετείχαν και οι πρωθυπουργοί της Μεγάλης Βρετανίας, της Ελλάδος και της Τουρκίας.

Τελικά, στις 19 Φεβρουαρίου υπογράφηκε από τους πέντε αντιπροσώπους συμφωνία για την ίδρυση ανεξάρτητης Κυπριακής Δημοκρατίας. Ταυτόχρονα η μεν Μεγάλη Βρετανία αποδέχθηκε τα συμφωνηθέντα στη Ζυρίχη μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας, η δε Ελλάδα και η Τουρκία υιοθέτησαν τις Βρετανικές προτάσεις για βάσεις της Μεγάλης Βρετανίας στην Κύπρο. Οι εκπρόσωποι τέλους της Ελληνικής και της Τουρκικής Κυπριακής Κοινότητας αποδέχθηκαν τη Συμφωνία της Ζυρίχης και τις Βρετανικές προτάσεις.

Το νέο καθεστώς καθιστούσε την Κύπρο ανεξάρτητο και κυρίαρχο κράτος και σύμφωνα με την επιχειρηματολογία του Γεωργίου Παπανδρέου, όπως αναπτύχθηκε τότε στη Βουλή, παρουσίαζε τα εξής πλεονεκτήματα:

α. Αποκαθιστούσε την ειρήνη και την ελευθερία στο νησί,
β. Ομαλοποιούντο οι Ελληνικές Συμμαχίες,
γ. Δημιουργείτο ευνοϊκός αντίκτυπος για τον Ελληνισμό της Κων/πόλεως.

δ. Η Ελλάδα αφηνόταν ελεύθερη και απεριόριστη στην εσωτερική της αποστολή, για την ευημερία του Ελληνικού λαού.

Έτσι ύστερα από τον πενταετή ένοπλο αγώνα της ΕΟΚΑ (1955-1959), η Αγγλία αναγκάστηκε να αποδεχθεί την ανεξαρτησία της Κύπρου, αφού προηγουμένως ανέμειξε από το 1955 ενεργώς την Τουρκία. Με την υπογραφή των συνθηκών Ζυρίχης και Λονδίνου, επιτεύχθηκε από το 1960 η δημιουργία της Κυπριακής Δημοκρατίας ως ανεξαρτήτου κράτους, μέλους του ΟΗΕ.

Θεσμοθετήθηκαν και τρεις (Αγγλία - Ελλάς - Τουρκία) εγγυήτριες δυνάμεις, που είχαν το δικαίωμα να επεμβαίνουν από κοινού στην Κύπρο σε περίπτωση μεταβολής του καθεστώτος από οποιαδήποτε κατεύθυνση. Δόθηκε το δικαίωμα συμμετοχής των Τουρκοκυπρίων κατά 30% στη Διοίκηση. Προβλέφθηκε Πρόεδρος Δημοκρατίας Ε/Κ και Αντιπρόεδρος Τ/Κ στους οποίους παρασχέθηκε (εξχωριστά) το δικαίωμα αρνησικυρίας (βέτο) σε κάθε βασικό νομοθέτημα. Συγκροτήθηκε τριμερές στρατηγείο Ελλάδος - Τουρκίας - Κυπριακής Δημοκρατίας με αρχηγό, εναλλάξ, αντιπρόσωπο των τριών αυτών δυνάμεων. Προβλέφθηκε η στάθμευση στη νήσο Ελληνικής Στρατιωτικής Δυνάμεως Συντάγματος (ΕΛΔΥΚ) και αντίστοιχου Τουρκικής Δυνάμεως Τάγματος (ΤΟΥΡΔΥΚ) και Ελληνικοί και Τουρκοί χωριστοί δήμοι στις πέντε μεγαλύτερες πόλεις.

Στις 16 Αυγούστου 1960, η Κύπρος αποκτά την ανεξαρτησία της και ο αρχιεπίσκοπος Μακάριος εκλέγεται Πρόεδρος της Δημοκρατίας. Η Αγγλία, η Ελλάδα και η Τουρκία αναλαμβάνουν την υποχρέωση να εγγυ-

ώνται την ανεξαρτησία, την εδαφική ακεραιότητα και την ασφάλεια της Κυπριακής Δημοκρατίας. Οι συνθήκες Ζυρίχης και Λονδίνου αποτελούν ένα σύνολο διεθνών πράξεων, από τις οποίες κυριότερες είναι οι εξής:

- α. Η Συνθήκη εγκαθιδρύσεως της Κυπριακής Δημοκρατίας,
- β. Η Συνθήκη εγγυήσεως μεταξύ Βρετανίας, Ελλάδος, Τουρκίας αφ' ενός και Κύπρου αφ' ετέρου,
- γ. Το Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας,
- δ. Η Συνθήκη Συμμαχίας μεταξύ Ελλάδος, Τουρκίας και Κύπρου, που προβλέπει τη στάθμευση στην Κύπρο Ελληνικών και Τουρκικών στρατιωτικών τμημάτων, γνωστών ως ΕΛΔΥΚ (950 άνδρες) και ΤΟΥΡΔΥΚ (650 άνδρες).

Το συνταγματικό καθεστώς της Κυπριακής πολιτείας, βασισμένο στις συμφωνίες της Ζυρίχης και του Λονδίνου, διήρκεσε ως το Δεκέμβριο του 1983. Η αρχική πορεία του υπήρξε ιδιαίτερα ευοίωνη (ζωντάνεμα οικονομικής ζωής και ατμόσφαιρα ειρήνης και εργασίας στη μεγάλη πόλη, άριστες σχέσεις μεταξύ Αθηνών και Άγκυρας, διεθνής προβολή της Κύπρου, με το σημαντικό ρόλο που ανέλαβε στον ΟΗΕ, με την έναρξη της το Φεβρουάριο του 1961 στη Βρετανική Κοινοπολιτεία και με την αποδοχή της το Μάρτιο 1961 από το Συμβούλιο της Ευρώπης ως δέκατου έκτου μέλους, κ.λ.π.).

Υπήρξαν όμως και ορισμένα μέρη των συμφωνιών που αποτέλεσαν σημεία τριβής των δύο κοινοτήτων και οδήγησαν στην κρίση του 1963, όπως π.χ. το δικαίωμα αρνησικυρίας (βέτο), η διανομή των θέσεων στη Διοίκηση και στο στρατό και, κυρίως, ο χωρισμός των πέντε μεγάλων δήμων της Κύπρου.

Πάντως, από την ελληνική πλευρά (κυβερνήσεως Ενώσεως Κέντρου-Παπανδρέου Βενιζέλου) δεν διαφαινόταν ως τότε καμία απειλή βίαιης ανατροπής του Κυπριακού καθεστώτος ως ανεφάρμοστου. Πρέπει όμως να σημειωθεί ότι η περίοδος εκείνη (Δεκέμβριος 1963 Ιουλίου 1965), χαρακτηρίζεται ιδιαίτερα από τις έντονες τριβές και διαστάσεις γνωμών μεταξύ των κυβερνήσεων Αθηνών και Λευκωσίας (π.χ.) **επιστολή Βενιζέλου προς Μακάριο** στις 29 Δεκεμβρίου 1963 «...πολλάκις, επίσης, κατά το παρελθόν, η Ελληνική κυβέρνηση, απροειδοποίητος επί ενεργειών της Κυπριακής κυβερνήσεως, εκλήθη εκ των υστέρων να βοηθήσει την Κυπριακή κυβέρνηση...» **επιστολή Γ. Παπανδρέου προς Μακάριο** 25 Φεβρουαρίου 1964 «...κινδυνεύομεν να πληροφορούμεθα τας μετέτρας πρωτοβουλίας, ως αναγνώσται του διεθνούς τύπου...», **μήνυμα Γ. Παπανδρέου προς Μακάριο και Γρίβα** 8 Αυγούστου 1964, «...άλλα συμφωνούμεν και άλλα πράττετε, επακολουθούν δυσμενέστατα συνέπειαι. Τιθέμεθα τοιουτοτρόπως ενώπιον ερωτήματος κατά πόσον και κατά ποίον τρόπον δυνάμεθα να χωρήσουμε προς το μέλλον...», **επιστολή Γ. Παπανδρέου προς Μακάριο**, «...δεν θα λαμβάνεται εις την Κύπρο καμία απόφασις άγουςα είτε αμέσως, είτε εμμέσως εις εχθροπραξίας, χωρίς να έχει προηγηθεί συννενοήσις και συμφωνία δική μας...». Η αναθεώρηση του συντάγματος της Κυπριακής Δημοκρατίας τέθηκε από τον αρχιεπίσκοπο Μακάριο και ζητείτο η τροποποίηση δεκατριών άρθρων. Στην ουσία, οι προτάσεις αυτές, αν εφαρμόζονταν, θα μετέτρεπαν ριζικά το καθεστώς των συμφωνιών της Ζυρίχης.

Η Τουρκία απέρριψε χωρίς συζήτηση τις προτάσεις Μακαρίου και απείλησε και στρατιωτική επέμβαση στην Κύπρο, η δε Τουρκοκυπριακή πλευρά προκάλεσε συγκρούσεις με το νόμιμο κράτος και κατέλαβε τμήμα της Λευκωσίας (αρχή δημιουργίας των Τ/Κ θυλάκων και των διαχωριστικών γραμμών). Προς στιγμινήν απειλήθηκε κίνδυνος γενικότερης αναφλέξεως και οι εγγυήτριες δυνάμεις ανέθεσαν στη Μεγάλη Βρετανία την ενιαία αρχηγία των στρατιωτικών δυνάμεων που στάθμευαν στη νήσο. Οι Βρετανικές δυνάμεις επέβαλαν ανακοχή και έκτοτε καθιερώθηκε η λεγόμενη «πράσινη γραμμή».

Παράλληλα, η Μεγάλη Βρετανία, στις 15 Ιανουαρίου 1964 προκάλεσε πενταμερή συνδιάσκεψη (με τη συμμετοχή των εκπροσώπων και των δύο Κυπριακών Κοινοτήτων) και υπέβαλε σχέδιο διευθετήσεως των πραγμάτων, το οποίο απέρριψε η Κύπρος, γιατί δεν επιθυμούσε ανάμειξη του ΝΑΤΟ, όπως προβλεπόταν από το σχέδιο. Εισηγήθηκε όμως η Κυπριακή Κυβέρνηση να υπαχθεί η διεθνής στρατιωτική δύναμη που θα αποστελόταν στη νήσο, στο Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ και να εγγυηθεί ο ΟΗΕ την ακεραιότητα της Κυπριακής Δημοκρατίας, ως ανεξάρτητου κράτους.

Δεν επιτεύχθηκε όμως συμφωνία και το θέμα οδηγήθηκε στο Συμβούλιο Ασφαλείας με χωριστές αιτήσεις της Κύπρου και της Μεγάλης Βρετανίας. Το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ με ψήφισμά του (4 Μαρτίου 1964) -που επαναβεβαιώθηκε στις 13 Μαρτίου 1964, λόγω νέας τουρκικής απειλής- αναγνώρισε τη νομιμότητα της Κυπριακής Κυβερνήσεως ως μόνης υπεύθυνης για την τήρηση της τάξεως και του νόμου στο νησί, αποφάσισε την αποστολή ειρηνευτικής δυνάμεως και διόρισε μεσολαβητή.

Οι Τουρκικές απειλές όμως για εισβολή δεν κόπασαν, γεγονός που ανάγκασε τις Ηνωμένες Πολιτείες να παρέμβουν και με επιστολή του Προέδρου Τζόνσον προς τον Ινονού (5 Ιουνίου 1964) να προειδοποιήσουν

την Τουρκία ότι οι ΗΠΑ αντιτίθενται έντονα σε κάθε αποβατική της ενέργεια ταυτόχρονα έστειλαν τον Ιούλιο του 1964 στη Γενεύη (όπου συζητούσε ο Φιλανδός μεσολαβητής του ΟΗΕ Τουσιμόγια) τον Ντην Άτσεσον, ο οποίος υπέβαλε σχέδιο ειρηνεύσεως.

Αρχή του σχεδίου αυτού αποτελεί η Ένωση με παραχώρηση στρατιωτικής βάσεως στην Τουρκία. Η Ελληνική Κυβέρνηση φάνηκε πρόθυμη να το συζητήσει, εξ αιτίας όμως της αδιαλλαξίας του Μακαρίου και αντιδράσεως του Ανδρέα Παπανδρέου, το σχέδιο ναυάγησε (Αύγουστος 1964).

Μετά την απόρριψη του σχεδίου Άτσεσον, και των επεισοδίων μεταξύ Ε/Κ και Τ/Κ μαχητών απειλήθηκε άμεση Τουρκική επέμβαση στην Κύπρο η οποία βομβαρδίστηκε από την Τουρκική αεροπορία, με αποτέλεσμα να προκληθούν μεγάλες ζημιές και να υπάρξουν θύματα ανάμεσα στον άμαχο κυρίως πληθυσμό. Στο μεταξύ μετακινήθηκε Τουρκοκυπριακός πληθυσμός προς το βόρειο τμήμα της Κύπρου με κέντρο την Κυρήνεια, όπου εγκαθίστανται και στρατιωτικές δυνάμεις Τουρκοκυπρίων. Πέρα όμως από αυτά, η Τουρκία, το Σεπτέμβριο του 1964, εξαπέλυσε νέους διωγμούς κατά του ελληνισμού της Κων/πόλεως με απελάσεις χιλιάδων Ελλήνων υπηκόων και προσανατόλισε τις δυνάμεις της για μια μελλοντική εισβολή στη Κύπρο.

Στις 2 Μαρτίου 1965, δημοσιεύεται η έκθεση του μεσολαβητή των Ηνωμένων Εθνών, ο οποίος αποφαινεται εναντίον της λύσεως του προβλήματος με γεωγραφικό διαχωρισμό των δύο Κοινοτήτων και κατά της δημιουργίας Ομοσπονδιακής Κυβερνήσεως. Στην Έκθεση γινόταν σύσταση για εξεύρεση λύσεως δια μέσου συνομιλιών μεταξύ των δύο Κοινοτήτων. Η Ελλάδα αποδέχθηκε την έκθεση, ενώ η Τουρκία την απέρριψε.

Στις 15 Νοεμβρίου 1967, σημειώνονται εκτεταμένα τοπικά επεισόδια και η κατάσταση στην Κύπρο είναι ιδιαίτερα έκρυθμη. Στις 4 Δεκεμβρίου, επιτυγχάνεται συμφωνία με βάση σχέδιο του Αμερικανού μεσολαβητή Σάουρους Βάνς.

Στη συνέχεια η Τουρκία ανακάλεσε τα μέτρα στρατιωτικής ετοιμότητας που είχε λάβει, η δε Ελλάδα απόσυρε τις επιπλέον της ΕΛΔΥΚ στην Κύπρο δυνάμεις της που στάθμευαν εκεί (απόχώρηση μεραρχίας).

Ακολούθησε (1968) έναρξη διακοινοτικών συνομιλιών που κατέληξαν σε αποτυχία για να επαναληφθούν το 1971, «ενισχυμένες» με συμμετοχή Έλληνα και Τούρκου συνταγματολόγων.

Η κρίση του Κυπριακού προβλήματος κορυφώθηκε με το πραξικόπημα της 15ης Ιουλίου 1974, που οργάνωθηκε από τη στρατιωτική κυβέρνηση των Αθηνών και ανέτρεψε τον Πρόεδρο της Κύπρου αρχιεπίσκοπο Μακάριο καθώς και με την απόκάλυψη στη συνέχεια επέμβαση της Τουρκίας, στις 20 Ιουλίου 1974, η οποία κατέληξε στην κατοχή από τότε του 38% της νήσου με τα γνωστά επακόλουθα (εξαφάνιση χιλιάδων ομήρων «αγνοουμένων», εκδίωξη και βίαιο ξεριζώμα -προσφυγοποίηση 200 χιλ. περίπου Ελληνοκυπρίων του βορρά, καταστροφή ιερών χριστιανικών ναών, λεηλασίες αρχαιολογικών θησαυρών στο κατεχόμενο τμήμα της νήσου κ.λπ.).

Η καταστροφή της Κύπρου ολοκληρώθηκε με την ανακήρυξη του ψευδοκράτους του Ντενκτάς στις 15 Νοεμβρίου 1983 και η μεταφορά Τούρκων εποίκων στη βόρεια Κύπρο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΑΜΥΝΑΣ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

1. ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΜΕΧΡΙ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1968

Α. Τουρκικές δυνάμεις

Όπως είναι γνωστό, από το 1960, μετά την υπογραφή των συμφωνιών Ζυρίχης - Λονδίνου και την ανακήρυξη της ανεξάρτητης Κυπριακής Δημοκρατίας, εγκαταστάθηκε στη Κύπρο Τουρκική Δύναμη Κύπρου (ΤΟΥΡΔΥΚ) με στρατιωτική δύναμη, αρχικώς 650 άνδρες.

Αμέσως με την έναρξη των συνθηκών του Δεκεμβρίου 1963, που ακολούθησαν την καταγγελία των συνθηκών Ζυρίχης - Λονδίνου από τον αρχιεπίσκοπο Μακάριο, στελέχη της ΤΟΥΡΔΥΚ άρχισαν να εκπαιδεύουν Τουρκοκυπρίους (Τ/Κ) για την δημιουργία ενόπλων τμημάτων. Ο εξοπλισμός τους γινόταν με όπλα, που έφερναν κρυφά από την Τουρκία, η δε στελέχωσή τους με αξιωματικούς του τουρκικού στρατού. Έτσι, κατά το διάστημα ως τον Ιανουάριο του 1968, οι τουρκικές και Τ/Κ δυνάμεις που υπήρχαν στο νησί ήταν:

- ΤΟΥΡΔΥΚ

Δύο Τάγματα Πεζικού, στην περιοχή Λευκωσίας, συνολικής δυνάμεως 1.000 ανδρών περίπου.

- ΤΟΥΡΚΟΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΙ

Περίπου 1.500 άνδρες, καταμετρημένοι στις Τ/Κ εστίες Κοκκίνων, Λιμνητή και Λευκωσίας.

- ΕΝΟΠΛΟΙ Τ/Κ

Περίπου 12.000 άνδρες, οργανωμένοι σε λόχους, καταμετρημένους στις 6 επαρχίες της Κύπρου, ως εξής:

Λευκωσίας (37), Κυρήνειας (3), Αμμόχωστου (3), Λάρνακας (3), Λεμεσού (7) και Πάφου (6).

Το Δεκέμβριο 1963, οι Τουρκο-κύπριοι, άρχισαν την πρόχειρη οργάνωση και οχύρωση της περιμέτρου των θυλάκων τους. Σταδιακά, αντιλαμβάνομενη τη δυσχέρεια της περιφερειακής άμυνας των θυλάκων, οργάνωσαν την άμυνα, αυτή με μόνιμα οχυρωματικά έργα, με το δόγμα της «Άμυνας Περιοχής» και ειδικότερα το θύλακο Λευκωσίας από τις προσβάσεις του προς τα ζωτικά εδάφη και διάνοιξη με οχυρωματικές τάφρους.

Β. Ελληνικές δυνάμεις

Ταυτόχρονα με την ΤΟΥΡΔΥΚ, πήγε στην Κύπρο-στην περιοχή Λευκωσίας- και η ΕΛΔΥΚ με στρατιωτική δύναμη, αρχικά, 950 ανδρών. Οι αξιωματικοί της, μετά το Δεκέμβριο του 1963, χρησιμοποιήθηκαν για την εκπαίδευση των Ελληνοκυπρίων (Ε/Κ) και την οργάνωσή τους σε Μονάδες Εθνοφρουράς, οι οποίες στελεχώθηκαν με Έλληνες από την Ελλάδα αξιωματικούς.

Οι Έλληνικές και οι Ελληνοκυπριακές Δυνάμεις, που βρίσκονταν κατά την περίοδο εκείνη στην Κύπρο, αποτελούσαν την Ανώτερη Στρατιωτική Διοίκηση Άμυνας Κύπρου (Α.Σ.Δ.Α.Κ.), με την ακόλουθη οργάνωση:

- Τη Στρατιωτική Διοίκηση Κύπρου (ΣΔΙΚ), με 5 Ανώτερες Τακτικές Διοικήσεις (ΑΤΔ), στις οποίες ανήκαν 18 Τάγματα Πεζικού (ΤΠ), περίπου 9.500 άνδρες (Ε/Κ).

- Τη Διοίκηση Καταδρομών (ΔΚΔ), με 3 Μοίρες ΚΔ, 1.200 άνδρες (Ε/Κ).

- Τη Διοίκηση Μάχης, με 1 μηχανοκίνητο ΤΠ (32 Τροχοφόρα Τεθωρακισμένα οχήματα ΒΤΡ Σοβιετικής κατασκευής), 1 Επιλαρχία Μέσων Αρμάτων (32 Άρματα Σοβιετικής κατασκευής 134) και 1 Επιλαρχία Αναγνωρίσεως (40 Τεθωρακισμένα οχήματα Μάρμον Χάριγκτον, αγγλικής προελεύσεως- Ε/Κ).

- Τη Διοίκηση Πυροβολικού (ΔΠΒ), με 3 Μοίρες Πεδινού Πυροβολικού (ΜΠΠ) των 25 λίβρων, 2 ΜΠΠ των 100 χλσ., 1 Μοίρα Ελαφρού Πεζικού Α/Α (Πυρ/κού) ΜΕΑ/ΑΠ) Μπόφορσ 40 χλσ., 1 Μοίρα Αντιαρματικού Πυρ/κού (Ε/Κ).

- Μία Ελληνική Μεραρχία και Ελληνική Δύναμη Κύπρου (ΕΛΔΥΚ/Μ), συνολικής δυνάμεως 10.000 περίπου ανδρών με το Σύνταγμα της ΕΛΔΥΚ.

- (3 Τάγματα Πεζικού) και 3 Συντάγματα της Μεραρχίας (9 ΤΠ, Μοίρες ΚΔ και 2 Ίλες Αρμάτων (1 με 17 άρματα Μ47 και 1 με 17 άρματα Μ24).

Συνολικά οι Ελληνικές Δυνάμεις, κατά την περίοδο εκείνη στην Κύπρο, ήταν περίπου 24.700 άνδρες, ήτοι:

- Ελληνοκύριοι 15.000

- ΕΛΔΥΚ 1.200

- Ελληνική Μεραρχία 8.500

Η Ανώτερη Στρατιωτική Διοίκηση Άμυνας Κύπρου (ΑΣΔΑΚ) κατάρτι-

σε το σχέδιο άμυνας της Κύπρου, με το συνθηματικό τίτλο «ΚΑΛΥΨΩ», το οποίο προέβλεπε την απόκρουση τουρκικής απόβασης και την εξάλειψη των τουρκοκυπριακών εστιών, πριν από την απόβαση ή ταυτόχρονα με αυτή. Σύμφωνα με το σχέδιο αυτό, όλη η Κύπρος ήταν χωρισμένη σε 5 τομείς, για κάθε έναν από τους οποίους ήταν υπεύθυνη μια από τις 5 Ανώτερες Τακτικές Διοικήσεις:

Η διάταξη των βασικών Μονάδων είχε ως ακολούθως:

- Τομέας Αμμοχώστου: 3 Τάγματα Πεζικού, 1 Μοίρα ΚΔ, 1 ΜΠ και 1 ΜΑ/ΤΠ.

- Τομέας Κυρήνειας: 9 Τάγματα Πεζικού, 1 Μοίρα ΚΔ, 1 ΜΠΠ και ΜΕΑ/ΑΠ.

- Τομέας Λευκωσίας: 7 Τάγματα Πεζικού, 1 Μηχανοκίνητο ΤΠ, 1 Επιλαρχία Μέσων Αρμάτων, 1 Επιλαρχία Αναγνωρίσεως και 3 ΜΠΠ.

- Τομέας Λεμεσού-Λάρνακας: 3 Τάγματα Πεζικού.

- Τομέας Πάφου: 3 Τάγματα Πεζικού.

Είχαν επίσης προβλεφθεί κωλύματα κατά αποβατικών σκαφών και ναρκοπέδια, τα οποία θα τοποθετούνταν με την κήρυξη μέτρων συναγερμού και την παράλληλη επάνδρωση των ακτών.

Η πλήρης ανάπτυξη των τμημάτων επί των ακτών και η επάνδρωση των νόμιμων έργων με παράλληλη την τοποθέτηση κωλυμάτων και ναρκοπεδίων πραγματοποιήθηκε κατά την κρίση του Νοεμβρίου 1967. Έκτοτε, τα κωλύματα ήρθαν για λόγους τουριστικής αξιοποιήσεως των ακτών, τα δε μόνιμα έργα παρέμειναν, χωρίς ιδιαίτερη μέριμνα συντηρήσεώς τους, λόγω μειώσεως της δυνάμεως των μονάδων και ελλείψεως πιστώσεων.

2. ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΑΠΟ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟ 1968 ΜΕΧΡΙ 20 ΙΟΥΛΙΟΥ 1974

(Ημέρα Εισβολής)

Α. Εχθρικές Δυνάμεις.

Κατά την περίοδο αυτή, η Τουρκία συνέχιζε να οργανώνει τους Τουρκοκυπρίους κατά τα πρότυπα του τακτικού στρατού (Διμορίες, Λόχους, Τάγματα, Συντάγματα), κάτω από μία Γενική Στρατιωτική Διοίκηση.

Σύμφωνα με εκτίμηση του ΓΓΕΦ, τον Ιούνιο 1974, η συνολική δύναμη του Τουρκοκυπριακού στρατού κυμαίνονταν από 11.000 μέχρι 13.500 άνδρες. Η δύναμη αυτή ήταν οργανωμένη σε 8 Συντάγματα, που διέθεταν συνολικά 27 Τάγματα Πεζικού. Πέρα από αυτά υπήρχε και η ΤΟΥΡΔΥΚ, με δύναμη 1.000 περίπου ανδρών, οργανωμένη σε Σύνταγμα των 2 Ταγμάτων Πεζικού.

Β. Ελληνικές Δυνάμεις.

Η Κυπριακή Δημοκρατία, μετά την αποχώρηση της ελληνικής Μεραρχίας, συνέχισε την οργάνωση του στρατού της και το Γενικό Επιτελείο Εθνικής Φρουράς (ΓΓΕΦ), όπως μετονομάστηκε η Ανώτερη Στρατιωτική Διοίκηση Άμυνας Κύπρου, το αποτελούσαν:

- Οι 5 Ανώτερες Τακτικές Διοικήσεις (ΑΤΔ), στις οποίες υπάγονταν τα 15 ΤΠ, συνολικής δυνάμεως 5.000 περίπου ανδρών (Ε/Κ).

- Η Διοίκηση Ιππικού-Τεθωρακισμένων (Δ.Ι.Τ με 1 Μηχανοκίνητο ΤΠ, 1 Επιλαρχία Μέσων Αρμάτων και 1 Επιλαρχία Αναγνωρίσεως (Ε/Κ).

- Η Διοίκηση Πυροβολικού (ΔΠΒ), με 8 συνολικά Μοίρες Πυροβολικού και 3 ανεξάρτητες Πυροβολαρχίες (Ε/Κ).

- Η Ναυτική Διοίκηση Κύπρου (ΝΔΚ), με 1 Ναυτική Βάση και Ομάδα Υποβρύχιων Καταστροφών στο Μπογάζι, βόρεια της Αμμοχώστου, 2 Ναυτικούς Σταθμούς στην Κυρήνεια και Πάφο, 4 Σταθμούς Επιτηρήσεως στο Ριζοκάρπασο, Β.Α. ακρο-Αγία Νάπα, Ν.Α. ακρο-Πολεμίδα, κοντά στη Λεμεσό και Λιβερά, στο Β.Δ. άκρο, 1 περιπολικό σκάφος στην Αμμόχωστο και 5 Τορπιλακάτους σοβιετικής προελεύσεως, 3 στο Μπογάζι και 1 στην Κυρήνεια.

- Η Αεροπορική Διοίκηση Κύπρου (ΑΔΚ), με 1 Αεροπορική Βάση στη Λακατάμια Λευκωσίας, 2 Μοίρες Προστασίας Αεροδρομίων (μία στο Α/Δ Λακατάμια και μία στο Α/Δ Τύμπου) και 2 Μοίρες (ραντάρ) Σταθμού Ελέγχου και Προειδοποιήσεως (μία στον Κρομακίτη, στο Β.Δ. άκρο, και μία στο ύψωμα Κοντάρ). Η εμβέλεια των ραντάρ ήταν 140 περίπου ναυτικά μίλια.

- Τέλος η ΕΛΔΥΚ, με 2 ΤΠ συνολικής δυνάμεως 1.200 περίπου ανδρών. Συνολικά, οι Ελληνικές και Ελληνοκυπριακές Δυνάμεις, τον Ιούλιο του 1974, στην Κύπρο ήταν 11.500 άνδρες περίπου, ήτοι:

- Ελληνοκύπριοι, που συγκροτούσαν τις Μονάδες της Εθνικής Φρουράς 9.500 - Έλληνες 2.000 από τους οποίους 1.200 περίπου ανήκαν στην ΕΛΔΥΚ και οι υπόλοιποι σε Μονάδες της Εθνικής Φρουράς.

Το Γενικό Επιτελείο Εθνικής Φρουράς (ΓΓΕΦ), κατάρτισε το νέο Σχέδιο Άμυνας της Κύπρου, με το συνθηματικό τίτλο «ΑΦΡΟΔΙΤΗ», που προέβλεπε κύρια αμυντική προσπάθεια στην περιοχή της Αμμοχώστου και δευτερεύουσα στην περιοχή Λευκωσίας και Κυρήνειας.

Σύμφωνα με το σχέδιο αυτό όλη η Κύπρος ήταν χωρισμένη σε 5 το-

με τις μικρές διαφορές από εκείνους του παλαιού σχεδίου και με τις Δύο Ανάκτες Τακτικές Διοικήσεις, που προαναφέρθηκαν.

Με το νέο σχέδιο η διάταξη των βασικών Μονάδων είχε ως ακολούθως:

- Ταύριος Αμμοχώστου : 3 ΤΠ, 1 ΜΠ και 1 ΜΑ/ΤΠ.

- Ταύριος Κυρήνειας - Λευκωσίας : 9 - ΤΠ, 3 Μοίρες ΚΔ, 1 Μηχανοκίνητο ΤΠ, 1 Επιλαρχία Μέσων Αρμάτων, 1 Επιλαρχία Αναγνωρίσεως, 5 ΜΠΠ, 1 ΜΕΑΑΠ και 2 ΠΟΠ.

- Ταύριος Μόργου : 2 ΤΠ.

- Ταύριος Λεμεσού - Λάρνακος : 2 ΤΠ.

- Ταύριος Πάφου : 1 ΤΠ.

4. ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΓΕΕΦ.

Σύμφωνα με το προαναφερθέν σχέδιο («ΑΦΡΟΔΙΤΗ»), το ΓΕΕΦ, είχε την εξής αποστολή: Να σχεδιάσει και να οργανώσει την άμυνα της Κύπρου για την απόκρουση αποβάσεως, σε συνδυασμό με στενή περισχέση ή εδουδετέρωση του εσωτερικού εχθρού στο νησί κατ'αρχήν με τις δικές τους δυνάμεις.

Να ανακαταρτίσει το εσωτερικό της μεγαλονήσου ΠΡΙΝ (με έγκριση της Κυπριακής Κυβερνήσεως και ΥΕΦΑ) ή ΜΕΤΑ την απόκρουση της αποβάσεως και κατά προτεραιότητα του θαλάκου Λευκωσίας - Αγύρτας. «Κ» Οδηγίες Επιχειρήσεων «Κ/ΑΕΔ, Σχέδια «Κ» Αρχηγείων. Οδηγίες Επιχειρήσεων «Κ» ΑΕΔ.

Για τη συμβολή της Ελλάδος στην άμυνα της Κύπρου, για την απόκρουση ενδεχόμενης αποβατικής ενέργειας αποφασίσθηκε, τον Απρίλιο του 1966, η σχεδίαση χρησιμοποίησης των κάτωθι δυνάμεων:

- Της ΕΜΔΥΚ ως κύριας δυνάμεως αντεπιθέσεως.

- Της Υποβρυχίου (Υ/Β), για την προσβολή της αμφίβιας δυνάμεως, με την εκδήλωση της αποβατικής ενέργειας.

- Δύο (2) Τορπιλακάτων, για τη συμμετοχή τους σε επιχειρήσεις στην Κύπρο και - Μιας Μοίρας 18 Αεροσκαφών Διώξεως - Βομβαρδισμού (Α/Φ ΜΕ, τύπου Φ-84Φ για την προσβολή της αμφίβιας δυνάμεως που θα εκκινούσε απόβαση.

Σχέδιο «Κ» / ΑΝ

Με βάση τις οδηγίες Επιχειρήσεων (Ο.Δ.Ε.Π.Ι.Χ./«Κ»), το Αρχηγείο του Ναυτικού, κατάρτισε σχέδιο, σύμφωνα με το οποίο προβλεπόταν η έγγραφη προώθηση ενός Υποβρυχίου στην Κύπρο για την ενίσχυση του Διατήματος Προειδοποιήσεως της νήσου και τη συμβολή στην καταστροφή της αμφίβιας εχθρικής δυνάμεως, κάτω από τον επιχειρησιακό έλεγχο του Α.Ν. Γι' αυτό το σκοπό, είχαν καθορισθεί δύο τομείς επιτηδεύσεως, βόρεια και Β.Α. της Κύπρου και 7 τομείς περιπολίας, γύρω από τις βόρειες, ανατολικές και νότιες ακτές της. Προβλεπόταν, επίσης, η οικιακή προώθηση δύο τορπιλακάτων στην Κύπρο, με ενδιάμεσο σταθμό προδιασμού τον Άγ. Νικόλαο Κρήτης, για τη συμμετοχή τους στις επιχειρήσεις των τορπιλακάτων της Ναυτικής Διοικήσεως Κύπρου, κάτω από τον επιχειρησιακό έλεγχο της.

Το Υποβρύχιο ήταν τύπου 209, γερμανικής προελεύσεως. Τα Υποβρύχια που τύπου αυτού διαθέτουν 8 τορπιλοσωλήνες, έχουν φόρτο 15 τορπίλλας, ακτίνα ενέργειας 7.520 ναυτικά μίλια και διάρκεια επιχειρήσεων 30 ως 60 ημέρες. Κατά την εκτίμηση του Α.Ν., υποβρύχια του τύπου αυτού μπορούσαν να φτάσουν στην περιοχή της Κύπρου σε 40 ως 56 ώρες από την περιοχή της Κρήτης.

Οι δύο τορπιλακάτοι ήταν τύπου «ΝΑΣΤΥ», νορβηγικής κατασκευής. Οι τορπιλακάτοι αυτού του τύπου διαθέτουν 4 τορπιλοσωλήνες και φέρουν 4 τορπίλλες, ένα πυροβόλο των 20 χιλ. στην πλώρη και ένα πυροβόλο των 40 χιλ. στην πρύμνη.

Σύμφωνα με τα τεχνικά τους χαρακτηριστικά μπορούσαν να καλύψουν τη διαδρομή Άγιος Νικόλαος Κρήτης - Κύπρος, σε 9 περίπου ώρες, με συνεχή μέγιστη ταχύτητα 38 κόμβων, ή σε 17 περίπου ώρες με οικονομική ταχύτητα 20 κόμβων ανάλογα παντοτε με τις επικρατούσες καιρικές συνθήκες.

Σχέδιο «Κ» / Α.Α.

Με βάση τις Ο.Δ.Ε.Π.Ι.Χ./«Κ» του Α.Ε.Δ., το Αρχηγείο Αεροπορίας σχεδίασε τη χρησιμοποίηση μιας Μοίρας 18 αεροσκαφών Φ-84Φ για την υποστήριξη του αγώνα στην Κύπρο.

Σύμφωνα με το σχέδιο του Α.Α.:

- Ο σκοπός των επιθετικών αεροπορικών επιχειρήσεων στην Κύπρο ήταν η προσβολή της τουρκικής αποβατικής δυνάμεως, πριν από την προσγίωση, για την πρόκληση του μεγίστου δυνατού βαθμού απώλειών, ώστε να εξαιρεθούν ή περιορισθούν στο ελάχιστο οι πιθανότητες επιτυχίας του αντικειμενικού σκοπού της αποβατικής αυτής δυνάμεως.

- Η κύρια προσπάθεια θα γινόταν κατά τη φάση της αποβάσεως και

μάλιστα πριν από την προσγίωση του πρώτου κύματος.

- Με την πιο πάνω Μοίρα προβλεπόταν η «εφ'έπαξ» προσβολή της αποβατικής δυνάμεως.

- Τα αεροσκάφη θα ενεργούσαν από τα Α/Δ Καστελλίου και Τυμπακίου Κρήτης ή από το Α/Δ Σούδας.

- Η διαμόρφωση των αεροσκαφών πρόβλεπε:

Δύο (2) βόμβες γενικής χρήσεως των 500ΛΒΣ.

Τέσσερις (4) ή οκτώ (8) ρουκέτες των 5 ιντσών.

Πολυβόλα πλήρη φυσιγγίων.

Εξωτερικές δεξαμενές καυσίμων 2 Χ 450 γαλ. πλήρεις και πυραύλους ώσεως για απογείωση αν χρειαζόνταν.

Με την παραπάνω διαμόρφωση, επειδή τα καύσιμα δεν επαρκούσαν για την επιστροφή των αεροσκαφών στη βάση τους, το δρομολόγιο είχε σχεδιαστεί ως εξής:

Α/Δ Κρήτης - Κύπρος, σε χαμηλό ύψος (απόσταση από Κρήτη μέχρι Κύπρο 400 ν.μ. περίπου).

Προσβολή αποβατικής δυνάμεως με βόμβες, ρουκέτες και πολυβόλα. Προσγείωση σε Α/Δ της νότιας Κύπρου ή της Ρόδου και στην ανάγκη στο Α/Δ της Βηρυτού ή του Τέλ-Αβίβ.

4. ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΚΑΙ ΑΝΑΚΛΗΣΗ ΤΗΣ ΜΕΡΑΡΧΙΑΣ

Η κρίση που προκλήθηκε από τα γεγονότα της Κοκίνου-Μανσούρας οδήγησαν την τότε Ελληνική Κυβέρνηση να εκτιμήσει ότι οι αμυντικές ικανότητες του ανεξάρτητου κράτους της Κυπριακής Δημοκρατίας επιβαλλόταν να ενισχυθούν με την εγκατάσταση στη σύμμαχη αυτή χώρα πρόσθετων Ελληνικών Μονάδων δυνάμεως Μεραρχίας.

Η σχετική απόφαση της Ελληνικής Κυβερνήσεως εκτελέστηκε σταδιακά και έτσι ως το τέλος περίπου του 1964 είχε εγκατασταθεί στην Κύπρο μια Μεραρχία, όπως η δύναμη αυτή περιγράφεται σε άλλο κεφάλαιο. Πάντως, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η πράξη αυτή της Ελληνικής Κυβερνήσεως ήταν ενδεχόμενο να παράσχει προσχήματα για την τουρκική αντίδραση, γιατί ήταν αντίθετη με τις συμφωνίες του Λονδίνου. Η πρόσθετη αυτή δύναμη, σε συνδυασμό με τα μόνιμα έργα, όπως πυροβολεία, πολυβολεία, ορύγματα κ.λπ. που κατά την ίδια χρονική περίοδο είχαν κατασκευαστεί, ιδίως στις παράκτιες περιοχές Κυρήνειας, Αμμοχώστου κ.λπ., ενίσχυσε τις αμυντικές δυνατότητες της Κύπρου και αποτέλεσε ένα κάποιο εχέγγυο για την απόκρουση ενδεχόμενης τουρκικής αποβάσεως.

Για τη χρησιμότητα και τη σκοπιμότητα της Μεραρχίας αυτής κατατίθεται από πλείστους εξετασθέντες μάρτυρες, αντιστράτηγιο Σιαπακάρ, Ντάβος, Καραγιάννης, Καρούσος, Πολίτης, Μπήτος, ο επίτιμος Πρόεδρος Τζούνης καθώς και καταθέσεις παραγόντων της εποχής της εκτροπής Γκιζίκη, Σπαντιδάκη, Μπιονάνου, Γεωργίτσι, Κομπόκη, Σκλαβενίτη, Παλαίνη, Περόκη, Κορκότζελου, Τσούμπα, Χανιώτη και Παπαγιάννη.

Στο συγκεκριμένο αυτό θέμα, οι κ.κ. Αβέρωφ και Βλάχος διετύπωσαν την άποψη ότι η έλλειψη δυνατότητας αεροπορικής καλύψεως αλλά και ανεφοδιασμού της Μεραρχίας θα αποτελούσε δυσμενή παράγοντα για την επιπλήρωση της αποστολής της. Ανεξάρτητα από τη σκοπιμότητα αποστολής της Μεραρχίας είναι γεγονός ότι η παρουσία της στην Κύπρο θα προβλημάτιζε ενδεχομένως τους Τούρκους και σε κάθε περίπτωση θα εδυσχέρανε την εκτέλεση Τουρκικού εγχειρήματος.

Η ανάκληση της Μεραρχίας αποφασίστηκε στις 29.11.1967 και πραγματοποιήθηκε από το Δεκέμβριο 1967 μέχρι και τον Ιανουάριο 1968. Για την ανάκληση πρέπει να σημειωθεί ότι δεν ζητήθηκε η γνώμη της Κυπριακής Κυβερνήσεως.

Αναλυτικότερα, σε ό,τι αφορά τους λόγους της ανακλήσεως, κατά το ανακριτικό υλικό, προκύπτουν τρεις εκδοχές.

Σύμφωνα με την πρώτη, (κατάθεση του τότε πρεσβευτή στην Αγκυρα κ. Δελιβάνη) η Τουρκική Κυβέρνηση δεν είχε ζητήσει ποτέ από τον Έλληνα Πρεσβευτή την ανάκληση της Μεραρχίας. Περιοριζόταν να ζητήσει επίμονα την ανάκληση του στρατηγού Γρίβα.

Κατά τη δεύτερη εκδοχή, η Τουρκία κάλεσε τον πρέσβη μας τότε στην Αγκυρα και του επεσήμανε ότι η κατάσταση είναι απαράδεκτη λόγω δράσεως του στρατηγού Γρίβα από την οποία και απειλείται η ζωή των Τουρκοκυπρίων.

Ύστερα από αυτό αξίωσε η Τουρκία να αποσυρθεί και η ελληνική Μεραρχία (κατάθεση Ε. Λαγάκου και περιγράφει στο βιβλίο του κ. Ν. Κρανιδιώτη «Ανοχύρωτη Πολιτεία»).

Και τέλος, υπάρχει και η τρίτη άποψη, η οποία υποστηρίχθηκε από τους Παπαδόπουλο, Κόλλια για απόσχιση των δικών τους ευθύνων και κατά την οποία η ανάκληση επιβλήθηκε για την αποφυγή κινδύνου Ελληνοτουρκικής συρράξεως. Λεπτομερέστερα για την εκδοχή αυτή θα αναφερθούν στη συνέχεια. Σε κάθε περίπτωση, η ανάκληση της μεραρχίας είχε ως αποτέλεσμα την αποδυνάμωση των αμυντικών δυνατοτήτων της Κύπρου, όπως άλλωστε αναφέρεται και στις καταθέσεις του επίτιμου Γεν. Επιθ/τη Στρατού αντιστράτηγιο Σιαπακάρ στις 29.1.1987, του αν-

τιστράτηγου Ντάβου στις 5.3.1987, του αντιστρατήγου Καρούσου στις 22.10.1987, του αρχηγού Γ.Ε.Ε.Θ.Α. πτέραρχου Κουρή στις 5.11.1987, του τότε Γενικού Διευθυντή του Υπουργείου Εξωτερικών και ήδη Ευρωβουλευτή Ι. Τζούνη στις 10.2.1987, καθώς και πολλών άλλων μαρτύρων.

5. ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ ΚΕΣΣΑΝΗΣ ΚΑΙ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥΠΟΛΕΩΣ

Έξι (6) μόλις μήνες μετά την πραξικοπηματική κατάληψη της εξουσίας η χούντα αποφάσισε να προκαλέσει συνάντηση ανωτάτου επιπέδου των Κυβερνήσεων Ελλάδος και Τουρκίας στις 9-10 Σεπτεμβρίου 1967 στην Κεσσάνη και την Αλεξανδρούπολη χωρίς προκαθορισμένη ημερησία διάταξη, αλλά και χωρίς καμμία - ούτε καν τη στοιχειώδη - προετοιμασία. Ο σκοπός της συναντήσεως ήταν και αυτός ακαθόριστος.

Ένα είδος νεφελώματος γύρω από το Κυπριακό θέμα τριγύριζε μόνο στις σκέψεις της «Κυβερνητικής μας ηγεσίας». Μιλούσαν για Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα και επέσειαν μία διαπραγμάτευση στην οποία είχαν προχωρήσει ο πρώην Υπουργός των Εξωτερικών της Κυβερνήσεως Στεφανοπούλου, ναύαρχος ε.α. Ιωάννης Τούμπας και ο Τούρκος ομόλογός του κ. Τσαγλαγιαγκίλ.

Με αυτή τη διαπραγμάτευση ως όπλο και με ατελέστατες γνώσεις των στοιχείων που συνέθεταν το Κυπριακό ζήτημα, καθώς και τα άλλα θέματα που ενδιέφεραν τις άλλες χώρες, προκάλεσαν τη συνάντησή αυτή, παρά την έντονη αντίδραση των αρμόδιων διπλωματικών μας υπηρεσιών.

Η Στρατιωτική Κυβέρνηση δεν είχε ενημερώσει για την απόφασή της αυτή τον αρχιεπίσκοπο Μακάριο και την Κυβέρνησή του, πολύ δε περισσότερο δεν είχε ζητήσει τη συγκατάθεσή του ή τις απόψεις τους. Αδιαφορώντας για όλες τις υποδείξεις, η χούντα προχώρησε στην πραγματοποίηση της συναντήσεως, την οποία Αμερικανοί αναλυτές χαρακτήριζαν παράφρονη και επιπόλαιη ενέργεια.

Η κατάληξη της διασκέψεως αυτής είναι γνωστή. Έχουν όμως ενδιαφέρον για την όλη μελέτη της εξελίξεως του Κυπριακού τα επακολουθήσαντα γεγονότα.

Ειδικότερα, μετά τη συνάντησή αυτή - η οποία όπως προκύπτει, από τα υπάρχοντα στοιχεία, αποδεικνύεται πραγματικό «φιάσκο»-σημειώθηκαν ορισμένες ενέργειες και γεγονότα που επηρέασαν σε σημαντικό βαθμό τις εξελίξεις του όλου Κυπριακού θέματος.

Η σύνδεση των ενεργειών και γεγονότων αυτών με τη συνάντησή εκείνη κυρίως όσον αφορά στις απόρρητες συζητήσεις της χωρίς να αποδεικνύεται, πιθανολογείται. Αναφέρονται ενδεικτικά ορισμένα συμβάντα που επακολούθησαν μετά την παταγώδη αποτυχία της συναντήσεως αυτής και έφεραν την Ελλάδα στα πρόθυρα πολέμου με την Τουρκία.

Στις 15.11.1967 συνέβησαν τα γεγονότα της Κοφίνου και των Αγίων Θεοδώρων με τα γνωστά θλιβερά και τραγικά αποτελέσματα, που πρέπει να είχαν προκαλέσει έντονη δυσαρέσκεια στην τουρκική ηγεσία και στον τουρκικό λαό, ενώ σημειώθηκαν πολυάριθμες και μαζικές συγκεντρώσεις Τούρκων πολιτών και οργανώσεων, σε μια προσπάθεια να δημιουργηθεί φιλοπόλεμη ατμόσφαιρα.

Ερευνητέο ποιος και γιατί προκάλεσε τα γεγονότα αυτά. Όπως προκύπτει από μαρτυρικές καταθέσεις, τα γεγονότα τα ενέκρινε η χούντα της Αθήνας. Ο τότε πρεσβευτής της Κύπρου στην Αθήνα Ν. Κρανιδιώτης στο βιβλίο του «Ανοχύρωτο Πολίτεια» (Α τόμος, σελ. 461) αναφέρει ότι σε συνάντησή που είχε με το Γρίβα, στις 22.11.1967, ο τελευταίος του αποκάλυψε ότι το «πράσινο φως» για τις επιχειρήσεις Κοφίνου του το έδωσε ο Σπαντιδάκης και το Α.Σ.

Στις 17.11.1967 με αφορμή τα γεγονότα, ο Τούρκος υπουργός Εξωτερικών κ. Τσαγλαγιαγκίλ επέδωσε διακοίνωση στον Έλληνα πρέσβη στην Άγκυρα κ. Δεληβάνη - όπως αναφέρεται και στο Κεφάλαιο II «Αποστολή και Αποχώρηση της Ελληνικής Μεραρχίας» - με βασικό και κύριο αίτημα την ανάκληση του Γρίβα το οποίο και ικανοποιήθηκε.

Η ένταση που προκλήθηκε από τα γεγονότα Κοφίνου και από τη διακοίνωση του Τσαγλαγιαγκίλ, έδωσε ενδεχομένως τη δυνατότητα έμμεσης παρεμβάσεως των ΗΠΑ στην κρίση, χωρίς, βέβαια αυτό να προκύπτει από υπεύθυνη και συγκεκριμένη μαρτυρική κκατάθεση.

Παράλληλα, πρέπει να σημειωθεί ότι, κατά το τελευταίο 10ήμερο του 1967, είχε εσπευμένα μεταφερθεί στον Εβρο αριθμός μονάδων, κυρίως από τη Μακεδονία, ενώ και οι Τούρκοι αντίστοιχα είχαν προβεί σε αναδιάταξη των μονάδων τους και στην προώθηση αρμάτων μάχης.

Η Κυπριακή Κυβέρνηση με έντονες παραστάσεις της στην Κυβέρνηση της χούντας αγωνίστηκε για την απόρριψη των όρων της διακοινώσεως Τσαγλαγιαγκίλ (συναντήσεις Κρανιδιώτη - Πιπινέλη στις 25-26.11.1967) κατά τις οποίες ο Κρανιδιώτης, εκτός από την απόρριψή των όρων της διακοινώσεως ζητάει όχι μόνο την παραμονή στην Κύπρο της Ελληνικής μεραρχίας αλλά και την ενίσχυσή της με πρόσθετες δυνάμεις και αμυντικό οπλισμό της Κύπρου. (βλ. Κρανιδιώτης «Ανοχύρωτο Πολίτεια» Α' τομ. σελ. 469). Την παρουσία αυτή των Ελληνικών στρατιωτικών δυνάμεων η Κυπριακή πλευρά τη θεωρούσε όχι μόνο αναγκαία για την άμυνα της Κύπρου, αλλά και βασικότατο αποτρεπτικό

παράγοντα έναντι οποιασδήποτε αποβατικής επιχειρήσεως.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ι Ι.

Π Ρ Α Ξ Ι Κ Ο Π Η Μ Α Κ Α Τ Α Μ Α Κ Α Ρ Ι Ο Υ

1. ΑΙΤΙΑ ΚΑΙ ΣΚΟΠΟΣ ΤΟΥ ΠΡΑΞΙΚΟΠΗΜΑΤΟΣ

Τόσο ο Γ. Παπαδόπουλος όσο και ο Δ. Ιωαννίδης και οι συνεργάτες τους θεωρούσαν το Μακάριο εθνικά απαράδεκτο και επικίνδυνο για το διδακτορικό καθεστώς τους.

Εθνικά απαράδεκτο, γιατί όχι μόνο δεν έπαιρνε μέτρα κατά των Κυπρίων κομμουνιστών, αλλά και γιατί δεχόταν ανεπιφύλακτα την ανάπτυξη των δραστηριοτήτων τους στο νησί, φθάνοντας μάλιστα ως το σημείο να προμηθεύεται όπλα από χώρες της Ανατολικής Ευρώπης.

Επικίνδυνο για το καθεστώς τους, γιατί ανεχόταν, υπέθαλπε, (σως δε και ενθάρρυνε κινήσεις Ελλήνων αντιχουντικών εγκλωπημένων στην Κύπρο για τη φθορά και την ανατροπή της χούντας των Αθηνών (κατάθεση Καρούσου).

Ανησυχούσαν, επίσης, οι δικτάτορες γιατί ο Μακάριος διατηρούσε επαφές με Έλληνες πολιτικούς καθώς και με τον τέως Βασιλέα, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται εντυπώσεις και να κυκλοφορούν φήμες για σχηματισμό εξόριστης ελληνικής κυβερνήσεως στην Κύπρο (κατάθεση Λαμπρινού). Ιδιαίτερα τους εξαγριώνει η σθεναρή στάση του Μακαρίου στην προσπάθεια της χούντας να ασκήσει απόλυτο έλεγχο στην Εθνοφρουρά (καταθέσεις Καρούσου, Μπονάνου, Παλαίτη).

Η σύγκρουση όμως κορυφώθηκε, αφ' ενός μεν λόγω του ζητήματος που ανέκυψε, επί Ιωαννίδη, για το ποιος θα επέλεγε τους Υποψηφίους Εφέδρους Αξιωματικούς, αφ' ετέρου δε εξαιτίας της αξιώσεως του Μακαρίου να απομακρυνθεί από την Κύπρο σημαντικός αριθμός Ελλαδικών Αξιωματικών, των οποίων τη δράση θεωρούσε προκλητική για την Κυβέρνησή του.

Αυτή η σύγκρουση, που σημειώθηκε στις αρχές του 1974, φαίνεται ότι έκαμε να ωριμάσει στη σκέψη του δικτάτορα η ιδέα της ανατροπής του Μακαρίου και η επιστολή προς Γκιζίκη (2.7.1974) συνέβαλε ουσιαστικά στην επίτευξη και οριστικοποίηση της σχετικής αποφάσεως του Ιωαννίδη, κυρίως, αλλά και των στενών συνεργατών του.

Πρέπει να υπογραμισθεί ότι οι άνθρωποι της δικτατορίας απέδιδαν στον Μακάριο, πέραν των άλλων, τον χαρακτηρισμό του έντονα «ανθεωτικού». Αυτή την αντίληψη καλλιεργούσαν συνεχώς και επίμονα στους κατώτερους, κυρίως, αξιωματικούς για να τους γίνη πεποίθηση ότι ο Μακάριος ήταν εμπόδιο στην ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα, την οποία οι ίδιοι δήθεν επεδίωκαν.

2. ΙΣΤΟΡΙΚΟ

1. Τα ανωτέρω εξάγονται αβίαστα από τις καταθέσεις, αλλά επιβεβαιώνονται και από τα γεγονότα, όπως π.χ. τις επανειλημμένες απόπειρες δολοφονίας του Μακαρίου.

Πάντως, η σύγκρουση για την απομάκρυνση ωρισμένων αξιωματικών και για τον έλεγχο της Εθνικής Φρουράς, όπως ήδη αναφέρθηκε, επανέφερε το θέμα ως επείγον κατά τους πρώτους μήνες του 1974, η δε επιστολή του Μακαρίου της 2.7.1974 το επέσπευσε και το οριστικοποίησε. Είναι βέβαιο ότι σ' αυτό το θέμα αποφάσισε κυριαρχικά ο Ιωαννίδης και μια σκληρή ομάδα γύρω του, ο δε Γκιζίκης - κατά βάση διακοσμητικό πρόσωπο - το πληροφορήθηκε μόνο όταν η συμμετοχή του είχε κριθεί απαραίτητη. Το επιβεβαιώνει, άλλωστε, η κατάθεσή του, στην οποία αναφέρει ότι η πρώτη σχετική συζήτηση, στην οποία ο ίδιος συμμετείχε, έγινε τον Απρίλιο ή στις αρχές Μαΐου 1974 και η τελευταία ύστερα από σαράντα ή πενήντα μέρες. Τα τηλεγραφήματα του Κίσιγκερ που, όπως καταθέτει, είδε ο Άγγελος Βλάχος - στις 23 ή 24 Ιουνίου 1974 - στο γραφείο του τότε πρεσβευτή των Η.Π.Α. στην Αθήνα και με τα οποία δινόταν εντολή στον πρέσβη να αποτρέψει τον Ιωαννίδη από οποιαδήποτε βίαιη ενέργεια κατά του Αρχιεπισκόπου, συμπίπτουν χρονικά με την άξυση των σχέσεων χούντας-Μακαρίου, που είχε αρχίσει να σημειώνεται από την άνοιξη του 1974 και την οποία, φυσικά, παρακολουθούσε το υπουργείο Εξωτερικών των Η.Π.Α.

2. Οι πληροφορίες για τις σχετικές συζητήσεις προέρχονται κυρίως από τις καταθέσεις Γκιζίκη και Μπονάνου αφού ο Ιωαννίδης και ο Ανδρουτσόπουλος αρνήθηκαν να καταθέσουν. Κατά τις καταθέσεις αυτές συνεπικουρούμενες και από τις καταθέσεις, Μπονάνου, Ματάση, Γεωργίτση, Κομπόκη, Παλαίτη κ.λπ. - η απόφαση για ανατροπή του Μακαρίου με στρατιωτικό πραξικόπημα στην Κύπρο - χωρίς να καθοριστούν ακόμα οι λεπτομέρειες - πάρθηκε από τους Δ. Ιωαννίδη, Γκιζίκη, Α. Ανδρουτσόπουλο και Γ. Μπονάνο, η δε εκτέλεση του εγχειρήματος ανα-

τέθηκε στους Ιωαννίδη και Μπονάνο.

Οι ίδιοι παράγοντες είχαν επανειλημμένα συζητήσει για το ίδιο θέμα απο το Φεβρουάριο ή το Μάρτιο ως τον Ιούνιο του 1974. Στις συζητήσεις αυτές ο μεν Ιωαννίδης επέμενε να ανατραπεί ο Μακάριος, οι δε άλλοι τρεις εξέφραζαν φόβους ότι τέτοια ενέργεια θα προκαλούσε εμφύλιο σύρραξη στην Κύπρο και, κυρίως, τουρκική στρατιωτική επέμβαση. Ισχυρίζονται ότι κάμφθηκαν ύστερα απο διαβεβαιώσεις του Ιωαννίδη ότι είχε υποσχέσεις - από τις Η.Π.Α. όπως έλεγε - ότι η Τουρκία δεν θα επενέβαινε.

Στη συνέχεια, οι Ιωαννίδης και Μπονάνος - χωρίς να προκύπτει πότε ακριβώς - όρισαν ημερομηνία του πραξικοπήματος την 15 Ιουλίου 1974 και επέλεξαν ως υπεύθυνους για την υλοποίηση του το Μιχ. Γεωργίτση και τον Κων. Κομπόκη, που υπηρετούσαν στην Κύπρο ως αξιωματικοί της εθνοφρουράς.

3. Την Τρίτη, 2 Ιουλίου 1974, στις 7.30' μ.μ. πραγματοποιείται σύσκεψη στο Αρχηγείο Ενόπλων Δυνάμεων στην Αθήνα, στην οποία πήραν μέρος:

- α) Ταξίαρχος Δημ. Ιωαννίδης
- β) Στρατηγός Γρ. Μπονάνος Αρχηγός Ενόπλων Δυνάμεων
- γ) Υποστράτηγος Παύλος Παπαδάκης, ο οποίος είχε κληθεί ως γνώστης των πραγμάτων στην Κύπρο και ίσως επειδή είχε ιδιαίτερο σύνδεσμο με τον Ιωαννίδη (ήταν κουμπάρο).
- δ) Ταξίαρχος Μιχαήλ Γεωργίτσης και
- ε) Συνταγματάρχης Κωνσταντίνος Κομπόκης.

Κατά τη σύσκεψη εκείνη, ο Μπονάνος ενημέρωσε τους Παπαδάκη, Γεωργίτση και Κομπόκη για την απόφαση ανατροπής του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου με στρατιωτικό πραξικόπημα η οποία, όπως τους είπε, πάρθηκε απο την Κυβέρνηση και τη Στρατιωτική Ηγεσία, και τους ανακοίνωσε ότι το πραξικόπημα θα εκδηλωθεί τη Δευτέρα, 15 Ιουλίου 1974, στις 7.30 π.μ. και ότι υπεύθυνοι για την υλοποίηση του είχαν ορισθεί οι: ταξίαρχος Μιχαήλ Γεωργίτσης και συνταγματάρχης Κωνσταντίνος Κομπόκης.

Μετά την ενημέρωση, ο Γεωργίτσης - όπως καταθέτει ο (ίδιος και επιβεβαιώνει και ο Κομπόκης - προσπάθησε να αναπτύξει τους ενδοιασμούς του ως προς τις συνέπειες του πραξικοπήματος και ειδικότερα τους φόβους του για στρατιωτική επέμβαση της Τουρκίας.

Τον διέκοψε ο Μπονάνος, και ο Ιωαννίδης είπε ότι δεν πρέπει ν' ανησυχούν, γιατί υπάρχουν διαβεβαιώσεις ότι δεν πρόκειται να επέμβει κανένας και ότι έχει το «πράσινο φως». (Βλ. καταθέσεις Γεωργίτση και Κομπόκη). Επίσης, ο Μπονάνος τους είπε ότι για οποιαδήποτε ενημέρωση και επικοινωνία να μη χρησιμοποιήσουν παρά μόνο αγγελιοφόρο και συγκεκριμένα τον ταγματάρχη Κ. Κοντώση (βλ. και κατάθεση Γεωργίτση), απαγορεύοντας ρητά, όπως ισχυρίζεται κατάθεση του ο Γεωργίτσης, να χρησιμοποιήσουν μονάδες εκτός Λευκωσίας. Τούτο όμως, σύμφωνα με τις καταθέσεις των Γεωργίτση και Κομπόκη, αλλά και με το σχετικό ενημερωτικό έγγραφο του Γ.Ε.Ε.Θ.Α., δεν αποδεικνύεται ότι ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, αφού ο βασικός όγκος των δυνάμεων που χρησιμοποιήθηκαν για την υλοποίηση του πραξικοπήματος ήταν οι Μοίρες Καταδρομών του Κομπόκη, οι οποίες έδρευαν στον Πενταδάκτυλο.

Η παραπάνω σύσκεψη διακόπηκε για το πρωί της 3ης Ιουλίου 1974, κατά την οποία οι: Παπαδάκης, Γεωργίτσης και Κομπόκης συνεργάστηκαν στο Α.Ε.Δ. για να συζητήσουν τις λεπτομέρειες του πραξικοπήματος με τους παρακάτω επιτελείς, όπως εξάγεται από το αποδεικτικό υλικό:

- α) Ταξίαρχος Κονδύλης
- β) Αντισυνταγματάρχης Πηλίκος
- γ) Ταγματάρχης Χαράλαμπος Παλαίνης

Η σύσκεψη εκείνη τερματίστηκε σύντομα και ο τελικός σχεδιασμός και οι λεπτομέρειες του πραξικοπήματος ανατέθηκαν εν λευκώ στους Γεωργίτση και Κομπόκη (βλ. καταθέσεις όλων των παραπάνω).

Μετά την ανωτέρω σύσκεψη, οι Γεωργίτσης και Κομπόκης αναχώρησαν από την Αθήνα για την Κύπρο, ο μεν Γεωργίτσης στις 6 Ιουλίου (βλ. και κατάθεση Ντενίση), ο δε Κομπόκης κατά τον (ίδιον μεν στις 3 ή 4 Ιουλίου κατά δε το Γεωργίτση στις 7 Ιουλίου, που πρέπει να είναι και η πραγματική ημερομηνία, σύμφωνα και με τις καταθέσεις των Κοντώση, Κ. Παπαγιάννη κ.λπ.

Επιστρέφοντας ο Γεωργίτσης στην Κύπρο, κλήθηκε από το στρατηγό Ντενίση, διοικητή της Εθνοφρουράς, για να ενημερώσει τον τελευταίο για το λόγο που τον είχε καλέσει (το Γεωργίτση) στην Αθήνα ο Μπονάνος και να πληροφορηθεί αν ο Γεωργίτσης είχε μεταφέρει στον Μπονάνο την αντίθεση του Ντενίση σε οποιαδήποτε ενέργεια κατά του Μακαρίου.

Όπως προκύπτει από τις καταθέσεις Ντενίση και Γεωργίτση, ο στρατηγός Ντενίσης είχε υποψιασθεί ενέργεια κατά του Μακαρίου και είχε αναθέσει στο Γεωργίτση να μεταφέρει στους Ιωαννίδη και Μπονάνο την αντίθεσή του για τους κινδύνους που θα είχε μια τέτοια ενέργεια, καθώς και τους φόβους του για στρατιωτική επέμβαση της Τουρκίας. Ό-

πως κατέθεσαν οι Ντενίσης και Γεωργίτσης, ο δεύτερος απέκρυψε το σκοπό, για τον οποίο ο Μπονάνος τον είχε καλέσει στην Αθήνα, πληροφορώντας ταυτόχρονα τον Ντενίση ότι είχε μεταφέρει τους φόβους του στους Ιωαννίδη και Μπονάνο, αλλά αυτοί τους απέρριψαν.

Μετά την άφιξη τους στην Κύπρο, οι Γεωργίτσης και Κομπόκης, κάλεσαν σε σύσκεψη στις 9 Ιουλίου 1974, ημέρα Τρίτη, για τον καθορισμό των λεπτομερειών υλοποίησης του πραξικοπήματος τους:

- α) Ταξίαρχο Παναγιώτη Γιαννακόδημο, επιτελάρχη Γ.Ε.Ε.Φ.
- β) Αντισυνταγματάρχη Κωνσταντίνο Παπαγιάννη, υποδιοικητή Ε.Λ.Δ.Υ.Κ.
- γ) Αντιπλοίαρχο Γεώργιο Παπαγιάννη, Διοικητή Ναυτικής Δυνάμεως Κύπρου.
- δ) Αντισυνταγματάρχη Λαμπρινό, διοικητή 23ης Επιλαρχίας Μέσων Αρμάτων.
- ε) Επίλαρχο Κορκότζελο, διοικητή 21ης Επιλαρχίας Αναγνωρίσεως.
- στ) Ταγματάρχες Ραφτόπουλο και Δαμασκηνό, διοικητές των 31ης και 33ης Μοιρών Καταδρομών, που έδρευαν στον Πενταδάκτυλο.
- ζ) Ταγματάρχη Κοντώση, σύνδεσμο με Α.Ε.Δ.
- η) Ταγματάρχη Ζήδρο Ελευθέριο.

θ) Αντισυνταγματάρχη Λάμπρου, διοικητή της 185 Πεδινης Μοίρας - Πυροβολικού, καθώς και το Διοικητή της 195 Μοίρας Ελαφρού Αντ/κού Πυροβολικού (βλ. καταθέσεις αντιστρατήγου Μπίτου, Γεωργίτση κ.λπ.).

Σημείωση: Οι αν/ρχης Λαμπρινός και επίλαρχος Κορκότζελος, προτού συνεργασθούν, ζήτησαν έγκριση απο τον Αρχηγό Στρατού αντιστρατήγο Γαλατσάνο, ο οποίος - προφανώς μνημένος - τους παρήγγειλε με τον ταγματάρχη Ξανθάκο να συνεργασθούν αρμονικά με τον Κομπόκη (βλ. καταθέσεις τους).

Κατά τη σύσκεψη αυτή, ύστερα από συζήτηση, κρίθηκε ομόφωνα ότι το πραξικόπημα της 15 Ιουλίου δεν έπρεπε να πραγματοποιηθεί, γιατί υπήρχε κίνδυνος εσωτερικών ταραχών, οι μονάδες ήταν ουσιαστικά διαλυμένες, η προετοιμασία ήταν ελλιπής και κυρίως γιατί υπήρχε άμεσος κίνδυνος στρατιωτικής επεμβάσεως της Τουρκίας. (βλ. καταθέσεις Γεωργίτση, Κομπόκη και όλων των παραπάνω). Στην ίδια σύσκεψη, ο κ. Παπαγιάννης, Υποδιοικητής της Ε.Λ.Δ.Υ.Κ. πρότεινε να μη συμμετάσχει η Ε.Λ.Δ.Υ.Κ. στο πραξικόπημα για λόγους σκοπιμότητας, επειδή δηλαδή αυτή ήταν αμιγής ελληνική στρατιωτική δύναμη.

Μετά τις προαναφερθείσες ομόφωνες εκτιμήσεις οι Γεωργίτσης και Κομπόκης έστειλαν την Τετάρτη 10 Ιουλίου, στην Αθήνα, το σύνδεσμο Ταγματάρχη Κοντώση για να μεταφέρει στους Ιωαννίδη και Μπονάνο τους φόβους και ενδοιασμούς που εκφράστηκαν στη σύσκεψη εκείνη. Ο Ιωαννίδης όμως, αφού προηγουμένως συνεννοήθηκε με τον Μπονάνο, διέταξε τον Κοντώση να διαβιβάσει στους Γεωργίτση και Κομπόκη ότι απορρίπτονται οι ενδοιασμοί τους και ότι είναι διαταγή του Αρχηγού των Ενόπλων Δυνάμεων και της Κυβερνήσεως να προχωρήσουν στην υλοποίηση της αποφάσεως για την ανατροπή του Μακαρίου, με μια μοναδική τροποποίηση του αρχικού σχεδίου: Τον περιορισμό της Ε.Λ.Δ.Υ.Κ. στην κάλυψη μόνο του Αεροδρομίου Λευκωσίας (βλ. καταθ. Κοντώση, Παπαγιάννη κ.λπ.) και τη μετάθεση της ώρας για τις 8.30 π.μ. Ο Ιωαννίδης υποχρέωσε επίσης τον Ταγματάρχη Κοντώση να αποστηθεί το «διάγγελμα» που θα μεταδιδόταν από το Ραδιοφωνικό Ίδρυμα Κύπρου μετά την επικράτηση του πραξικοπήματος. Το διάγγελμα αυτό δεν εξακριβώθηκε ποιοί το συνέταξαν. Αναφέρονται πάντως τα ονόματα των Παλαίνη και Πηλίκου, αλλά αυτοί αρνούνται. Παράλληλα, ο Κοντώσης έπρεπε να αποστηθεί τα ονόματα των «Προέδρων» που είχαν επιλεγεί από την χούντα των Αθηνών, έναν από τους οποίους θα όρκιζαν οι πραξικοπηματίες. Από τα ονόματα αυτά, όπως κατέθεσε ο Κοντώσης θυμάται μόνο το όνομα του αρχιδικαστή Τριανταφυλλίδη.

Σύμφωνα με την κατάθεση του Παλαίνη και με τα όσα αναφέρει ο τότε Πρεσβευτής της Κύπρου στην Αθήνα Νικ. Κρανιδιώτης στο βιβλίο του «Ανοχύρωτη Πολιτεία - Κύπρος 1960-1975», τόμος Β', οι προταθέντες απο την χούντα των Αθηνών ως υποψήφιοι «Πρόεδροι» ήταν: ο Πρόεδρος του Ανωτάτου Δικαστηρίου Μιχαήλ Τριανταφυλλίδης, ο Ζήνων Σεβέρης και οι δικαστές Λοΐζος Χατζηλοΐζος και Τάσος Χατζηναστασίος.

5. Μετά την επιστροφή του Κοντώση στην Κύπρο, την Πέμπτη, 11 Ιουλίου, οι Γεωργίτσης και Κομπόκης, αφού ενημερώθηκαν για την άρνηση των Ιωαννίδη και Μπονάνο για ματαίωση ή αναβολή του πραξικοπήματος, έδωσαν στους επικεφαλής των μονάδων που προσδιόρισαν ότι θα λάβουν μέρος στις επιχειρήσεις για την κατάληψη των προεπιλεγμένων στόχων (Προεδρικό Μέγαρο, Αρχιεπισκοπή, Ραδιοφωνικό Ίδρυμα Κύπρου, Σ.Ι.Τ.Α., Αρχηγείο Αστυνομίας, Αεροδρόμιο Λευκωσίας, Στρατόπεδο Επικουρικού Σώματος κ.λπ.) και έδωσαν τις σχετικές εντολές. Σύμφωνα με τις καταθέσεις των Γεωργίτση, Κορκότζελο, Παπαγιάννη, Μπίτου και το ενημερωτικό σημείωση του Γ.Ε.Ε.Θ.Α., οι μονάδες που έλαβαν μέρος στο πραξικόπημα.

α) Οι 31η και 33η Μοίρες Καταδρομών και μια τρίτη, εκτός από έναν λόγχο που μεταφέρθηκαν από τον Πενταδάκτυλο.

β) Δύο τάγματα Πεζικού που μεταφέρθηκαν από την Κυρήνεια.

γ) Τμήματα της 23ης Επιλαρχίας Μέσων Αρμάτων που έδρευε στη

Λευκωσία.

δ) Τμήματα της 21ης Επιλαρχίας Αναγνωρίσεων που και αυτή έδρευε στη Λευκωσία και

ε) Δύο λόχοι και ένα Τμήμα της Ε.Λ.Δ.Υ.Κ.

Η μεταφορά των δυνάμεων από τον Πενταδάκτυλο και την Κηρύνεια διατάχθηκε μεν από τους Γεωργίτση και Κομπόκη, προφανώς όμως τελούσαν εν γνώσει και οι Μπονάνος και Ιωαννίδης και γενικά, η μισημένη στρατιωτική ηγεσία των Αθηνών. Γι' αυτό, ο ισχυρισμός του Μπονάνου ότι απαγόρευσε μετακίνηση μονάδων εκτός Λευκωσίας - όπως προαναφέρθηκε - είναι μάλλον αναληθής και τον χρησιμοποιήθηκε στην κατάθεση του για να δικαιολογηθεί για την αποδυνάμωση της άμυνας της περιοχής της Κυρήνειας.

Την όλη επιχείρηση ανέλαβε στην ουσία ο Κομπόκης, που ήταν και ο υπεύθυνος για την κατάληψη του Προεδρικού Μεγάρου, η οποία πραγματοποιήθηκε με Δυνάμεις Καταδρομών που διοικούσε ο ίδιος καθώς και με Άρματα Μάχης. Επικεφαλής της επιχειρήσεως κατά του Προεδρικού Μεγάρου ήταν, για τις Δυνάμεις Καταδρομών ο ταγματάρχης Δαμασκηνός και για τις ίλες αρμάτων ο Ιαρχος Κορκότζελος (βλ. κατάθεση τελευταίου).

6. Για να διευκολυνθούν στις κινήσεις τους οι Γεωργίτσης και Κομπόκης αλλά και για αντιπερισπασμό, εξαπάτηση των Μακαριακών και πρόληψη της αντιδράσεως των τελευταίων, καθώς και του Ντενίση που είναι γνωστό πως ήταν αντίθετος στην ανατροπή του Μακαρίου ο Μπονάνος κάλεσε στις 11 Ιουλίου 1974, τον Αρχηγό της Εθνοφυράς, στρατηγό Ντενίση να έλθει στην Αθήνα για ανταλλαγή απόψεων και εκτίμηση της καταστάσεως που δημιουργήθηκε μετά την επιστολή του Μακαρίου της 2ας Ιουλίου. Παράλληλα, και για να γίνει ακόμα πιο πιστευτό ότι δεν πρόκειται να εκδηλωθεί πραξικόπημα όπως συνεχώς πρόβαλε ο Κυπριακός Τύπος αλλά για να πεισθούν όλοι ότι η σύσκεψη δεν θα ήταν απλό πρόσχημα, κλήθηκαν επίσης οι:

α) Συν/ρχης Νικολαΐδης Δ/τής Ε.Λ.Δ.Υ.Κ.

β) Συν/ρχης Κων. Μπούρλος, Δ/ντής του Α-2 Γ.Ε.Ε.Φ.

γ) Ο Πρεσβευτής της Ελλάδος στην Κύπρο Ευστ. Λακάκος και άλλοι. Η σύσκεψη πραγματοποιήθηκε στο Αρχηγείο Ενόπλων δυνάμεων, το Σάββατο, 13 Ιουλίου 1974, και έλαβαν μέρος σ' αυτή, εκτός από τους Μπονάνο, Ντενίση και λοιπούς προαναφερθέντες, περίπου πενήντα αξιωματικοί - επικεφαλής του Α.Ε.Δ. και των Αρχηγείων Στρατού κ.λπ. Η «σύσκεψη» κράτησε πολύ λίγο και διακόπηκε για τη Δευτέρα 15 Ιουλίου 1974. Μετά τη διακοπή ο στρατηγός Ντενίσης - όπως τουλάχιστο καταθέτει ο ίδιος - ζήτησε από το Μπονάνο να του επιτρέψει να φύγει για την Κύπρο, αλλά ο Μπονάνος του το απαγόρευσε. Επίσης, από την κατάθεση του στρατηγού Ντενίση προκύπτει ότι, όταν αυτός έφθασε στο Α.Ε.Δ. τη Δευτέρα το πρωί και πληροφορήθηκε από τον υπαρχηγό του Α.Ε.Δ. αντιστράτηγο Όθωνα Κυριακόπουλο, ότι εκδηλώθηκε πραξικόπημα κατά του Μακαρίου, παραιτήθηκε από τη θέση του Αρχηγού της Κυπριακής Εθνοφυράς.

7. Το πραξικόπημα εκδηλώθηκε τη Δευτέρα 15 Ιουλίου 1974, και ώρα 8.15 το πρωί. Σύμφωνα με τις καταθέσεις των Γεωργίτση και Κομπόκη, η ώρα επιλέχθηκε από τους ίδιους και έγινε αποδεκτή από τους Μπονάνο και Ιωαννίδη - κατά την κατάθεση του Κοντώση - γιατί, κατά τη διάρκεια της νύκτας, το Επικουρικό Σώμα, που ήταν απολύτα πιστό στο Μακάριο, παρακολουθούσε τα στρατόπεδα της Εθνοφυράς και τα σπίτια των Ελλήνων αξιωματικών. Το γεγονός αυτό απέκλειε οποιαδήποτε μετακίνηση μονάδων ή αξιωματικών, επειδή θα γίνονταν αντιληπτές και θα ενημερωνόταν ο Μακάριος και οι πιστές σ' αυτόν δυνάμεις οι οποίες και πιθανότατα θα αντιδρούσαν με κίνδυνο αποτυχίας του πραξικοπήματος. Επίσης, η απόρριψη της ώρας 7.30 π.μ. που είχε προτείνει ο Μπονάνος, έγινε και γιατί κατά την ώρα αυτή υπήρχε πυκνή κυκλοφορία πολιτών στους δρόμους και έτσι αυξανόταν ο κίνδυνος να υπάρξουν θύματα από τον άμαχο πληθυσμό, πράγμα που οι πραξικοπηματίες ήθελαν ν' αποφύγουν.

Το πραξικόπημα τελικά επικράτησε. Ο αριθμός των θυμάτων είναι ανεξακριβώτος. Πάντως, όπως συνάγεται από τις διάφορες πληροφορίες, πρέπει να είναι μεγάλος. Κατά το Γεωργίτση, υπάρχουν 32 νεκροί από την Εθνοφυρά και 22 νεκροί από το Επικουρικό Σώμα. Κατά δε τον αντίλο Μπίτση, τα θύματα - νεκροί και τραυματίες - υπερβαίνουν τους 300 και κατ' άλλους είναι πολύ περισσότερα, αφού σ' αυτά πρέπει να προστεθούν και τα θύματα των «άτακτων» της ΕΟΚΑ Β' και εκείνων που εξόφλησαν προσωπικούς λογαριασμούς, κάτι που είναι συνηθισμένο σε εμφυλιοπολεμική σύρραξη. Πέρα από τα θύματα, πρέπει να σημειωθεί ότι έγιναν και βανδαλισμοί και λεηλασίες ή καταγραφή των οποίων από το σκοπό αυτού του πορίσματος και ανάγεται στη του κοινού Ποινικού Δικαίου. Υπάρχουν ήδη προανακρίσεις και διοικητικές εξετάσεις, οι οποίες μπορούν ν' αναζητηθούν από τις δικαστικές αρχές, αν κριθεί σκόπιμη η παραπάνω εξέταση.

8. Μετά την επικράτηση του πραξικοπήματος, την ανακοίνωση από το Ι.Κ. της ειδήσεως ότι ο Μακάριος είναι νεκρός ή ανακοίνωση του θα-

νάτου του Μακαρίου είχε αποφασισθεί κατά την σύσκεψη της 2ας Ιουλίου 1974, στο Α.Ε.Δ. με σκοπό να ελαχιστοποιηθεί η αντίδραση των «Μακαριακών», καθώς και την ύστερα από λίγες ώρες μετάδοση από το ραδιοφωνικό σταθμό της Πάφου του διαγγέλματος του Μακαρίου, με το οποίο γνωστοποιούσε στους Κυπρίους ότι είναι ζωντανός και κατέγγελε τους πραξικοπηματίες ότι με την ενέργειά τους εξυπηρετούσαν τα σχέδια για τη διχοτόμηση της Κύπρου, σε συνδυασμό και με την άρνηση ή μη ανεύρεσης των «Πρόεδρων» που είχαν υποδειχθεί από την χούντα των Αθηνών, οι Γεωργίτσης και Κομπόκης βρέθηκαν αντιμέτωποι με τα προβλήματα:

α) Τι θα γινόταν με το Μακάριο που είχε διαφύγει στην Πάφο και μετέδιδε μηνύματα για αντίσταση από τον εκεί ραδιοφωνικό σταθμό,
β) Τι θα έκαναν με τον «Πρόεδρο» που έπρεπε να αντικαταστήσει το Μακάριο;

Στα προβλήματα αυτά δόθηκαν οι ακόλουθες λύσεις:

α) Ο Κομπόκης πρότεινε - και όλοι αποδέχθηκαν - να σχηματισθεί φάλαγγα με θωρακισμένα, πυροβολικό κ.λπ. και να οδεύσει προς Πάφο με σκοπό, όπως κατέθεσε ο ίδιος, να τρομοκρατήσει το Μακάριο και να τον αναγκάσει να εγκαταλείψει το νησί. Παράλληλα, διατάχθηκε η ακταιωρός «ΛΕΒΕΝΤΗΣ», να πλεύσει προς Πάφο και να βομβαρδίσει τον εκεί ραδιοφωνικό σταθμό με σκοπό να αφαιρεθεί από το Μακάριο η δυνατότητα να μεταδίδει μηνύματα.

β) Ο Κομπόκης, ο οποίος είχε αναλάβει την αρχηγεία, αφού ο Γεωργίτσης από τις 1.30 π.μ. της 15.7.1974 είχε εγκατασταθεί στο στρατόπεδο της Ε.Λ.Δ.Υ.Κ. και μόνο μετά τις 10.30 π.μ. που είχε επικρατήσει το πραξικόπημα εμφανίστηκε στο ΓΕΕΦ (καταθέσεις Παπαγιάννη και Κομπόκη) - μετά το μεσημέρι, είδε σε κάποιο γραφείο το ΓΕΕΦ να περιφέρεται ο Σαμψών, όπως περιφέρονταν και οι άλλοι αντιμακαριακοί. Πιεζόμενος από την ανάγκη να ορκιστεί ένας «Πρόεδρος», και χωρίς, όπως καταθέτει, να συνεννοηθεί προηγουμένως με την Αθήνα, του είπε: «Πήγαινε βάλε μια γραβάτα και έλα να σε ορκίσει Πρόεδρος». Έτσι και έγινε. Μετά την ορκωμοσία του, ο Σαμψών διάβασε το «διάγγελμα» που είχε ετοιμάσει η χούντα των Αθηνών και σχημάτισε την «κυβέρνηση» του. Τον Σαμψών τον όρκισε ο Μητροπολίτης Πάφου Γεννάδιος. Όπως καταθέτει ο Παλαΐνης, ο Ιωαννίδης εξοργίστηκε από την ορκωμοσία του Σαμψών και, ύστερα από συντονισμένες ενέργειες διαφόρων παραγόντων και εξαιτίας του «ΑΤΤΙΛΑ Ι», μετά από 8 ημέρες Πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας ανέλαβε ο Κληρίδης.

8. Μετά την ορκωμοσία του Σαμψών, την καταστροφή του ραδιοφωνικού σταθμού Πάφου, από την ακταιωρό «ΛΕΒΕΝΤΗΣ», την εξουδετέρωση και διάλυση Μακαριακής δυνάμεως 2.000 αστυνομικών κ.λπ., από την ΕΟΚΑ Β' και τις δυνάμεις των πραξικοματιών (βλ. Ν. Κρανιδιώτη στο βιβλίο του «Ανοχύρωση Πολιτεία - Κύπρος 1960 - 1974», τόμος Β'), ο Μακάριος αντιλαμβάνεται ότι η παραμονή του στην Κύπρο εγκυμονούσε κινδύνους για την προσωπική του ασφάλεια και ότι δεν υπάρχουν πλέον δυνατότητες αντιστάσεως. Για τους λόγους αυτούς αποφάσισε να καταφύγει στο Φινλανδικό απόσπασμα του Ο.Η.Ε. που έδρευε στην Πάφο και από εκεί μεταφέρθηκε με ελικόπτερο στην αγγλική βάση του Ακρωτηρίου όπου του παραχωρήθηκε αεροπλάνο το οποίο τον μετέφερε στην Μάλτα. Έτσι, ολοκληρώθηκε και τυπικά το πραξικόπημα αφού μετά την αποχώρηση του Μακαρίου σταμάτησε κάθε αντίσταση κατά των πραξικοματιών.

ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΗ: Απόπειρες δολοφονίας του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου έγιναν πολλές με κορυφαία εκείνη του 1970. Το πραξικόπημα της 15ης Ιουλίου του 1974 ήταν μεν το πρώτο που εκδηλώθηκε και υλοποιήθηκε δεν ήταν όμως και το πρώτο που σχεδιάστηκε από την δικτατορία αφού τον Φεβρουάριο του 1972 ο τότε δικτάτορας Γ. Παπαδόπουλος, με αφορμή την αγορά από το Μακάριο των Τσεχοσλοβακικών όπλων και την άρνησή του να τα παραδώσει στην Εθνοφυρά, σχεδίασε να τον ανατρέψει με στρατιωτικό πραξικόπημα, την εκτέλεση του οποίου είχε αναθέσει στους προαναφερθέντες, Υποστράτηγο Π. Παπαδάκη, τότε διοικητή της ΕΛΔΥΚ και τον μετέπειτα Ταξίαρχο Κονδύλη που και αυτός υπηρετούσε στην Κύπρο.

Το πραξικόπημα αυτό τελικά δεν πραγματοποιήθηκε, γιατί ο Μακάριος το πληροφορήθηκε και έστειλε τον Γλαύκο Κληρίδη να ενημερώσει τον Πόπερ, τότε πρεσβευτή των Η.Π.Α. στη Λευκωσία, ότι σε περίπτωση που θα εκδηλωνόταν το πραξικόπημα θα επακολουθούσε αιματοχυσία και παράλληλα να του ζητήσει να επέμβουν οι Η.Π.Α. στη χούντα των Αθηνών τα σχέδιά της.

Ο Πόπερ ενημέρωσε τον Πρόεδρο Νίξον και αυτός έδωσε εντολή στον Τάσκα, τότε πρεσβευτή των Η.Π.Α. στην Αθήνα, να βρει τον Παπαδόπουλο και να τον αποτρέψει από οποιαδήποτε ενέργεια κατά του Μακαρίου. Και όπως αναφέρει ο Τάσκα στην κατάθεσή του, σε Επιτροπή του Κογκρέσου (σελ. 28 της μεταφράσεως που βρίσκεται στα χέρια της επιτροπής μας), μίλησε με τον Παπαδόπουλο, του εξέθεσε επι μακρόν το θέμα και έτσι αποτράπηκε το πραξικόπημα. (Βλέπε και κατάθεση ταγματάρχη Γ. Καρούσου ο οποίος αναφέρει ότι ένας από τους λόγους υ-

παναχωρήσεως του Παπαδόπουλου, ήταν και η άρνηση του στρατηγού Γρίβα να συνεργήσει και να λάβει μέρος στο πραξικόπημα εκείνο, γεγονός που επιβεβαιώνει και ο Νίκος Κρανιδιώτης στο προαναφερθέν βιβλίο του).

3. ΔΙΑΦΥΓΗ ΜΑΚΑΡΙΟΥ

Η διαφυγή του Μακαρίου, όπως συνάγεται από την κατάθεση Κομπόκη και την μελέτη της επιχειρήσεως κατά του Προεδρικού Μεγάρου, διευκολύνθηκε από τον Κ. Κομπόκη με εντολή του Ιωαννίδη που του έδωσε κατά τη σύσκεψη της 2ας Ιουλίου στο Α.Ε.Δ.

Η άποψη αυτή ενισχύεται και από τις καταθέσεις των Γκιζίκη και Μπονάνου, οι οποίοι αναφέρουν ότι η απόφαση που είχαν λάβει αφορούσε μόνο στην ανατροπή του Μακαρίου και όχι στην βιολογική του εξόντωση, δεδομένου ότι ο Κομπόκης ήταν πεπειραμένος σε τέτοιου είδους επιχειρήσεις αξιωματικός, γνώριζε καλά το Προεδρικό Μέγαρο το οποίο επισκεπτόταν καθημερινώς και δεν ήταν δυνατόν να κάμει το λάθος να αφήσει αφύλακτη μια πλευρά του Προεδρικού Μεγάρου, ούτε να αποκλείσει όλες τις άλλες διαβάσεις και να εγκαταλείψει ανεπιτήρητη την οδό προς Τρόδος και Πάφο. Η παραπάνω άποψη ενισχύεται επιπλέον και από το γεγονός ότι ο Κομπόκης έδωσε εντολή στα θωρακισμένα, που επιτέθηκαν κατά του Προεδρικού Μεγάρου, να αρχίσουν να βιάζουν πολύ προτού φθάσουν στο Προεδρικό Μέγαρο και μάλιστα στο αέρα για εκφοβισμό, πράγμα που έδωσε την ευκαιρία να απομακρυνθούν έγκαιρα τα Ελληνόπουλα από το Κάιρο που βρίσκονταν εκείνη τη στιγμή μέσα σ' αυτό επισκεπτόμενα τον Μακάριο. Η έγκαιρη απομάκρυνση προκύπτει από το πραγματικό περιστατικό ότι δεν αναφέρθηκαν θύματα από τα παιδιά αυτά.

Άλλωστε, η χούντα των Αθηνών, σε περίπτωση θανάτου του Μακαρίου, θα αντιμετώπιζε τη διεθνή κατακραυγή και αυτο δεν την συνέφερε, όπως, επίσης, δεν την συνέφερε η δολοφονία του Μακαρίου, που θα μπορούσε να γίνει είτε κατά την επιστροφή του στη Λευκωσία από το Τρόδος, όπου διένευε, ή κατά τη διαφυγή του από το Προεδρικό Μέγαρο και τη διαδρομή προς Τρόδος και Πάφο.

Με βάση όλα αυτά, γίνεται δεκτό ότι η επιλογή της 8.30 π.μ. ως ώρας εκδηλώσεως του πραξικοπήματος προκρίθηκε από τους Γεωργίτση και Κομπόκη για τους λόγους που αναφέρουν στις καταθέσεις τους πολύ περισσότερο μάλιστα όταν αυτό επιβεβαιώνεται και από την κατάθεση του Ταγματάρχη Κοντώση.

Η παραπάνω εκτίμηση δεν αποκλείει το γεγονός ότι εκείνοι που αποφάσισαν, σχεδίασαν και εκτέλεσαν το πραξικόπημα, δεν έλαβαν υπόψη τους ότι ο Μακάριος ήταν πιθανόν να σκοτωθεί κατά την επίθεση εναντίον του Προεδρικού Μεγάρου, είτε γιατί δεν θα προλάβαινε να διαφύγει, είτε γιατί θα ήθελε να προβάλλει αντίσταση, είτε γιατί οι Μονάδες από λάθος ή από νευρικότητα θα άρχιζαν το βομβαρδισμό νωρίτερα από ότι είχαν διαταχθεί, είτε, τέλος για οποιοδήποτε άλλο λόγο. Άλλωστε, αυτό προκύπτει και από την κατάθεση του Κομπόκη, ο οποίος αναφέρει ότι ο Ιωαννίδης του είπε ότι αν σκοτωθεί ή συλληφθεί ο Μακάριος να τον ενημερώσει αμέσως ώστε να τους δώσει τις δέουσες νεότερες εντολές.

4. ΠΟΙΟΙ ΕΓΝΩΡΙΖΑΝ ΤΗΝ ΑΠΟΦΑΣΗ ΓΙΑ ΤΟ ΠΡΑΞΙΚΟΠΗΜΑ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ

1. Εκτός από εκείνους που αποφάσισαν και εκτέλεσαν το πραξικόπημα, και τους οποίους έχουμε ήδη αναφέρει, όπως προκύπτει από τις καταθέσεις, τη σχετική απόφαση γνώριζαν, επίσης, ο Αρχηγός Στρατού Γαλατσάνος και ο υπουργός Εξωτερικών Τετενές.

Οι Αρχηγοί Ναυτικού Αραπάκης και Αεροπορίας Παπανικολάου δεν συνάγεται ότι ενημερώθηκαν. Αυτό ενισχύεται και από την δυσπιστία που έτρεφαν οι δικτάτορες προς οποιονδήποτε δεν ανήκε στο ιδιαίτερο περιβάλλον τους.

Εξάλλου, στην επιστολή του κ. Κ. Καραμανλή προς την Επιτροπή αναφέρονται τα ακόλουθα σχετικά:

«Από την έρευνα που έκανα, εκ καθήκοντος, με την επιστροφή μου, κατέληξα στα παρακάτω συμπεράσματα.

Το Πραξικόπημα που εξεδηλώθη το πρωί της 15ης Ιουλίου απεφασίσθη ομοίως, από τον Ταξίαρχο και αφανή αρχηγό της χούντας Ιωαννίδη. Στην προτασή του αυτή προσχώρησαν και ο στρατηγός Γκιζίκης, ο Α. Ανδρουτσόπουλος και οι στρατηγοί Μπονάνος και Γαλατσάνος. Ο στρατηγός Γκιζίκης, από τον οποίο εξήγησα το πρώτον εξηγήσεις, μου ανέφερε τα εξής περίπου:

Ο Ιωαννίδης εισήγηθη την ανατροπή του Μακαρίου δια της Εθνικής Φρουράς. Η πρόταση αυτή του Ιωαννίδη υιοθετήθηκε από τον ίδιο τον Γκιζίκη, τον Ανδρουτσόπουλο, τον Αρχηγό των Ενόπλων Δυνάμεων κ. Μπονάνο και τον Αρχηγό του Στρατού κ. Γαλατσάνο. Οι Αρχηγοί του

Ναυτικού και της Αεροπορίας δεν ενημερώθηκαν παρά μόνο με την έναρξη της επιχειρήσεως».

Πληροί βορίες ότι κάτι επρόκειτο να εκδηλωθεί στην Κύπρο κατά του Μακαρίου είχαν και οι Άγγελος Βλάχος και Ευάγγελος Αβέρωφ όπως κατέθεσαν στην επιτροπή μας.

α) Ο Άγγελος Βλάχος κατέθεσε ότι το πληροφορήθηκε στις 23 ή 24 Ιουνίου 1974, όταν ο Τάσκα του ανέφερε για δύο τηλεγραφήματα του Κίσιγγκερ με τα οποία ο τελευταίος έδιδε εντολή στον πρώτο να συναντήσει προσωπικά τον Ιωαννίδη και να τον αποτρέψει από κάθε ενέργεια κατά του Μακαρίου.

Σύμφωνα με την κατάθεσή του, ο Άγγελος Βλάχος διαβίβασε την πληροφορία αυτή στον Νικ. Κρανιδιώτη, τότε πρέσβευτή της Κύπρου στην Αθήνα, όταν τον συνάντησε σε μία δεξίωση στο ξενοδοχείο «Μεγάλη Βρετανία».

β) Ο Ευάγγελος Αβέρωφ - όπως προκύπτει από την κατάθεσή του και τις συμπληρωματικές επ' αυτής γραπτές διευκρινίσεις του - όταν πληροφορήθηκε από φίλο του γεωπόνου - συνδεδεμένο με Αξιωματικό του περιβάλλοντος του Ιωαννίδη - ότι η χούντα οργανώνει πραξικόπημα κατά του Μακαρίου, επισκέφθηκε αμέσως τον πρέσβη Κρανιδιώτη στην Κυπριακή Πρεσβεία και του μετέδωσε αυτή την πληροφορία για να την διαβάσει στο Μακάριο, πράγμα που έγκαιρα έκανε ο πρέσβης.

Τούτο το επιβεβαιώνει ο Νικ. Κρανιδιώτης στο γνωστό βιβλίο του προσθέτοντας ότι ο Αβέρωφ τον ενημέρωσε για δεύτερη φορά στις 11 Ιουλίου 1974 βάση των πληροφοριών που είχε από άλλη πηγή.

Όσον αφορά στα τηλεγραφήματα Κίσιγγκερ προς Τάσκα τα αναφερθέντα εις τον Άγγελο Βλάχο, προκύπτει από τις διευκρινίσεις Αβέρωφ ότι ο πρέσβης Τάσκα τα επέδειξε στον Αβέρωφ όταν ο τελευταίος, μετά το πραξικόπημα, τον προκάλεσε, σε κάποια συνάντησή τους, λέγοντας του πως η κοινή γνώμη καταλογίζει το πραξικόπημα στους Αμερικανούς.

5. ΡΟΛΟΣ ΞΕΝΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ

Από το υλικό που είχε στη διάθεσή της η επιτροπή, (καταθέσεις μαρτύρων, πορίσματα αντίστοιχων με τη δική μας Επιτροπών Ξένων Κοινοβουλίων, πρακτικά συζητήσεων Ελλήνων πολιτικών με Ξένους κ.α.) δεν προκύπτει στοιχείο, από το οποίο να αποδεικνύεται η ενεργός ανάμειξη ξένης δυνάμεως στη λήψη της αποφάσεως για το πραξικόπημα κατά του Μακαρίου, στην οργάνωση και εκτέλεσή του.

Συνάγεται, όμως, από το προαναφερθέν υλικό ότι την πληροφορία για επικείμενη «ενέργεια» κατά του Μακαρίου την είχαν - πριν από την εκδήλωσή της - διάφορες υπηρεσίες ξένων Δυνάμεων, οι οποίες ανάλογα με την αξιοπιστία που της έδιναν θα έπρεπε να τη διαβίβασαν στις Κυβερνήσεις τους.

Καμμία πάντως από τις χώρες αυτές παρά τη γνώση του επικείμενου πραξικοπήματος, στον οποιοδήποτε βαθμό και αν το γνώριζε, δεν παρενέβη αποφασιστικά - μολονότι αυτό ήταν δυνατόν να γίνει - για να το αποτρέψει.

Όλες έδειξαν, τουλάχιστον, ανοχή. Το υλικό που η Επιτροπή μας είχε στη διάθεσή της γι' αυτή την πλευρά του εξεταζόμενου θέματος (πραξικόπημα του Μακαρίου) είναι:

Ι. Για τις Η.Π.Α.: Καταθέσεις Γκιζίκη και Μπονάνου, από τις οποίες εξάγεται ότι ένας από τους λόγους που συνέβαλε ώστε να συμφωνήσουν με το σχέδιο του Ιωαννίδη για ανατροπή του Μακαρίου, ήταν και η διαβεβαίωση Ιωαννίδη ότι είχε υποσχέσεις από τις Η.Π.Α., πως η Τουρκία δεν θα επέμβει.

Κατάθεση του HENRY TASCAS τότε (1970-1974) πρέσβη των Η.Π.Α. στην Αθήνα στην επιτροπή RIKE (HOUSE SELECT COMMITTEE ON INTELLIGENCE, 1975), την οποία συνέστησε το Κογκρέσσο για να ερευνηθεί τις δραστηριότητες των Αμερικανικών Υπηρεσιών Πληροφοριών, (μέρος των δραστηριοτήτων αυτών ήταν και εκείνες που έχουν σχέση με την Κύπρο, και ανεπτύχθησαν κατά την εξεταζόμενη περίοδο).

Από την κατάθεση αυτή του Τάσκα, εξάγεται ότι ο Ιωαννίδης είχε άμεση επικοινωνία με το σταθμό της CIA στην Αθήνα.

Η CIA προ της 15ης Ιουλίου 1974, είχε προφανώς, ενημερώσει το STATE DEPARTMENT ότι ο Ιωαννίδης σχεδιάζει κάποια «ενέργεια» στην Κύπρο κατά του Μακαρίου. Η πληροφορία αυτή φαίνεται ότι, παρά το ότι μετεδόθη δύο ή τρεις φορές ακόμη, αξιολογήθηκε ως ακριβής μόλις κατά τα τέλη Ιουνίου.

Εδόθη τότε εντολή στον Τάσκα να έλθει σε προσωπική επαφή με τον Ιωαννίδη και να τον αποτρέψει.

Ο Ιωαννίδης δεν τον δέχθηκε ποτέ, αλλά ο Τάσκα μετεβίβασε τα μηνύματα προς αυτόν και μέσω των μυστικών του υπηρεσιών και διά του Έλληνα Υπουργού των Εξωτερικών, του Πρωθυπουργού και του Προέδρου της Δημοκρατίας (βλ. κατάθεση Τάσκα στην Επιτροπή του Κογκρέσου) στην οποία μεταξύ άλλων καταθέτει ότι οι Αμερικανοί θεωρούσαν τον Μακάριο αναντικατάστατο.

II. ΜΕΓΑΛΗ ΒΡΕΤΤΑΝΙΑ: «Αναφορά της Εξεταστικής Επιτροπής για την Κύπρο» (Σύννοδος 1975-1976). Την Επιτροπή αυτή συνέστησε το Βρετανικό Κοινοβούλιο για να εξετάσει τις πολιτικές αποφάσεις της Βρετανικής Κυβερνήσεως κατά τη διάρκεια της κρίσεως του 1974....» Στην αναφορά αυτή (μετάφρασή της στα χέρια της Επιτροπής μας), με τον τίτλο: «ΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΤΟΥ 1974» αναφέρονται τα εξής: 1...

6. Τα γεγονότα του Ιουλίου και Αυγούστου του 1974 που οδήγησαν στη σημερινή κατάσταση της Κύπρου διαιρούνται σε τρεις φάσεις:

α) Στο πραξικόπημα της 15ης Ιουλίου που ανέτρεψε την Κυβέρνηση του Προέδρου Μακαρίου και τοποθέτησε στην Προεδρία το Νίκο Σαμψών.

β) Στην εισβολή των στρατιωτικών δυνάμεων στις 20 Ιουλίου...

γ) Στη διακοπή διαπραγματεύσεων των περαιτέρω συνομιλιών της Γενεύης στις 14 Αυγούστου που ακολούθησε μια δεύτερη και περισσότερη εκτεταμένη εισβολή τουρκικών δυνάμεων...

14. Η επιτροπή δυσκολεύεται να δεχθεί ότι και οι τρεις φάσεις της κρίσεως αποτέλεσαν έκπληξη για την Κυβέρνηση. Όσο για το πραξικόπημα του Σαμψών, ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος είχε κατηγορήσει από τα τέλη Ιουλίου την Ελληνική Εθνοφρουρά ότι υπεστήριζε την ΕΟΚΑ-Β... 15...

17. Η Επιτροπή δεν μπορεί να δεχθεί ότι μόνο στρατιωτικοί λόγοι οδήγησαν στη μη επέμβαση. Τότε γιατί στην πραγματικότητα οι Βρετανοί δεν επενέβησαν; Πρέπει να έπαιξαν κάποιο ρόλο και πολιτικοί παράγοντες.

Στην ίδια «Αναφορά» αυτής της Βρετανικής Επιτροπής αναφέρεται και το εξής ενδιαφέρον υπό τον τίτλο: «ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΤΟΥ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΟΣ ΓΙΑ ΣΥΣΤΑΣΕΙΣ».

1...

2...

3. Η Βρετανία είχε νόμιμο δικαίωμα, ηθική υποχρέωση και στρατιωτική ικανότητα να επέμβει στην Κύπρο κατά τους μήνες Ιούλιο και Αύγουστο του 1974. Δεν παρενέβη για λόγους που η Κυβέρνηση αρνήθηκε να αποκαλύψει.

Επίσης για το ίδιο θέμα, έχουμε την «Ενημερωτική Έκθεση» προς την Επιτροπή Φακέλου Κύπρου (30-5-1987) του τ. Προέδρου της Δημοκρατίας κ. Κ. Καραμνλή, στην οποία διατυπώνεται η ακόλουθη άποψη: «Η Αγγλική εξάλλου Κυβέρνηση, η οποία ώφειλε ως εγγυήτρια δύναμη, αλλά και ηδύνατο με τις δυνάμεις που διέθετε επιτόπου, να αποθαρρύνει τόσο το Πραξικόπημα κατά του Μακαρίου όσο και την Τουρκική εισβολή, παρέλειψε το καθήκον της αυτό και αρκέστηκε στην ανάληψη διπλωματικών πρωτοβουλιών.

III. Για την Τουρκία: Το γεγονός ότι ήταν μικρό το διάστημα μεταξύ εκδηλώσεως του πραξικοπήματος (15 Ιουλίου) και αποβάσεως τουρκικών δυνάμεων (20 Ιουλίου) διάστημα για προπαρασκευή και πραγματοποίηση της οποιασδήποτε αποβατικής ενέργειας, επιτρέπει τη διατύπωση της υποψίας, ότι η Τουρκία είχε έγκαιρα κάποιας μορφής ενημέρωση για το επικείμενο πραξικόπημα.

IV. Τέλος, πρέπει να τονισθεί ότι είναι αποκαρδιωτικό το γεγονός πως και άλλες χώρες -όμορες ή όχι με την Ελλάδα ή την Κύπρο- παρ'ότι ασφαλώς θα είχαν πληροφορίες για το επικείμενο πραξικόπημα, όχι μόνον δεν ανέλαβαν καμιά πρωτοβουλία -δια της διπλωματικής οδού- για να το αποτρέψουν, αλλά απαθώς ανέχθηκαν αυτό και τις άλλες εξελίξεις που επακολούθησαν (Σοβιετική Ένωση), αλλά ούτε και όταν αυτό εκδηλώθηκε ούτε κατά τη διάρκειά του έδειξαν την απλή τους αλληλεγγύη προς τον Μακάριο.

Αντιθέτως, ωρισμένες από αυτές, όπως η Λιβύη, επεδόκίμασαν απολύτως την τουρκική εισβολή και υποσχέθηκαν, μάλιστα, και στρατιωτική βοήθεια προς την Τουρκία.

6. ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΟΥ ΠΡΑΞΙΚΟΠΗΜΑΤΟΣ.

Εκτός από τις εγκληματικές πράξεις που διαπράχθηκαν από τους υπεύθυνους φυσικούς και ηθικούς αυτουργούς, η προετοιμασία και η πραγματοποίηση του πραξικοπήματος του Ιουλίου του 1974, είχε ως συνέπεια και την αποδιοργάνωση σε πολύ μεγάλο βαθμό της αμυντικής ικανότητας της Κύπρου. Γιατί και οι στρατιωτικές μονάδες της Εθνοφυλακής στην ουσία διαλύθηκαν από τις εσωτερικές συγκρούσεις Μακαριακών και Αντιμακαριακών και το ηθικό του Ελληνικού πληθυσμού είχε φθάσει στο κατώτατο σημείο, ενώ οι διώξεις των Μακαριακών από την ΕΟΚΑ Β' και τους οπαδούς του Σαμψών επέτειναν τα παραπάνω φαινόμενα.

Πρόσθετος λόγος, αλλά και κατ'εξοχήν ουσιαστικός, της αποδυναμώσεως της αμυντικής ικανότητας ήταν και η μετακίνηση μονάδων από την περιοχή της Κυρήνειας στη Λευκωσία για να λάβουν μέρος στο πραξικόπημα και στην καταδίωξη του Μακαρίου στην Πάφο. Και όπως αποδείχθηκε από τις καταθέσεις μαρτύρων και από το ενημερωτικό έγγραφο του ΓΕΕΘΑ, από τις μονάδες αυτές μόνο οι Μοίρες Καταδρομών επέ-

στρεψαν στη θέση τους με πρωτοβουλία του Διοικητή τους, συνταγματάρχη κ. Κομπόκη.

Οι συνέπειες αυτές του πραξικοπήματος σχετικά με τη δυνατότητα της Εθνοφρουράς να αμυνθεί σε εξωτερική στρατιωτική επέμβαση είναι αδιανόητο να υποστηριχθεί -σοβαρά τουλάχιστον- ότι δεν είχαν εκτιμηθεί από τη χούντα των Αθηνών και από το τμήμα της τότε στρατιωτικής ηγεσίας της Ελλάδος, το οποίο ήταν μνημένο στο πραξικόπημα.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο   Ι Ι Ι

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΑΤΤΙΛΑ Ι

1. ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΙΣΒΟΛΗ

Ενώ συνεχιζόταν στο Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ η συζήτηση για το πραξικόπημα, ασυνήθιστη πολεμική προετοιμασία παρατηρούνταν στο λιμάνι της Μερσίνας. Ισχυρές δυνάμεις του Τουρκικού στρατού, άρματα μάχης, τεθωρακισμένα και πυροβολικό φορτώνονταν σε αρματαγωγά και άλλα πλοία, τα οποία συνοδευόμενα από αντιτορπιλικά αναχωρούσαν τις απογευματινές ώρες της Παρασκευής 19 Ιουλίου.

Η Ελληνική πλευρά είχε σαφείς και συγκεκριμένες πληροφορίες για τις προετοιμασίες αυτές. Η κατάθεση του μάρτυρα Α. Σημαιοφορίδη είναι πολύ διαφωτιστική εν προκειμένω. Σύμφωνα με τις πληροφορίες που είχαν συγκεντρωθεί, όπως αναφέρει ο μάρτυρας, οι τουρκικές ένοπλες δυνάμεις παρουσίαζαν ασυνήθιστη κινητικότητα και δραστηριότητα ένα μήνα πριν την απόβαση. Ιδιαίτερη κινητική ήταν η 39η τουρκική μεραρχία, που είχε προσανατολισμό προς την Κύπρο. Ο ίδιος μάρτυρας αναφέρει επίσης την πληροφορία ότι από τις 15 Ιουνίου 1974 είχε εκδοθεί διαταγή με την οποία απαγορευόταν η χορήγηση αδειών σε όλους τους αξιωματικούς και οπλίτες του τουρκικού στρατού.

Όλες αυτές οι πληροφορίες μεταβιβάζονταν αρμοδίως πράγμα που επιβεβαίωσε και ο διοικητής της ΚΥΠ Λ. Σταθόπουλος (σελ. 53) ο οποίος προσέθεσε ότι οι πληροφορίες για πιθανή τουρκική εισβολή είχαν αρχίσει από τα μέσα Μαΐου 1974. Εξάλλου ο μάρτυρας Σημαιοφορίδης καταθέτει (σελ. 33) ότι στις 5 το απόγευμα της 19 Ιουλίου δόθηκε η διαταγή εκκινήσεως από τα Άδανα, όπου ήταν εγκατεστημένος ο Αρχηγός του Τουρκικού Στρατού. Επίσης, όπως κατέθεσε ο μάρτυρας Α. Περδίκης, η βρετανική τηλεόραση, στις 17.30 της Παρασκευής 19 Ιουλίου, έδειξε τον απόπλοο του τουρκικού στόλου από την Μερσίνα.

Από το ανακριτικό υλικό προκύπτει αβίαστα το συμπέρασμα ότι η ροή των πληροφοριών ήταν τέτοια που έπρεπε να δημιουργήσει στους αρμόδιους έντονο το αίσθημα της ανησυχίας για επικείμενη εισβολή. Ατυχώς, όμως, αυτοί όχι μόνο δεν έπραξαν τίποτα, αλλά φαίνεται πως ούτε καν ανησύχσαν.

2. Η ΕΙΣΒΟΛΗ

Αρκετές ώρες πριν από την απόβαση των Τουρκικών στρατευμάτων άρχισαν να εμφανίζονται στίγματα πλοίων στα Ελληνικά ραντάρ (της αεροπορίας και του ναυτικού) που ήταν εγκατεστημένα στην Κύπρο. Οι κινήσεις των σιγμάτων αυτών αναφέρονταν από το ΓΕΕΦ στο ΑΕΔ από το οποίο όμως δινόταν η καθουσαστική διαβεβαίωση «Οι Τούρκοι μπλοφάρουν όπως το 1967».

Όταν τα στίγματα έφθασαν στα 12 Ν.Μ. (λίγο έξω από τα κυπριακά χωρικά ύδατα) στην περιοχή της Αμμοχώστου στράφηκαν προς ανατολάς και στην περιοχή του ακρωτηρίου Αγίου Ανδρέου στράφηκαν βορειοδυτικά όπου συνενώθηκαν με άλλα στίγματα, δημιουργώντας έτσι μια μεγάλη νηοπομπή. Και όταν ακόμη η νηοπομπή αυτή παραβίασε τα κυπριακά χωρικά ύδατα, το ΑΕΔ στο οποίο συνεχώς αναφερόταν το ΓΕΕΦ έδινε στερεότυπα την απάντηση που παραπάνω μνημονεύεται.

Όταν τα ίχνη έσβησαν, πράγμα που εσήμαινε ότι οι Τούρκοι πραγματοποιούν την απόβαση οι επιτελείς του ΑΕΔ απαντούσαν στο ΓΕΕΦ που ζητούσε οδηγίες για το πρακτικό «αυτοσυγκράτηση». Οι ίδιες οδηγίες δίνονταν και όταν τα τουρκικά αεροπλάνα άρχισαν να ρίχνουν αλεξιπτωτιστές, ο κύριος όγκος των οποίων έπεσε στο χωριό Κιόνελλι. Την ίδια απάντηση έδωσε ο (ίδιος ο ΑΕΔ Μπονάκος όταν Γεωργίτης (όπως καταθέτει ο τελευταίος) και όταν ακόμη τα τουρκικά Α/Φ βομβάρδιζαν την Κύπρο. Οι τουρκικές δυνάμεις που χρησιμοποιήθηκαν για την εισβολή στην Κύπρο ήταν τεράστιες. Εκτός από μεγάλο αριθμό ναυτικών και αεροπορικών δυνάμεων οι τούρκοι χρησιμοποίησαν και επίλεκτες μονάδες του στρατού ξηράς τους.

Έτσι τα τουρκικά πλοία ανενόχλητα άρχισαν να αποβιβάζουν στην περιοχή Πέντε Μίλι τις πρώτες δυνάμεις τους. Παράλληλα τα τουρκικά Α/Φ βομβαρδίζουν το αεροδρόμιο της Λευκωσίας, το στρατόπεδο της ΕΜΔΥΚ και άλλες στρατιωτικές εγκαταστάσεις ενώ τα τουρκικά μεταγωγικά Α/Φ πραγματοποιούν, πετώντας σε εξαιρετικά χαμηλό ύψος, ρίψεις αλεξιπτωτιστών στον τουρκικό θύλακο της Λευκωσίας και σε άλλες στρατηγικής σημασίας περιοχές. Τις ίδιες περίπου ώρες σμήνη τουρκικών ελικοπτέρων μετέφεραν συνεχώς δυνάμεις καταδρομών, τις οποίες αποβίβαζαν στις τουρκοκυπριακές περιοχές. Καμιά απολύτως αντίσταση δεν προβλήθηκε από τις ελληνικές δυνάμεις στα επιτιθέμενα τουρκικά στρατεύματα τις κρίσιμες εκείνες ώρες με αποτέλεσμα οι Τούρκοι να δημιουργήσουν με μεγάλη ευκολία το προγεφύρωμά τους.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες ορθά η τουρκική απόβαση χαρακτηρίστηκε αποβίβαση. Η ηγεσία της Εθνικής Φρουράς τις τραγικές εκείνες

ώρες παρουσίασε το απαράδεκτο θέμα να ζητάει συνεχώς οδηγίες από το ΑΕΔ ακόμη και αν θα έπρεπε να ανταποδώσει τα πυρά στις επιτιθέμενες τουρκικές δυνάμεις πράγμα που γνωρίζει και ο πρωτοετής μαθητής της Σχολής Ευελπίδων. Και ακόμη δεν εφάρμοσε κανένα σημείο από τα επιτελικά σχέδια αμύνης της Κύπρου (σχέδιο Κ).

3. ΚΗΡΥΞΗ ΓΕΝΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΡΑΤΕΥΣΕΩΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ

Και ενώ αυτά συνέβαιναν στην Κύπρο, στην Αθήνα συγκροτείται Πολεμικό Συμβούλιο υπό την προεδρία του Προέδρου της Δημοκρατίας Φ. Γκιζίκη το πρωί της 20ής Ιουλίου.

Η εικόνα που παρουσίαζε εκείνο το πολεμικό συμβούλιο ήταν θλιβερή. Εκτός από τα μέλη του, όπως αυτά ορίζονταν από την τότε ισχύουσα νομοθεσία, μεγάλος αριθμός αξιωματικών είχε κατακλήσει την αίθουσα στην οποία συνεδρίαζε, καταλύοντας κάθε έννοια ιεραρχίας στο στρατεύμα. Χαρακτηριστικό είναι το μαρτυρούμενο γεγονός. Ενώ συνεδρίαζε το Πολεμικό Συμβούλιο, άνοιξε την πόρτα ο Ταγματάρχης Ματάσης και, απευθυνόμενος στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, στον Πρωθυπουργό και στα λοιπά μέλη του Πολεμικού Συμβουλίου, είπε: «Τι κάθεστε και συζητάτε; Μας πρόλαβαν τα γεγονότα. Οι πόλεις της Κύπρου βομβαρδίζονται!» (βλ. κατάθεση Κατσαδής σελ. 69).

Πρώτος έλαβε το λόγο ο «Πρωθυπουργός» Ανδρουτσόπουλος και στη συνέχεια ο Ιωαννίδης, ο οποίος και πρότεινε γενική επιστράτευση. Σύμφωνα με την ίδια κατάθεση του ε.α. αντιστρατήγου Π. Κατσαδής (σελ. 68), που παραβρισκόταν στη συνεδρίαση, ο Ιωαννίδης μετά την πρότασή του για γενική επιστράτευση πρόσθεσε: «Να αναγγείλουμε ότι θα κάνουμε την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα αλλά δεν θα την κάνουμε. Θα το πούμε αυτό για να εκφοβίσουμε τους Τούρκους, για να τους δείξουμε την αποφασιστικότητά μας». Και μόνο από το συλλογισμό αυτό, εύκολα γίνεται αντιληπτό με ποιά επιπολαιότητα ο τότε ισχυρός άνδρας αντιμετώπιζε την κατάσταση τις τραγικές εκείνες ώρες.

Με την πρόταση για γενική επιστράτευση συμφώνησαν όλα τα μέλη του Πολεμικού Συμβουλίου και μόνο ο Μπολόπουλος, τότε υπουργός Συντονισμού, εισηγήθηκε να μην ανακοινωθεί αμέσως η επιστράτευση, ώστε να έχει το χρόνο να δώσει στο μεταξύ οδηγίες στις Τράπεζες, επειδή φοβόταν αθρόες αναλήψεις των καταθέσεων.

Φαίνεται ότι και ο Μπονάκος είχε επιφυλάξεις για τη γενική επιστράτευση, γι' αυτό και εισηγήθηκε την επιστράτευση, σε πρώτη φάση των εφέδρων των Γ' και Β' Σαυμάτων Στρατού και στη συνέχεια, ανάλογα με τις εξελίξεις, τη γενίκευση της επιστρατεύσεως. Τελικά, όμως, επικράτησε η άποψη του Ιωαννίδη.

Το διάταγμα της γενικής επιστρατεύσεως ετοιμάστηκε και υπογράφηκε αμέσως από τα μέλη του Πολεμικού Συμβουλίου. Την γενική επιστράτευση δεν την είχε εισηγηθεί το Α.Σ., ενώ ο αρμόδιος Δ' Κλάδος όταν την πληροφόρηθηκε, πρότεινε να μη κηρυχθεί απευθείας αυτή και επισήμανε τις δυσμενείς επιπτώσεις από ένα τέτοιο μέτρο. Δεν εισακούστηκε όμως.

Η απευθείας κήρυξη της γενικής επιστρατεύσεως δεν ενδεικνυόταν από στρατιωτική άποψη, όπως προκύπτει από πολλές μαρτυρικές καταθέσεις, γιατί το σύστημα της επιστρατεύσεως για να έχει επιτυχία προβλέπει ορισμένες διαδοχικές ενέργειες, όπως πρόσκληση πυρήνων, άνοιγμα των αποθηκών από τους πυρήνες, διασπορά των ειδικοτήτων κ.ο.κ. Οι στρατιωτικοί κανονισμοί, δηλαδή, αποβλέπουν κλιμάκωση σειράς ενεργειών, προτού κηρυχθεί γενική επιστράτευση, και αυτό δεν τηρήθηκε στην συγκεκριμένη περίπτωση.

Έτσι η γενική επιστράτευση οδηγήθηκε σε παταγώδη αποτυχία. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι στρατιώτες, στους οποίους είχαν συρρεύσει οι επιστρατευθέντες, δεν ήταν σε θέση να τους εφοδιάσουν ούτε με ιματισμό, ούτε με οπλισμό, ενώ και η τροφοδοσία τους ακόμη δεν ήταν απλώς ελλιπής, αλλά ανύπαρκτη.

Παράλληλα, τα επιταχθέντα μεταφορικά μέσα δημιούργησαν τέτοιο χάος στους στρατώνες, ώστε έφθασαν στο σημείο να μην είναι δυνατή ούτε η στοιχειώδης λειτουργία τους.

Το συναγόμενο συμπέρασμα είναι ότι η γενική επιστράτευση, που διατάχθηκε τότε, αποτέλεσε μεγάλο «φιάσκο», αποδεικνύοντας ταυτόχρονα τις τεράστιες ελλείψεις των Ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων σε οπλισμό και ιματισμό.

Στο σημείο αυτό, για την ενότητα της ύλης θα πρέπει να αναφερθεί ότι ανάλογη υπήρξε η τύχη και της επιστρατεύσεως που διατάχθηκε στην Κύπρο (Κατάθεση Πούλου, σελ. 235). Συγκεκριμένα, η μερική επιστράτευση των ειδικοτήτων που είχε κηρυχθεί στη μεγαλόνησο, στις 19 Ιουλίου 1974, απέτυχε διότι «οι ειδικότητες δεν πρόλαβαν να κινηθούν, επειδή ήταν νύχτα και ήταν δύσκολη η μετακίνηση» (κατάθεση Γεωργίτη, σελ. 83).

4. ΑΝΑΜΕΙΞΗ ΤΖΟΖΕΦ ΣΙΣΚΟ

Πριν από τη συνεδρίαση του Πολεμικού Συμβουλίου, που περιγράφεται στην αμέσως προηγούμενη παράγραφο, πραγματοποιήθηκε σύσκεψη στο γραφείο του Μπονάου, στην οποία έλαβε μέρος εκτός από τον Α.Ε.Δ. και οι Γαλατσάνος, Αραπάκης, Παπανικολάου και Ιωαννίδης και από την αμερικανική πλευρά ο υφυπουργός Εξωτερικών Τζόζεφ Σίσκο, που μόλις είχε επιστρέψει από την Άγκυρα, ο αναπληρωτής υφυπουργός Αμύνης Μπομπ Έλγουορθ, ο πρεσβευτής των ΗΠΑ στην Αθήνα Χένρυ Τάσκα, ο συνταγματάρχης Εβ. Μάρντερ και ορισμένοι άλλοι. Ήταν η δεύτερη -εκείνες τις ημέρες- επίσκεψη του Σίσκο στην Αθήνα.

Η πρώτη πραγματοποιήθηκε στις 18 Ιουλίου 1974 λόγω της επιδεινώσεως της καταστάσεως στην Κύπρο και των συνεχώς επαναλαμβανόμενων απειλών των Τούρκων για απόβαση στο νησί. Κατά την πρώτη εκείνη επίσκεψη ο Σίσκο έλαβε μέρος σε σύσκεψη με τους Ανδρουτσόπουλο, Κυπραίο, Μπονάου μετά το πέρας της οποίας αναχώρησε για την Άγκυρα. Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί, ότι η Ελληνική Κυβέρνηση είχε ήδη απορρίψει τη συμμετοχή του Έλληνα υπουργού εξωτερικών σε τριμερή σύσκεψη, που θα πραγματοποιούνταν στο Λονδίνο, στις 17 Ιουλίου, με του ομολόγους του της Μεγάλης Βρετανίας και της Τουρκίας.

Κατά τη σύσκεψη εκείνη της 20ής Ιουλίου ο Αμερικανός υφυπουργός τόνισε, ότι η κατάσταση στην Κύπρο από δραματική που ήταν κατά την προηγούμενη επίσκεψή του στη μεγαλόνησο, στις 18 του ιδίου μηνός, έχει εξελιχθεί σε τραγική και ότι ένας πόλεμος ανάμεσα στην Ελλάδα και στην Τουρκία θα είχε ολέθριες συνέπειες και για τις δύο χώρες. Σε κάποια στιγμή, ο Ιωαννίδης, απευθυνόμενος προς τους Αμερικανούς, φέρεται ότι είπε: «Μας εξαπατήσατε! Εμείς θα κηρύξουμε πόλεμο» και αποχώρησε από τη σύσκεψη. Η σύσκεψη αυτή, που κράτησε μισή περίπου ώρα, περιορίστηκε στις υποδείξεις της αμερικανικής πλευράς για αναζήτηση κάποιων συμβιβαστικής λύσεως. Πρέπει να σημειωθεί ότι, προτού τελειώσει η σύσκεψη, ο Ιωαννίδης επέστρεψε σ' αυτή και δεν ξαναμίλησε. Όταν μετά το πέρας της συσκέψεως ρωτήθηκε τί σήμαινε η φράση που είχε εκστομίσει προς τους Αμερικανούς, απάντησε: «Το έκανα για να τους τρομάξω. Έπαιξα λίγο θέατρο». Ποι είναι το πραγματικό νόημα εκείνων των φράσεων του Ιωαννίδη, αν δηλαδή πραγματικά είχε διαβεβαιώσει, από ποιούς και σε ποιο βαθμό είναι αδύνατο να διαπιστωθεί, αφού ο μόνος που γνωρίζει την αλήθεια εν προκειμένω είναι ο Ιωαννίδης, ο οποίος όμως κρατάει το στόμα του κλειστό.

ΑΜΥΝΑ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΕΙΣΒΟΛΗΣ

Μη εφαρμογή του σχεδίου Κ.

Το σχέδιο Κ δεν εφαρμόστηκε ποτέ όπως προβλεπόταν από το γραπτό κείμενο. Πρόβλεπε την άμυνα της Κύπρου όχι μόνο με τις δυνάμεις της Κυπριακής Εθνοφρουράς αλλά και με τις διατιθέμενες και κατόπιν εντολής του Α.Ε.Δ. εμπλεκόμενες μονάδες των Ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων, οι οποίες, σύμφωνα με το σχέδιο ήταν οι ακόλουθες:

Δυνάμεις Στρατού Ήπρας. Η δύναμη της ΕΛΔΥΚ (900 άνδρες).

Δυνάμεις Ναυτικού. Ένα (1) υποβρύχιο και μία Τ/Α.

Δυνάμεις Αεροπορίας. Μία μοίρα αεροσκαφών Δ/Β με αεροσκάφη Φ-84φ για μια επίθεση στο χώρο ανάπτυξης της Ναυτικής Δυνάμεως Εισβολής ή του προγεφυρώματος.

Κατά το σχέδιο Κ, οι δυνάμεις της Κυπριακής Εθνοφρουράς ενεργοποιούνταν αυτόματα με διαταγή του Δ/τή ΓΕΕΦ (βλ. παρ. στ. 4 του σχεδίου), ακόμη και εφ' όσον η εχθρική Ναυτική Δύναμη βρισκόταν μέσα στα χωρικά ύδατα της Κύπρου (12 Ν.Μ.). Όσο για τις διατιθέμενες δυνάμεις των Ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων προβλεπόταν η χρησιμοποίησή τους μόνο ύστερα από διαταγή του Α.Ε.Δ.

Παρά το γεγονός ότι η επίθεση κατά της Κύπρου άρχισε, την 05.20 ώρα της 20ής Ιουλίου (καταθ. Γεωργίτση, σελ. 84) με ταυτόχρονη ρίψη αλεξιπτωτιστών και απόβαση (αποβίβαση) εχθρικών δυνάμεων ανατολικά της Κυρήνειας, εντούτοις η εφαρμογή των σχεδίων διατάχθηκε την 8.40 ώρα της ίδιας ημέρας τηλεφωνικά από τον υποστράτηγο Χανιώτη (καταθ. Γεωργίτση, σελ. 109).

Σύμφωνα με τα παραπάνω, η εφαρμογή του σχεδίου Κ θα έπρεπε να διαταχθεί από τον Διοικητή του ΓΕΕΦ, ταξίαρχο Γεωργίτση, πολύ πριν από την 05.20 ώρα της 20ής Ιουλίου και από τη στιγμή που η εχθρική νηοπομπή έμπαινε στα χωρικά ύδατα της Κυπριακής Δημοκρατίας.

2. Προσδιορισμός ακριβούς χρόνου κατά τον οποίο το Α.Ε.Δ. ή το ΓΕΕΦ διέταξαν πυρ κατά των εισβολέων, καθώς και του χρόνου που άρχισαν να εκτελούνται οι διαταγές αυτές

Σε ό,τι αφορά το ΓΕΕΦ, σε καμιά κατάθεση δεν αναφέρεται ότι αυτό διέταξε πυρ κατά των εισβολέων. Αντίθετα, από πλειάδα μαρτύρων κα-

ταίθεται ότι το ΓΕΕΦ συνιστούσε αυτοσυγκράτηση σύμφωνα με τις τηλεφωνικές οδηγίες του Α.Ε.Δ. ως την 08.40 ώρα της 20ής Ιουλίου, οπότε και ελήφθη τηλεφωνικά η διαταγή από το Α.Ε.Δ. για την εφαρμογή των σχεδίων (υποστράτηγος Χανιώτης). Είναι σαφές ότι οι διαταγές, που δόθηκαν έστω και τόσο αργά, σε καμιά περίπτωση δεν άρχισαν να υλοποιούνται, όπου δε αυτό συνέβη, οφειλόταν σε πρωτοβουλία κάποιου διοικητή. Είναι χαρακτηριστική η περίπτωση του συν/ρχη Κομπόκη, ο οποίος εντελώς πρωτοβουλιακά διέταξε επιστράτευση κρίσιμων ειδικοτήτων για τη συμπλήρωση και αύξηση της πολεμικής ετοιμότητας των τριών (3) μοιρών καταδρομών, οι οποίες τελούσαν υπό τις διαταγές του από την 19η Ιουλίου.

Οι δυνάμεις της Εθνοφρουράς δεν βρίσκονταν στους χώρους σταθμεύσεώς τους, λόγω της προηγούμενης μετακινήσεως των κυριότερων αλλά και πλέον αξιόμαχων για να λάβουν μέρος στο πραξικόπημα κατά του Προέδρου Μακαρίου. Η μόνη αξιόλογη στρατιωτική ενέργεια, που έγινε κατά την κρίσιμη χρονική περίοδο ήταν η κίνηση των τριών μοιρών καταδρομών προς την κατεύθυνση των στενών Αγύρτας με κύρια αποστολή να αποκόψουν τη μόνη κατεύθυνση συνενώσεως των αποβιβαζομένων δυνάμεων με τους Τουρκοκυπρίους της περιοχής Πενταδακτύλου-Λευκωσίας.

Η κίνηση αυτή αποφασίσθηκε ουσιαστικά και εκτελέστηκε πρωτοβουλιακά από το Διοικητή του βόρειου συγκροτήματος συν/ρχη Κομπόκη και στέφθηκε από επιτυχία. Στην επιχείρηση αυτή σκοτώθηκε και ο διοικητής της μοίρας καταδρομών ταγματάρχης Γ. Καστάνης. Η κατάλληλη λήψη θέσεων μεταξύ των αποβατικών στρατευμάτων και των τουρκοκυπριακών θυλάκων αναμφισβήτητα ήταν μια στρατιωτικά επιβαλλόμενη ενέργεια, η οποία απέκλειε την ταχεία διεύρυνση του προγεφυρώματος, ενώ δημιουργούσε ευνοϊκές προϋποθέσεις για επίθεση κατά του προγεφυρώματος σε συνδυασμό με άλλες δυνάμεις. Ύστερα από τα παραπάνω, αποφασίσθηκε η αντεπίθεση για την εξάλειψη του τουρκικού προγεφυρώματος, τη νύκτα της 20ής προς 21η Ιουλίου, από 2 τάγματα του Α.Ε.Δ. μηχανοκίνητου -με κατεύθυνση από Κυρήνεια και προς τα ανατολικά, καθώς και των δυνάμεων καταδρομών από τα νότια προς τα βόρεια-.

Η παραπάνω επιχείρηση ήταν η μόνη που αναφέρεται ότι διατάχθηκε από το ΓΕΕΦ σε όλη τη διάρκεια των επιχειρήσεων του ΑΤΤΙΑΑ Ι. Η επιχείρηση αυτή ουδέποτε εκτελέστηκε γιατί τα δύο τάγματα που είχαν αποστολή αντεπίθεσης προς την πλευρά της Κυρήνειας διαλύθηκαν κατά τη διάρκεια της μετακινήσεώς τους από τους χώρους συγκεντρώσεως προς τους χώρους εξορμήσεως, είτε από επιθέσεις της εχθρικής Αεροπορίας, είτε από έλλειψη ηθικού και ικανότητας των ηγέτων τους (καταθ. Κομπόκη σελ. 86).

Και συγκεκριμένα το μεν μηχανοκίνητο τάγμα καταστράφηκε από επιθέσεις της εχθρικής αεροπορίας ενώ τραυματίστηκε θανάσιμα ο διοικητής του α/χης Μπούτος, το δε τάγμα πεζικού που συγκροτήθηκε από επιστράτους, έφθασε μεν στο χώρο εξορμήσεως αλλά αυτοδιαλύθηκε ύστερα από το σοβαρό τραυματισμό του διοικητή του α/ρχη Δ. Μπίκου.

Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι η δύναμη της ΕΛΔΥΚ επιτέθηκε την νύκτα της 20 προς 21, κατά του θηλάκου Λευκωσίας-Αγύρτας που είχε σοβαρά ενισχυθεί από αερομεταφερόμενες τουρκικές δυνάμεις (ταξιαρχία αλεξιπτωτιστών και ταξιαρχία καταδρομών).

Πρέπει να σημειωθεί ότι το αρματαγωγό «Λέσβος» τις απογευματινές ώρες της 19ης Ιουλίου και ενώ υπήρχαν πληροφορίες για επικείμενη τουρκική ενέργεια, με διαταγή του Α.Ε.Δ., παρέλαβε την παλαιά δύναμη της ΕΛΔΥΚ με σκοπό τον επαναπατρισμό της στην Ελλάδα. Επίσης πρέπει να αναφερθεί ότι, κατά την εκδήλωση της τουρκικής αποβάσεως (την 20ή), το πλοίο έπλεε ακόμη προς τα νότια της Κύπρου και σε απόσταση 50 Ν.Μ. από τη νήσο. Και τέλος ότι μόνο τότε το Αρχηγείο Ενόπλων Δυνάμεων διέταξε την εκ νέου αποβίβαση των επαναπατριζομένων ανδρών στην Πάφο ενώ το πλοίο έβαλλε με τα πυροβόλα του κατά των τουρκικών δυνάμεων. Το γεγονός αυτό μαρτυρεί την πλήρη ανικανότητα του Α.Ε.Δ. και του αρχηγού του.

Καθορισμός των αιτίων της καθυστέρησεως στην έκδοση ή την εκτέλεση των διαταγών αυτών.

Η πλήρης ανικανότητα της Διοικήσεως του ΓΕΕΦ να ανταποκριθεί στις στοιχειώδεις ανάγκες της στιγμής αλλά και στην εκτέλεση του καλώς εννοούμενου στρατιωτικού καθήκοντος αποτέλεσε την κύρια αιτία της καθυστέρησεως.

Η ύπαρξη όμως των σχεδίων αλλά και η περιγραφή των υποχρεώσεων της ηγεσίας δεν άφηναν κανένα περιθώριο παρερμηνείας. Η μη ανάληψη ευθύνης εφαρμογής των σχεδίων καλύπτεται μεταγενέστερα από τη μετατόπιση της ευθύνης προς Α.Ε.Δ. με την επίκληση των εντολών του για αυτοσυγκράτηση. Όμως σε καμιά περίπτωση δεν υπήρχε ανάγκη αιτήσεως εντολών από το Α.Ε.Δ. για το πρακτέο, αφού τόσο η εχθρική δραστηριότητα όσο και οι διαταγές ήταν αρκετά σαφείς.

Σε όλη τη διάρκεια των επιχειρήσεων, καμιά ενέργεια ή κίνηση δεν διατάσσεται -εκτός από την αποτυχημένη αντεπίθεση της νύχτας της 20ής προς 21η Ιουλίου- που να δικαιολογεί ή να πείθει ότι υπήρχε κεντρικός έλεγχος και διεύθυνση των επιχειρήσεων. Ουσιαστικά υπήρξε πλήρης απουσία της ανώτατης διοικήσεως, με αποτέλεσμα οι δυνάμεις της Εθνοφρουράς να μη λάβουν μέρος σε καμιά ουσιαστική σύγκρουση με τον εχθρό. Η πλήρης αδυναμία της ηγεσίας του ΓΕΕΦ αποδεικνύεται και από το γεγονός ότι δεν κατόρθωσε να εφαρμόσει, ούτε στο ελάχιστο ακόμη και τα σχέδια επιστράτευσης (καταθ. Κομπόκη σελ. 86). Γενικά, η μη εκτέλεση καμιάς συγκεκριμένης επιθετικής ή αντεπιθετικής ενέργειας από το ΓΕΕΦ οφείλεται στους ακόλουθους λόγους:

- α) Στη μη έκδοση συγκεκριμένων διαταγών.
- β) Στην αδυναμία ασκήσεως αποτελεσματικού επιχειρησιακού ελέγχου από το ΓΕΕΦ.
- γ) Στην πλήρη σύγχυση για το πρακτέο.
- δ) Στην έλλειψη ηθικού σε όλα τα κλιμάκια της Διοικήσεως, λόγω και του προηγηθέντος πραξικοπήματος.
- ε) Στη μηδενική επαγγελματική ικανότητα των στελεχών, εκτός από ορισμένες εξαιρέσεις.
- στ) Στην πλήρη αποδιοργάνωση διατάξεων μάχης στο σύνολο των μονάδων Εθνοφρουράς και των μονάδων αυτών καθ'εαυτές, εξαιτίας του προηγηθέντος πραξικοπήματος, εντεύθεν και ανατροπή των σχεδίων της άμυνας της νήσου.

3. Ανάμιξη των στόλων ή άλλων υπηρεσιών Ξένων Δυνάμεων

Γενικά δεν αναφέρθηκε καμιά ξένη ανάμιξη κατά τη διάρκεια της αποβάσεως - αποβιβάσεως. Προσδιορίζοντας την έννοια της μη αναμίξεως, αναφερόμαστε σε μη άμεση ανάμιξη ή συμμετοχή στις διεξαχθείσες ναυτικές, χερσαίες και εναέρια επιχειρήσεις.

Εντούτοις έχει αναφερθεί από πολλές πηγές (βλ. Εκθέσεις Αρχηγείων και μαρτυρίες αρκετών μαρτύρων) ότι κατά τη διάρκεια των επιχειρήσεων μια ισχυρή αεροναυτική δύναμη του θου Αμερικανικού Στόλου, που περιλάμβανε και ένα (1) αεροπλανοφόρο κρούσεως, βρισκόταν σε περιοχή κυμαινομένη μεταξύ 100 και 150 Ν.Μ. νότια ως νοτιοδυτικά της Κύπρου. Η δύναμη αυτή σε όλη σχεδόν τη διάρκεια των επιχειρήσεων, διατηρούσε σε πτήση αεροσκάφη της δυνάμεώς της, σε ασυνήθη μεγάλο αριθμό, προφανώς για λόγους αναγνωρίσεως και επιτηρήσεως του ευρύτερου θαλάσσιου χώρου.

Εκείνο που θα μπορούσε να λεχθεί στην προκειμένη περίπτωση είναι ότι οποιαδήποτε επέμβαση ήταν δυνατή για την προαναφερόμενη δύναμη, δεδομένου ότι μια τέτοια επέμβαση βρισκόταν μέσα στις δυνατότητές της. Η Αεροναυτική Δύναμη του θου Στόλου, λόγω της αποστάσεως (7-8 λεπτά πτήσεως των αεροσκαφών της) και του αριθμού των μέσων της, θα μπορούσε αποφασιστικά παρεμβαίνουσα, να ενεργήσει υπέρ ή κατά του ενός από τους δύο αντιπάλους εκτελώντας πάσης φύσεως επιχειρήσεις παρεμβάσεως, αρχής γενομένης από επιχειρήσεις αποτροπής συγκρούσεων μέχρι υποστηρίξεως ενός από τους δύο αντιμαχομένους.

Λόγω της μη εφαρμογής του σχεδίου Κ ή άλλης αξιόλογης ενισχύσεως της Κύπρου από την Ελλάδα δεν χρειάστηκε να ενεργήσει η παραπάνω αεροναυτική δύναμη και έτσι δεν κατέστη δυνατόν να διαπιστωθούν οι προθέσεις της. Σε κάθε περίπτωση, αβίαστα θα μπορούσε να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι η παρουσία της δυνάμεως αυτής και η μη αποχώρησή της από την περιοχή υποδηλούσε το ζωηρό ενδιαφέρον των ΗΠΑ για τα λαμβάνοντα χώρα στην Κύπρο.

Ο μάρτυρας Σεμερτζάκης (σελ. 78) καταθέτει επί αυτού επί λέξει τα εξής:

«Ο θος στόλος είχε εκεί τη βάση του. Όταν γίνονται γεγονότα εκεί τριγυρίζει πάντα. Συνεπώς οι πτήσεις που γίνονται μπορεί να ενταχθούν και στο πλαίσιο των ασκήσεών του ή μπορεί να ενταχθούν και στο πλαίσιο της ανησυχίας που επικρατούσε εκείνη την εποχή». Και περαιτέρω (σελ. 99) αποκλείει κατηγορηματικά την οποιαδήποτε ηλεκτρονική παρέμβαση στην πτήση των αεροσκαφών μας. Ενισχύοντας την άποψή του αυτή, καταθέτει (σελ. 75): «Στις 22 του μηνός κάναμε την απελπισμένη εκείνη αποστολή δυνάμεων καταδρομών με τα NORATLAS, τα οποία δεν παρενοχλήθηκαν από κανέναν. Πήγαν 15 αεροσκάφη στην Κύπρο, αποβίβασαν 300 άνδρες και γύρισαν πριν βγει ο ήλιος. Σ' αυτή την πτήση συγκεκριμένα, δεν ενοχλήθηκαν από κανέναν».

Ως προς την αμερικανική στάση κατά την περίοδο εκείνη, ο ίδιος μάρτυρας (σελ. 84) καταθέτει: «Όταν εμείς θέλαμε να εξοπλίσουμε επειγόντως αεροσκάφη εκεί κάτω στην Κρήτη, μπήκαμε στις αμερικανικές αποθήκες και πήραμε πυρομαχικά των Αμερικανών και δεν μας εμπόδισαν».

Στην περιοχή των επιχειρήσεων εξάλλου βρισκόταν και το βρετανικό ελικοπτεροφόρο Ερμής. Από καμιά μαρτυρική κατάθεση δεν βεβαιώνεται η άμεση συμμετοχή του στις επιχειρήσεις, πλην του ταξιάρχου

Σεμερτζάκη ο οποίος στην έκθεσή του που συντάχθηκε σε εκτέλεση της υπ' αριθ. Α.Π. 119341/5.11.74 Διαταγής Αρχηγού Αεροπορίας (βλ. σελ. 66) αναφέρει: «Περί την 221000', το Βρετανικό Ελικοπτεροφόρο Ερμής ευρίσκειτο εγγύς των ακτών Κυρήνειας. Κατά την ημέραν ταύτην, έλαβεν χώρα η κυρία αποβατική προσπάθεια των Τούρκων εις Κύπρον. Εκ τηλεπικοινωνιακής υποκλήσεως εξήχθη ότι τούτο συνεργάζετο μετά των Τούρκων». Από τη διατύπωση όμως αυτή ούτε από κανένα άλλο στοιχείο δεν προκύπτει το είδος της μνημονευόμενης συνεργασίας. Το γεγονός αυτό χρήζει περαιτέρω έρευνας.

Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να παρατηρηθεί η παρουσία του Βρετανικού ελικοπτεροφόρου ενίσχυσε και ηύξανε τις δυνάμεις τις οποίες η βρετανική κυβέρνηση διέθετε επί τόπου και ότι η αγγλική κυβέρνηση όφειλε ως εγγυήτρια δύναμη -και μπορούσε με τις δυνάμεις που διέθετε επί τόπου- να αποθαρρύνει τόσο το πραξικόπημα κατά του Μακαρίου, όσο και την τουρκική εισβολή. Το καθήκον της αυτό η αγγλική κυβέρνηση παρέλειψε να το επιτελέσει και αρκέσθηκε μόνο στην ανάληψη διπλωματικών πρωτοβουλιών (επιστολή Κ.Καραμανλή σελ. 4).

Σχετικά με την σοβιετική δραστηριότητα στην περιοχή, στην έκθεσή του που μνημονεύεται ανωτέρω ο Σεμερτζάκης, (σελ. 66) αναφέρει τα εξής: «Από της 15ης Ιουλίου και μετά την ανατροπή του Μακαρίου ο Σοβιετικός στόλος Μεσογείου μετεκίνησεν Μονάδας του προς την περιοχή της Κύπρου. Από της 15ης μέχρι 20ής Ιουλίου εις τα ύδατα της Κύπρου ευρίσκοντο τα συνήθη πλοία συλλογής πληροφοριών και ένα έως δύο αντιτορπιλλικά. Η μεγαλύτερη συγκέντρωση Μονάδων του σοβιετικού στόλου παρατηρήθη μετά την απόβαση εις Κύπρον και μεταξύ των 21/7 έως 24/7 ότε εις την περιοχήν συνεκεντρώθησαν περί τα δεκατέσσερα πλοία διαφόρων τύπων. Μετά την 24ην Ιουλίου, τα περισσότερα πλοία ήρχισαν να αποσύρωνται τελικώς δε, παρέμειναν τα συνήθη πλοία συλλογής πληροφοριών».

4. Κατάρριψη μεταγωγικών αεροπλάνων μας. Συνθήκες κατάρριψής τους, ευθύνες γι' αυτή και για τα επακόλουθα της (ανθρώπινες απώλειες, καταστροφές, καύση των αεροπλάνων μας κ.λπ.).

Τις πρώτες απογευματινές ώρες της 20ής Ιουλίου, αποφασίσθηκε η αεροπορική μεταφορά στην Κύπρο, για ενίσχυση των εκεί μαχομένων δυνάμεων, μιας μοίρας καταδρομών και συγκεκριμένα της ΙΙας, η οποία βρισκόταν στην περιοχή της Ρεντίνας. Εκδόθηκαν οι σχετικές διαταγές, ενώ ταυτόχρονα διετάσσονταν και τέσσερα (4) αεροσκάφη της Ο.Α. τύπου BOEING 707 να προσγειωθούν στο αεροδρόμιο της Μίκρας από όπου θα παραλάμβαναν την ΙΙα Μοίρα Καταδρομών και μέσω Σούδας (λόγω ανεφοδιασμού) θα την μετέφεραν στην Κύπρο. Η όλη επιχείρηση διεξήχθη με απαράδεκτη βραδύτητα που δικαιολογείται από τη δυσκολία κινήσεων της Μοίρας στην κύρια οδό από Ρεντίνας προς αεροδρόμιο Μίκρας. Τελικά, σύμφωνα με την έκθεση της Διευθύνσεως Καταδρομών, φέρονται ως προσγειωθέντα στη Σούδα τα τέσσερα αεροσκάφη με τους παρακάτω χρόνους:

- 1ο αερ/φος, την 21/01.20
- 2ο αερ/φος, την 21/01.40
- 3ο αερ/φος, την 21/02.00
- 4ο αερ/φος, την 21/02.20

Στην αντίστοιχη έκθεση του Αρχηγείου Τακτικής Αεροπορίας, οι παραπάνω χρόνοι αναφέρονται με ουσιώδη διαφορά. Προφανώς θα έχουν ληφθεί από το βιβλίο προσγειαπογειώσεων του Πύργου Ελέγχου Πτήσεων του Αεροδρομίου της Σούδας ως ακολούθως:

- 1ο αερ/φος, την 20/23.40
- 2ο αερ/φος, την 20/23.40
- 3ο αερ/φος, την 21/00.30
- 4ο αερ/φος, την 21/00.30

Από τη σύγκριση αυτή και μόνο διαπιστώνεται ότι υπάρχει μεταξύ των δύο εκθέσεων μια διαφορά ως προς τους χρόνους προσγειώσεως των αεροσκαφών που κυμαίνεται μεταξύ 1.40-2.00 ωρών, κάτι που είναι αρκετά ουσιώδες για την παραπέρα επιτυχή εκτέλεση της μεταφοράς. Μετά την προσγείωση άρχισε ο ανεφοδιασμός των αεροσκαφών με καύσιμα προκειμένου να απογειωθούν εκ νέου με προορισμό το αεροδρόμιο της Λευκωσίας.

Στην έκθεση της Διοικήσεως Καταδρομών, πέρας ανεφοδιασμού για το 1ο αεροσκάφος δίδεται η 21/02.30 και κατά το ήμισυ για το δεύτερο. Εκτιμώμενος χρόνος ανεφοδιασμού και των τεσσάρων αεροσκαφών ήταν η 21/0.3.00 ώρα.

Σε αντίθεση με τους παραπάνω χρόνους, η έκθεση του Αρχηγείου Τακτικής Αεροπορίας αναφέρει ως χρόνο πέρατος ανεφοδιασμού του 1ου αεροσκάφους την 21/00.25, με αποτέλεσμα να εκδοθεί και δ/γή απογειώσεως των αεροσκαφών, του μεν 1ου την 21/00.50, του δε 2ου την 21/01.00, με εντολή επισπεύσεως και για τα υπόλοιπα. Την 21/00.40 αναφέρεται βλάβη στο τρίτο αεροσκάφος (θραύση τεσσάρων (4) ελαστικών του δεξιού κυρίου συστήματος προσγειώσεως). Από το σημείο αυτό και έπει-

τα λαμβάνουν χώρα ενέργειες που δεν μπορούν να ερμηνευθούν σε σχέση με τους κανονισμούς και την κρατούσα γενική αντίληψη για το καλώς εννοούμενο καθήκον. Ο Δ/ντής της Ηας Μ.Κ. σε επαφή με το Α.Ε.Δ. και ειδικά με τον υποστράτηγ Χαλιώτη κατορθώνει να επιτύχει μεταίωση της αποστολής, λόγω ανεπάρκειας χρόνου για την εκτέλεσή της. Εδώ θα πρέπει να γίνει γνωστό ότι χρονικό όριο για προσγείωση στη Λευκωσία είχε οριστεί η 04.00 ώρα, η δε διάρκεια πτήσεως από την Σούδα ως τη Λευκωσία είχε υπολογισθεί σε 02.10 ώρες.

Οι λόγοι που επικαλέσθηκα ήταν:

1. Η αδυναμία μεταφορτώσεως του βαρέος οπλισμού από το τρίτο αεροσκάφος που υπέστη τη βλάβη στα υπόλοιπα.

2. Η προσγείωση τελικά στη Λευκωσία αργότερα από την 04.00. που είχε οριστεί ως ο τελικός χρόνος προσγειώσεως όπως ανωτέρω αναφέρεται.

Σε σχέση με τα παραπάνω, η έκθεση του Αρχηγείου Τακτικής Αεροπορίας ρητά αναφέρει ότι κάθε αεροσκάφος είχε φόρτωση αυτοτελούς μονάδας. Η δήλωση του Δ/ντή της Ηας Μ.Κ. ότι στο τρίτο αεροσκάφος ήταν φορτωμένοι ο βαρύς οπλισμός ήταν αντίθετη με τα βεβαιωθέντα από το Αρχηγείο Ενόπλων Δυνάμεων προς το Αρχηγείο Τακτικής Αεροπορίας.

Τα προαναφερθέντα καθώς και η θραύση των τροχών του 3ου αεροσκάφους, 10 ολόκληρα λεπτά μετά την προσγείωσή του, δημιουργούν βάσιμες υπόνοιες ότι κάτι το εντελώς ανορθόδοξο έλαβε χώρα εκείνη τη νύχτα στο αεροδρόμιο της Σούδας, που χρήζει ειδικότερης εξετάσεως. Ύστερα από αυτά η Ηα Μ.Κ. μεταφέρθηκε στο αεροδρόμιο της Μίκρας, το δε Α.Ε.Δ. αποφάσισε να εκτελεσθεί η αποστολή της Ηας Μ.Κ. στην Κύπρο τη νύχτα της 21ης προς 22α με αεροσκάφη ΝΟΡΑΤΛΑΣ της Πολεμικής Αεροπορίας. Πράγματι, η επιχείρηση αυτή εκτελέσθηκε με χρόνο αφίξεως στο αεροδρόμιο Λευκωσίας την 22/02.00.

Από τα 15 συνολικά αεροσκάφη, έφθασαν στην Κύπρο τα 13. Τα δύο (2) δεν κατόρθωσαν να φθάσουν γιατί, όπως είπαν οι κυβερνήτες τους, έχασαν τον προσανατολισμό τους. Τελικά προσγειώθηκαν στη Ρόδο με τη βοήθεια του σταθμού ραδาร์ της Ζήρου. Αξίζει να αναφερθεί ότι κυβερνήτης του ενός αεροσκάφους που δεν μπόρεσε να φθάσει στην Κύπρο αλλά προσγειώθηκε στη Ρόδο ήταν ο διοικητής της Μοίρας αντισμήναρχος Βασ. Νικολάου και συγκυβερνήτης ο σμήναρχος Γεώργιος Χατζηδάκης.

Τα υπόλοιπα αεροσκάφη κατόρθωσαν να φθάσουν στο αεροδρόμιο της Λευκωσίας, βαλλόμενα από πυρά επιφανείας εγγύς και κατά την τελική φάση προσγειώσεως, με αποτέλεσμα να καταρριφθεί ένα (1) από αυτά και να προσκληθούν ζημιές σε άλλα τρία (3), τα οποία και καταστράφηκαν στο έδαφος.

Τελικά, σκοτώθηκαν όλοι οι επιβαίνοντες του πρώτου καταρριφθέντος αεροσκάφους 28 άνδρες του στρατού ξηράς, καθώς και το πλήρωμα εκτός από έναν (1). Η κατάρριψη του αεροσκάφους αυτού από φίλια πυρά και ο συνεπεία αυτής θάνατος όλων των επιβαινόντων εκτός από έναν, αποτελεί ασφαλώς μελανή σελίδα στην ιστορία των ενόπλων δυνάμεών μας. Από την ένορκη προανάκριση που ενεργήθηκε από τον ταξίαρχο Σ.Νιάρου προκύπτει σειρά παραλείψεων που σημειώθηκαν σχετικά.

Συγκεκριμένα, στις σελίδες 4 και 5 του πορίσματος αναφέρονται επί λέξει τα εξής:

«Την 00.05 ώρα, ήτοι πέντε λεπτά μετά το μεσονύκτιο της 21/22.7.74 το ΑΕΔ/3η ΜΕΟ εξέδωκεν το υπ' αριθ. 212/21 σήμα του απευθυνόμενον προς ΓΕΕΦ/3ον ΕΓ. Δια του σήματος καθοριζέτο ως ώρα αφίξεως των αεροσκαφών εις το αεροδρόμιο της Λευκωσίας η 02.00 ήτοι 2 ώρες περίπου από της εκδόσεως του σήματος. Το σήμα αφίχθη εις το ΓΕΕΦ και παρεδόθη εις την αίθουσα Επιχειρήσεων τούτου μετά 25' περίπου. Ο χρόνος των 25' θεωρείται ο ελάχιστος δυνατός διεκπεραιώσεώς του, ήτοι δια την κάλυψιν χρόνου μεταβάσεως εις το Κέντρον Επικοινωνιών του Α.Ε.Δ., μεταβιβάσεως, ελέγχου και επιβεβαιώσεως, καταχωρήσεων εις το Κέντρο Επικοινωνιών του ΓΕΕΦ και εν συνεχεία διανομής του εις τον αντίστοιχον Επιτελή της Αιθούσης Επιχειρήσεων. Ο ε.α. Ταξίαρχος Ναθαναήλ διατείνεται ότι το σήμα παρεδόθη εις τον τότε Αν/χην Μπούρλον Κων.

Λόγω του μεσοβαθίσαντος χρόνου δεν είναι δυνατόν να επιβεβαιωθεί ο ισχυρισμός, διότι συμφώνως προς τα ισχύοντα, τα σχετικά αρχεία καταστράφησαν υπό των Διαβιβαστών μετά πάροδον μηνός περίπου, ως καταθέτει ο τότε Επιτελής της ΔΔΒ Τ/χης Λιάπης Γεώργιος, ο δε τότε Αν/χης Μπούρλος Κ. έχει φονευθεί κατά πληροφορίας».

Η σπουδαιότης του περιεχομένου του Σήματος από πλευράς ουσίας και επείγοντος, δεν κατέστη αντιληπτή αμέσως υπό των Επιτελών της Αιθούσης Επιχειρήσεων λόγω πιθανώς της λακωνικότητός του. Το κείμενον τούτο έχουν επιλέξει «Σχετικόν 212/121/211900/7-74. Προβλεπομένη ώρα αφίξεως από 220200 Β», έδιδεν την εντύπωσιν σήματος τινος, «ρουτίνας», επισκιαζόμενον από πλέον σοβαρά εκ πρώτης όψεως επιχειρησιακά σήματα ως ολοσχερούς καταστροφής Μονάδων, εσπευμένως συμπτύξεων, διασπάσεως και αποκαλύψεως μετώπων κ.λπ.».

Απόδειξις αυτού του γεγονότος ήτο ότι ο αρμόδιος δια τον χειρισμό Σμήναρχος Καραστατήρας δεν εκλήθη αμέσως ως έδει εις την Αίθουσα Επιχειρήσεων, έτερος δε, ο Δ/ντής Π.Β. Σ/χης Πούλος Γεώργιος έαφηνίσθη καίτοι εκοιμάτο εις τινα γωνίαν της αιθούσης Επιχειρήσεων. Ο Δ/ντής του 3ου ΕΓ Α/χης Ξαρχάς Χρ. και ο Επιτελής αυτού Τ/χης Γκιόκας οι μόνοι αρμόδιοι εν προκειμένω έλαβον γνώση του περιεχομένου του σήματος την 01.30' ώραν, ήτοι μετά πάροδον ώρας ολοκλήρου εισηλθεν εις την αίθουσαν την 0130' ώραν. Ο τελευταίος αμέσως έλαβεν γνώση του σήματος την ανωτέρω μνημονευθείσαν ώραν από του Σμήναρχου Καραστατήρα. Εξ αυτού προκύπτει ότι ο παραλαβόν το σήμα Αν/χης Μπούρλος Κ. εκράτησεν τούτο μέχρι αφίξεως του Καραστατήρα όστις απουσίαζεν εκ της αιθούσης εις διπλανόν χώρον εισήλθεν εις την αίθουσαν την 0130' ώραν. Ο τελευταίος αμέσως έφερεν εις τον Ταξίαρχον Γεωργίτην και Δ/ντήν 3ου ΕΓ το περιεχόμενον και την σημασίαν του αφιχθέντος σήματος και από της στιγμής αυτής ήρξαντο αι αντιδράσεις του ΓΕΕΦ ήτοι αλληλοενημέρωσις, αφύπνισμα του Δκτού ΠΒ και έκδοσις του υπ' αριθ. 88/220130 -7-74 αστραπιαίου σήματος προς τας ΑΤΔ και ΔΠΒ έχοντος επί λέξει: «Από 220200 Πυράκια δεσμευμένα». (Απόσπασμα (σελίδες 4 και 5) από το πόρισμα πέννορκης προανάκρισης ενεργηθείσης από τον ταξ/χρο Σ.Νιάρου, στις 10.10.1977 σχετικά με την πτώση ελληνικού Α/Φ τη νύκτα 21/22.7.74 στο αεροδρόμιο της Λευκωσίας).

Εν πάση περιπτώσει, υπάρχουν για το θέμα αυτό σοβαρές ευθύνες που πρέπει να αναζητηθούν και να καταλογισθούν στους υπευθύνους.

5. Υπόθεση «αποστολής» και ανακλήσεως υποβρυχίων μας (δυνατότητα των υποβρυχίων μας χρόνος απόπλου τους, διαταγές, σήματα ανακλήσεώς τους κ.λπ.)

Σύμφωνα με το σχέδιο «Κ», προβλεπόταν η αποστολή ενός υποβρυχίου και μιας τορπιλακάτου για ενίσχυση της Κύπρου. Κατά την παραγγελία της προπαρασκευής από τους Τούρκους της αποβατικής ταξιαρχίας, καμία προετοιμασία δεν έγινε, ώστε η Ελλάδα να ανταποκριθεί έστω και στην προαναφερθείσα μικρή υποχρέωσή της. Μόνο στις 19 Ιουλίου, όταν οι πληροφορίες άρχισαν να μην αφήνουν καμιά αμφιβολία για το ενδεχόμενο μιας επιθετικής ενέργειας, ο Αρχηγός του Ναυτικού, με δική του πρωτοβουλία και εν αγνοία του Α.Ε.Δ. διατάσσει σήμα του της 19/13.15, τρία (3) υποβρύχια να πλεύσουν στον μεταξύ Κύπρου και Ρόδου θαλάσσιο χώρο (κατάθεση Αραπάκη σελ. 33). Στη συνέχεια στις 20/15.00 με νεώτερο σήμα του, ο Αρχηγός Ναυτικού διατάσσει τα δύο από τα τρία υποβρύχια («Γλαύκος» και «Νηρέυς») να πλεύσουν προς Κύπρο για να προσβάλουν τις τουρκικές δυνάμεις. Στις 21/13.00 ώρα εκδίδεται δ/γή ανακλήσεως των δύο αυτών υποβρυχίων, ύστερα από εντολή του Αρχηγού Α.Ε.Δ. στρατηγού Μπονάνου, λόγω των συγχιών του, όπως έλεγε, για την άμυνα του Αιγαίου από ενδεχόμενη επίθεση από βορρά ή ανατολάς ή και από τις δύο κατευθύνσεις ταυτόχρονα. Επίσης, προσθέτει ότι δεν ήθελε με την επίθεση των υποβρυχίων να δώσει αφορμή για μια πολεμική σύρραξη μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας (Αραπάκης, σελ. 51). Το μεσημέρι της 22ας, με πρωτοβουλία και πάλι του Αρχηγού Ναυτικού και χωρίς ενημέρωση του Α.Ε.Δ., δίδεται νέα εντολή να πλεύσουν τα υποβρύχια αυτά προς Κύπρο (Αραπάκης σελ. 108) και το μεσημέρι της 23ης εντέλλεται ανάκλησή τους δεδομένου ότι στο μεταξύ συμφωνήθηκε η έναρξη των διαπραγματεύσεων στην Γενεύη, την 22/16.00 της ίδιας ημέρας (Αραπάκης σελ. 110).

Η μη έγκαιρη αποστολή των υποβρυχίων και η μη προσβολή, για λόγο αυτό, της τουρκικής αποβατικής δυνάμεως αποτέλεσε βαρύτατη παράλειψη εκπληρώσεως εθνικού χρέους, όπως αυτό προβλεπόταν στα στρατιωτικά σχέδια. Τα τελευταία τύπου δύο υποβρύχια που μάλιστα τότε είχε αποκτήσει το Ελληνικό Πολεμικό Ναυτικό και ήταν εφοδιασμένα με τελειότατο τεχνολογικό εξοπλισμό, θα μπορούσαν να κέρδιζαν καιρικά πλήγματα στην τουρκική αποβατική δύναμη.

Είναι όμως περισσότερο από βέβαιο, ότι οποιοσδήποτε και αν ήσαν οι τουρκικές απώλειες το Τουρκικό επιτελείο δεν θα άλλαζε τα σχέδιά του και δεν θα ματαίωνε την απόβασή. Εξ άλλου, θα πρέπει να σημειωθεί ότι τα ελληνικά υποβρύχια κατά την πορεία τους προς την περιοχή της αποβάσεως, θα είχαν να αντιμετωπίσουν αριθμό τουρκικών υποβρυχίων που περιέπλεε την περιοχή εκείνη, ενώ παράλληλα κινδύνευαν να εντοπισθούν και να βυθισθούν από τα τουρκικά Α/Υ αεροσκάφη και από τα πλοία επιφανείας κατά τη διαδρομή τους από Ρόδο μέχρι Κύπρο. Παι τις δυσκολίες αυτές, ορθώς τα σχέδια προέβλεπαν ότι η χρησιμοποίηση των υποβρυχίων και της αεροπορίας έπρεπε να γίνει κατά το σκεπτικό της εχθρικής αποβάσεως. Τη στιγμή εκείνη και μόνο μπορούσαν να βοηθήσει την Κύπρο.

Άλλωστε η προσβολή των τριών τουρκικών αντιτορπιλικών από την τουρκική αεροπορία το πρωί της 20ής Ιουλίου αποδεικνύει την απόφαση της Τουρκίας να προσβάλει ελληνικές μονάδες όπως εκλήθησαν εσφαλμένως τα τουρκικά αντιτορπιλικά. Το γεγονός αυτό ενισχύει

αποψη ότι έναντι οιοδήποτε τιμήματος η Τουρκία ήταν αποφασισμένη να φέρει σε πέρας την εισβολή στην Κύπρο.

Την ευθύνη για αυτή την παράλειψη την φέρει αποκλειστικά η τότε «πολεμική» ηγεσία και ο τότε αρχηγός των Ενόπλων Δυνάμεων. Και αυτό, γιατί κατά το Σύνταγμα που ίσχυε τότε «ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας είναι των Ενόπλων Δυνάμεων, την διοίκηση των οποίων ασκεί δια του Αρχηγού Ενόπλων Δυνάμεων».

Επίσης, η σχετική με το Υπουργείο Εθνικής Αμύνης και τη διοίκηση των ενόπλων δυνάμεων νομοθεσία που ίσχυε τότε (ν.δ.58 της 13/4.12.1968) πρόβλεπε τις αυξημένες αρμοδιότητες του Αρχηγού Ενόπλων Δυνάμεων, οι οποίες διευρύνονταν ακόμα περισσότερο σε καιρό πολέμου, ενώ οι αρχηγοί των κλάδων (Στρατού Ξηράς, Ναυτικού και Αεροπορίας) βοηθούσαν τον Α.Ε.Δ. στην άσκηση των εξουσιών του. Επομένως, οι Αρχηγοί των κλάδων δεν ήταν δυνατόν να αναλάβουν πρωτοβουλίες χωρίς προηγούμενη διαταγή του Α.Ε.Δ..

5. Υπόθεση απόπλου και ανακλήσεως πλοίου που μετέφερε εθελοντές κ.λπ.

Στις 21 Ιουλίου, αποφασίσθηκε η ενίσχυση της Κύπρου με χερσαίες δυνάμεις, μεταφερόμενες από τη θάλασσα. Για το σκοπό αυτό είχε ήδη αναταχθεί το Ο/Γ Ρέθυμνον, με μεγάλη μεταφορική ικανότητα και ταχύτητα. Τις εσπερινές ώρες της 21ης Ιουλίου, άρχισε η επιβίβαση στο πλοίο του 573 Τ.Π. και 550 Κυπρίων εθελοντών (κυρίως Κύπριων φοιτητών) υπό τον συνταγματάρχη Παπαποστόλου. Αρχηγός της αποστολής ορίσθηκε ο έλληνας αξιωματικός του Π.Ν. έφεδρος πλοίαρχος Σπ.Ζούλιας. Η όλη επιχείρηση οργανώθηκε και εκτελέσθηκε από το Α.Ε.Δ., ενώ ο Αρχηγός Ναυτικού δεν ενημερώθηκε καθόλου. Τα μεσάνυχτα της 21ης, το πλοίο, λόγω της μεγάλης ταχύτητάς του έπλεε ήδη στην θάλασσα περικυβημένη μεταξύ Κρήτης και Ρόδου. Τα μεσάνυχτα της 22ας προς 23ης Ιουλίου και ενώ το πλοίο βρισκόταν κοντά στην Κύπρο, ο πλοίαρχος Ζούλιας έλαβε σήμα του Α.Ε.Δ. που έλεγε επί λέξει: «Σπεύσατε και αποβιβάσατε τα τμήματα εις Ρόδον απειλούμενην υπό Τούρκων». Ύστερα από σύντομη σύσκεψη, αποφασίσθηκε η άμεση εκτέλεση της εντολής του Α.Ε.Δ.

Όταν το πλοίο έφθασε στη Ρόδο και αποβίβασε τις δυνάμεις του, διαπιστώθηκε ότι στη Ρόδο κανείς δεν απειλούνταν, οι δε στρατιώτες, που βρισκόταν εκεί έκαναν περίπατο, ήταν στην παραλία και η γενική ειρήνη ήταν εκείνη ειρηνικής περιόδου. Το σήμα ήταν διατυπωμένο με αυτόν τον τρόπο, γιατί προφανώς είχε εκτιμηθεί ότι τουλάχιστον οι Κύπριοι εθελοντές σε καμιά περίπτωση δεν θα συμφωνούσαν να γυρίσουν πίσω, παρά μόνο εάν συνέβαινε γεγονός τέτοιο που να επέβαλε την ματαίωση της αποστολής (Παπαποστόλου σελ. 34-40).

7. Υπόθεση ετοιμότητας-απογειώσεως αεροπλάνων μας και αντίθεσης ακινησίας τους (σε συνδυασμό) α. με τις δυνατότητες των αεροπλάνων μας F-84F και Φάντομ (F-4), β. με αποστολές που προβλεπόνταν για τα αεροπλάνα μας και τα αμυντικά σχέδια της Κύπρου

Κατά τη διάρκεια των επιχειρήσεων στην Κύπρο, οι Ελληνικές αεροπορικές δυνάμεις συμμετείχαν με τις ακόλουθες μονάδες:

α) Μία Μοίρα F-84F, η οποία από τις 18 Ιουλίου βρισκόταν σε ετοιμότητα στο αεροδρόμιο Καστελίου Κρήτης. Η Μοίρα αυτή είχε 20 αεροσκάφη F-84F. Το σήμα με το οποίο η Μοίρα αυτή καθώς και οι υπόλοιπες Μονάδες της Πολεμικής Αεροπορίας λάμβαναν την προβλεπόμενη από τα σχέδια διάταξης μάχης, εκδόθηκε στις 18/13.15 και ολοκληρώθηκε μέσα στο ίδιο απόγευμα (Παπανικολάου σελ. 28).

β) 14 αεροσκάφη Φ-4 (Φάντομ) που μόλις είχαν παραληφθεί και είχαν κατασκευασθεί ως εξής:

α) 3 αερίφη στο αεροδρόμιο της Ανδραβίδας

β) 5 αερίφη στο αεροδρόμιο της Τανάγρας σε ρόλο αεράμυνας (Παπανικολάου σελ. 34).

γ) 10 αεροσκάφη Φ-5 στο Ηράκλειο σε ρόλο αεράμυνας

δ) 20 αεροσκάφη ΝΟΡΑΤΛΑΣ για την εκτέλεση αερομεταφοράς μιας Μοίρας Καταδρομών στην Κύπρο τη νύχτα της 21ης προς την 22α Ιουλίου.

Σε ό,τι αφορά την αποστολή της Μοίρας των Φ-84F που προβλεπόταν έλλωστε και από το σχέδιο Κ, διαπιστώθηκε ότι αν και η Μοίρα αυτή βρισκόταν σε πλήρη ετοιμότητα από τη 19 Ιουλίου και ενώ στην Κύπρο διαδραματιζόνταν τα γνωστά γεγονότα, εν τούτοις δε στάλθηκε για βοήθεια στην Κύπρο και προσβολή της τουρκικής αποβατικής δυνάμεως κατά την πρώτη φάση διεξαγωγής της, αλλά μόλις στις 22 του μηνός, ώρα στις 11.07 ώρα ύστερα από εισήγηση του Αρχηγού της Αεροπορίας Παπανικολάου. Η διαταγή αυτή ακυρώθηκε ύστερα από 2 λεπτά από το στρατηγό Μπονάνο, ο οποίος, κατά τον Παπανικολάου, έλαβε απαγορευτική διαταγή από το στρατηγό Γκιζίκη, τότε Πρόεδρο της Δημοκρατίας (Παπανικολάου σελ. 79 και 83). Η διαταγή πρόβλεπε την αποστολή 12 αεροσκαφών, ενώ είχαν ετοιμασθεί 20 και υπήρχε

υποχρέωση για 18 από το σχέδιο Κ (Παπανικολάου σελ. 80).

Στις 12.24 της ίδιας ημέρας και μετά από εισήγηση πάλι του Παπανικολάου διατάσσεται νέα απογείωση των αεροσκαφών από το στρατηγό Μπονάνο η οποία και πάλι ανακαλείται μετά από δύο λεπτά με τον ίδιο τρόπο όπως και προηγουμένως (Παπανικολάου σελ. 85).

Στην κατ' αντιπαράσταση εξέταση των ανωτέρω προσώπων ο Μπονάνος είπε ότι εκείνος έδωσε τη διαταγή ματαιώσεως της πρώτης μόνο αποστολής ύστερα από εκτίμηση και του ενδεχομένου της απειλής από βορρά (σελ. 129). Ο στρατηγός Γκιζίκης δεν δέχεται ότι δέχθηκε τηλεφώνημα από το Μπονάνο και εν πάση περιπτώσει, ισχυρίζεται ότι κανείς δεν του ανέφερε ποτέ για την εντολή απογειώσεως των αεροσκαφών Φ-84F. Ο Μπονάνος ισχυρίζεται ότι το περιστατικό της απογειώσεως των αεροσκαφών σημειώθηκε την 21η και όχι στις 22 Ιουλίου όπως αποδείχθηκε και όπως ισχυρίζεται ο Παπανικολάου (σελ. 124).

Η εκτίμηση που απορρέει από την κατ' αντιπαράσταση εξέταση είναι ότι πράγματι ο Μπονάνος πραγματοποίησε τα δύο τηλεφωνήματα, τα οποία επικαλείται ο Παπανικολάου και ότι αποδέκτης των τηλεφωνημάτων δεν υπήρξε ο Γκιζίκης. Σε ποιόν τηλεφώνησε δύο φορές ο Μπονάνος και με ποιόν συννενοήθηκε για την ακύρωση των διαταγών που είχαν εκδοθεί πριν από δύο λεπτά παραμένει μέγα ερωτηματικό. Μπορεί πάντως να πιθανολογηθεί ότι αποδέκτης των τηλεφωνημάτων αυτών υπήρξε ο Ιωαννίδης.

Η από βορρά απειλή αναφέρθηκε από τον Παπανικολάου κατά την σύσκεψη της 21/0900, στο γραφείο του Μπονάνου και όπως προκύπτει από την έκθεση Σεμερτζάκη στηριζόταν σε σήμα που απεστάλη στις 18.7.74 από ΑΚΕΔ/ΣΟΦΙΑΣ προς ΑΕΔ/2α ΜΕΟ με κοινοποίηση στα αρχηγεία και στην ΚΥΠ, που ανέφερε κινήσεις πολλών μεγάλων μεταφορικών σοβιετικών αεροπλάνων από την περιοχή Βουδαπέστης με νοτιοανατολική κατεύθυνση. Οι πληροφορίες όμως αυτές δεν διασταυρώθηκαν από καμιά άλλη πηγή.

Η εισήγηση του Παπανικολάου για την δραστηριοποίηση της αεροπορίας στις 22 του μηνός υπήρξε ορθή. Γιατί την ημέρα εκείνη έγινε η σοβαρότερη προσπάθεια της αποβατικής δυνάμεως αφού κατά τη διάρκεια της αποβιβάστηκε ο μεγάλος όγκος του βαρέος οπλισμού (πυροβολικό και άρματα μάχης τα οποία τελικά έκριναν και την έκβαση του αγώνα). Εκτιμάται (Σεμερτζάκης σελ. 18) ότι εκείνη την ημέρα η αεροπορία θα μπορούσε να δημιουργήσει κάποιον αντιπερισπασμό και ότι οι ενέργειες των Τούρκων είτε θα μεταβάλλονταν είτε θα καθυστερούσαν αλλά δεν θα ματαιώνονταν (Σεμερτζάκης σελ. 102).

Σε σχέση με την αποστολή των αεροσκαφών Φ-4 (Φάντομ) διαπιστώνεται ότι το πρωί της 22ας του μηνός διατάχθηκε η μεταστάθμευση από το αεροδρόμιο της Ανδραβίδας τεσσάρων αεροσκαφών Δ/Β και δύο αναχαιτίσεως από την Τανάγρα στο αεροδρόμιο Ηρακλείου προκειμένου να επιτεθούν κατά του προγεφυρώματος. Το ετοιμοπόλεμο των αεροσκαφών και των πληρωμάτων ήταν μηδαμινό, η δε τεχνική εξυπηρέτησή τους ήταν σχεδόν αδύνατη κυρίως από έλλειψη του μηχανισμού ελέγχου του συστήματος πυρός. Γι αυτό το λόγο προβλεπόταν ως χρόνος ετοιμασίας των αεροσκαφών για την εκτέλεση αποστολής ή 01.30-02.00 της 22ας Ιουλίου.

Επιπλέον την ίδια ημέρα (22 Ιουλίου) διατάχθηκαν άλλα τέσσερα αεροσκάφη Δ/Β Φ-4 (Φάντομ) να μετασταθμεύσουν στο αεροδρόμιο Ηρακλείου από το αεροδρόμιο της Ανδραβίδας. Η μεταφορά αυτή, τελικά, είχε ως αποτέλεσμα να καταστραφεί το ένα αεροσκάφος κατά την προσγείωση στο Ηράκλειο το δε άλλο να τεθεί για μακρό χρονικό διάστημα εκτός ενεργείας, λόγω ασαφών πληροφοριών του πύργου ελέγχου προς το πληρωμά του σε σχέση πάντοτε και με τον καταστραφέν αεροσκάφος. Έτσι, σε μία απλή μεταφορά τεσσάρων αεροσκαφών, τα δύο ετέθησαν εκτός ενεργείας. Αυτό αποδεικνύει ότι ο βαθμός πτητικής και επιχειρησιακής ικανότητας των παραπάνω αεροσκαφών ήταν μικρός και ότι ήταν λανθασμένη η σκέψη της ηγεσίας για την χρησιμοποίηση των αεροσκαφών αυτών ενώ, αντίθετα, δεν αξιοποιήθηκαν, τα ετοιμοπόλεμα F-84F (Παπανικολάου σελ. 85-86). Τελικά, την 14.00 ώρα και ενώ είχε πέσει η Κυρήνεια και είχε γίνει δεκτή η κατάπαυση του πυρός για την 16.00 ώρα της ίδιας ημέρας, η αποστολή των F-4 (Φάντομ) ματαιώθηκε οριστικά.

Σε σχέση με την αερομεταφορά της Ηας Μ.Κ. και της ματαιώσεώς της όλα τα περιστατικά περιγράφονται λεπτομερειακά στο σχετικό κεφάλαιο. Κρίνεται όμως σκόπιμο εδώ να γίνει μνεία εκτιμήσεως του Παπανικολάου, ο οποίος ανεπιφύλακτα κατέθεσε ότι υπήρχε πλήρης απροθυμία των δυνάμεων καταδρομών να εκτελέσουν την αποστολή αερομεταφοράς στην Κύπρο (Παπανικολάου σελ. 50).

Γενικά, θα μπορούσε να λεχθεί ότι η συμβολή της αεροπορίας κατά την κρίσιμη περίοδο περιορίσθηκε στην αποστολή των ΝΟΡΑΤΛΑΣ. Η αποστολή εκείνη, παρά το γεγονός ότι δύο από τα αεροσκάφη αυτά μεταξύ των οποίων και εκείνο που κυβερνούσε ο αρχηγός της μοίρας ισχυρίζονται ότι έχασαν τον προσανατολισμό τους, πράγμα αδιανόητο και ύποπτο, υπήρξε μία ηρωική ενέργεια, αφού κατόρθωσαν να προσ-

γειωθούν ενώ βάλλονταν και το ένα από αυτά είχε αναφλεγεί στο διάδρομο προσγειώσης. Βεβαίωςκατά τα άλλα υπήρξε εγκληματική η αδρανολογία της αεροπορίας - όπως άλλωστε και του ναυτικού - και βαριά ευθύνη γι αυτό φέρει η τότε «πολιτική» ηγεσίακαι ο τότε αρχηγός ενόπλων δυνάμεων (Βλ.κατάθεση Σεμερτζάκη σελ.20: « Δεν μπορούσε ο αρχηγός της αεροπορίας μόνος του να αποδεσμεύσει τις δυνάμεις. Το σχέδιο πρόβλεπε ότι έπρεπε να είναι κυβερνητική απόφαση».

Και ακόμα στη σελ.21: «Ο Αρχηγός αεροπορίας μοναχός του δεν μπορούσε να κάνει τίποτα»).

Εάν η αεροπορία και το ναυτικό είχαν διαταχθεί να εκτελέσουν έγκαιρα τις προβλεπόμενες από τα σχέδια αποστολές τους είναι πολύ πιθανό ότι τα πλήγματα τα οποία θα κατέφεραν στις τουρκικές ένοπλες δυνάμεις θα ήταν καιρία, χωρίς αυτό βέβαια να σημαίνει ότι το τουρκικό επιτελείο θα ματαίωνε την αποβατική ενέργεια.

8. ΕΚΕΧΕΙΡΙΑ

Οι ΗΠΑ στην προσπάθειά τους να αποσοβίσουν ένα Ελληνοτουρκικό πόλεμο, που ουσιαστικά θα παρέλυε τη νοτιοανατολική πτέρυγα του ΝΑΤΟ, έπαιξαν σημαντικό ρόλο στις διαπραγματεύσεις για τη κατάπαυση του πυρός. Ο Κίσινγκερ - υπουργός εξωτερικών τότε των ΗΠΑ - με οδηγίες του προς τον υφυπουργό του Τζ.Σίσκο που εκκινεί εκείνες τις ημέρες μεταξύ Αθηνών και Αγκύρας αλλά και με τηλεφωνήματά του προς τον Τούρκο Πρωθυπουργό αναμίχθηκε ενεργώς.

Ποιός όμως από Ελληνικής πλευράς έπαιξε πρωταγωνιστικό ρόλο και πως τελικά αυτή πραγματοποιήθηκε είναι ερωτήματα τα οποία, παρά την κατ'αντιπαράσταση εξέταση των προσώπων που είχαν εμπλακεί, δεν αποσαφηνίστηκαν απολύτως.

Κατά τον Π.Αραπάκη, ο Σίσκο του τηλεφώνησε στο Αρχηγείο Ναυτικού τις πρώτες πρωινές ώρες (1.30 πρωινή) της 22ας Ιουλίου και του εξήγησε ότι παρά τις προσπάθειες του να επικοινωνήσει με κάποιον αρμόδιο για να συζητήσει την κατάπαυση του πυρός, δεν κατόρθωνε να βρει κανέναν.

Το γεγονός της ολοσχερούς εξαφανίσεως της Κυβερνήσεως το επιβεβαιώνει και ο Μπονάνος, ο οποίος καταθέτει (σελ.158 και 173) ότι, τις πρωινές ώρες της Κυριακής προς Δευτέρα 21 προς 22 Ιουλίου του τηλεφώνησε ο συνταγματάρχης Μάρντερ και του είπε: «Εχω δίπλα μου το Σίσκο και τον Τάσκα. Προσπαθούμε να βρούμε τον Ανδρουσόπουλο τον Κυπραίο και δεν μπορούμε. Επίσης, είναι αδύνατη η επικοινωνία μας με Ιωαννίδη». Άλλωστε σε δημοσίευμα της εφημερίδας NEW YORK TIMES της 7ης Αυγούστου 1974, ο Σίσκο αναφερόμενος στην Κυβέρνηση Ανδρουσόπουλου φέρεται να έχει δηλώσει:

«Τί κατασκευάσμα είναι αυτό; είχε εξαφανισθεί.» (βλ.ζωηρή περιγραφή στο βιβλίο του Στ.Ψυχάρη « Τα παρασκήνια της Αλλαγής». σελ.87 ΕΠ. βλ.επίσης ένορκη βεβαίωση του τότε πλωτάρχη Διευθυντή γραφείου Α.Ν.Μ. Αποστολάκου και την βεβαίωση του τότε επίκουρου σημαιοφόρου Κ.Κανόνη, που υπηρετούσε ως αξιωματικός υπηρεσίας το βράδυ εκείνο στο υπασπιστήριο του Α.Ν.).

Στη συνέχεια, ο Αραπάκης απευθύνθηκε στους Μπονάνο, Ανδρουσόπουλο και Κυπραίο για να τους ενημερώσει και να λάβει σχετικές οδηγίες, ενώ προσπάθησε χωρίς επιτυχία να επικοινωνήσει και με τον Ιωαννίδη. Και ο μεν Μπονάνος, με τον οποίο προηγουμένως είχε επικοινωνήσει ο Σίσκο - στον οποίο όμως ο Μπονάνος είχε δηλώσει αναρμοδιότητα- τον εξουσιοδοτεί να συνομιλήσει με τον Σίσκο.

Ο Ανδρουσόπουλος όμως αντέτεινε κατ' αρχήν ότι οι Αμερικανοί είναι αναξιόπιστοι, αφού και την προηγούμενη ημέρα είχαν επιχειρήσει κάτι ανάλογο χωρίς αυτό να πραγματοποιηθεί. Παρ' όλα αυτά όμως είπε στον Αραπάκη ότι εγκρίνει τις συνομιλίες του με τον Σίσκο. Τέλος, ο Κυπραίος απάντησε στον Αραπάκη ότι γνωρίζει την αμερικανική πρωτοβουλία και συμφωνεί στην περαιτέρω ανάμιξη του στις διαπραγματεύσεις.

Οι στρατιωτικές συνθήκες, κατά τον Αραπάκη πάντοτε, στην Κύπρο εξελίσσονταν ραγδαία σε απελπιστικές. Οι συνεχείς αιτήσεις για αποστολή πυρομαχικών, η μεγάλη υπεροχή των τουρκικών δυνάμεων και η αποσύνθεση των ελληνικών μονάδων, εξ' αιτίας του πραξικοπήματος, δημιουργούσαν όλες τις προϋποθέσεις για πλήρη εξουδετέρωση των ελληνικών δυνάμεων πράγμα που καθιστούσε αναγκαία την εκκενρία.Γι' αυτό και ο Αραπάκης - όπως ισχυρίζεται - επανήλθε στον Σίσκο, στον οποίο έδωσε καταφατική απάντηση όταν ο Αμερικανός υφυπουργός τον ρώτησε αν είναι σχετικά εξουσιοδοτημένος από την Κυβέρνηση και τον Ιωαννίδη.

Επακολούθησε μαραθώνιος τηλεφωνημάτων σχετικά με κείμενο της ανακοινώσεως, τον τρόπο με τον οποίο θα δινόταν στην δημοσιότητα αλλά και τη δέσμευση των ΗΠΑ (βλ.εκτενή ανάλυση στη σελ.16 επ.της από 17-4-1975 εκθέσεως Αραπάκη προς τον Κ.Καραμανλή καθώς και την κατάθεση του κατά την εξέτασή του κατ'αντιπαράσταση με τον Κ.Κυπραίο ενώπιον της Επιτροπής στις 12.5.87).

Αντίθετα, ο Κυπραίος ισχυρίζεται (βλ.σελ.150 της συνεδριάσεως της 15.5.87) ότι η κατάπαυση του πυρός αποφασίσθηκε στο πολεμικό Συμβούλιο της 20ης Ιουλίου, πράγμα που όμως οι Γκιζίκης, Μπονάνος και Αραπάκης ρητά και κατηγορηματικά αρνούνται. Και γι' αυτό άλλωστε - ισχυρίζεται ο Κυπραίος - εκτελώντας από την απόφαση εκείνη του Πολεμικού Συμβουλίου κάλεσε τον Τούρκο πρέσβη στην Αθήνα και του ζήτησε την κατάπαυση του πυρός ενώ την ίδια απόφαση την ανακοίνωσε και στο Σίσκο που αναχωρούσε αμέσως για την Άγκυρα.

Από το σύνολο του ανακριτικού υλικού προκύπτει ότι μάλλον ο Κυπραίος δεν είχε αντιληφθεί ότι διπλωματικές πρωτοβουλίες για τις οποίες έγινε λόγος στο Πολεμικό Συμβούλιο είναι εντελώς διαφορετικό πράγμα από την κατάπαυση του πυρός.

Όπως επίσης φαίνεται ότι δεν είχε αντιληφθεί ότι αποφασίστηκε γενική επιστράτευση, αφού καταθέτει ότι επρόκειτο για επιστράτευση 12 κλάσεων. Περαιτέρω ο Κυπραίος ισχυρίζεται (σελ.163) ότι η Ελληνική κυβέρνηση είναι εκείνη που ζήτησε τη μεσολάβηση του Σίσκο προς την Τουρκία ώστε να επιτευχθεί η κατάπαυση του πυρός. Από τα στοιχεία αυτά, μπορεί να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι ολόκληρη η κατάθεση του Κυπραίου δεν θα πρέπει να ληφθεί υπ' όψη. Αντίθετα, η άποψη Αραπάκη φαίνεται ότι ανταποκρίνεται στα γεγονότα.

Άλλωστε, για ποιό λόγο ο Αραπάκης θα αναλάμβανε ευθύνες για πρωτοβουλίες που δεν ανήκαν στην σφαίρα των αρμοδιοτήτων του, η Τουρκία όμως επιβράδυνε σκόπιμα την κατάπαυση του πυρός, για δύο κυρίως λόγους:

Ο πρώτος λόγος είναι να φθάσει από την Μερσίνα στην Κύπρο το δεύτερο - και ισχυρότερο - αποβατικό κύμα. Ο δεύτερος για να καταληφθεί Κυρήνεια. Οι Τούρκοι επέτυχαν και τους δύο στόχους τους.

Οι τουρκικές δυνάμεις, που αποβιβάστηκαν στο νησί, ήταν πολύ ισχυρές, ενώ με την κατάληψη της Κυρήνειας επιτεύχθηκε η συνένωση του προγεφυρώματος με το τουρκικό θύλακο Λευκωσίας.

Στην συνέχεια, οι Τούρκοι προσπάθησαν να καταλάβουν και το αεροδρόμιο της Λευκωσίας για την δημιουργία αερογέφυρας με την Τουρκία. Αυτό όμως δεν επιτεύχθηκε λόγω κυβερνητικού διαβήματος προς το Σίσκο.

ΤΟΥΡΚΙΚΟΣ ΙΣΧΥΡΙΣΜΟΣ ΟΤΙ Η ΕΙΣΒΟΛΗ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ ΥΠΗΡΞΕ ΜΟΝΙΜΗ

Καθόλου δεν ευσταθεί ο ισχυρισμός ότι η Τουρκία νόμιμα εισέβαλε στην Κύπρο, ως εγγυήτρια δύναμη, ασκώντας τάχα τα δικαιώματα της που απορρέουν από τη Συνθήκη του Λονδίνου.

Το θέμα αυτό έχει λυθεί κατά τρόπο κατηγορηματικό, που δεν επιδέχεται καμιά αμφισβήτηση η παρερμηνεία, με την από 12 Μαΐου 1959 γνωμοδότηση του Νομικού τμήματος του ΟΗΕ.

Συγκεκριμένα, μετά την υπογραφή της Συνθήκης του Λονδίνου η Τουρκική πλευρά άρχισε να δημιουργεί την εντύπωση - με κατευθυνόμενα άρθρα τουρκικών εφημερίδων- ότι το δικαίωμα εγγυήσεως περιλάμβανε και τη χρήση βίας εκ μέρους των εγγυητριών δυνάμεων. Αντίθετα, τόσο η Ελληνική όσο και η Αγγλική Κυβέρνηση υποστήριζαν την ορθή ερμηνεία ότι οι συμφωνίες απέκλειαν από τις εγγυήτριες δυνάμεις τη δυνατότητα χρησιμοποίησης βίας.

Και για να μην υπάρξει καμιά αμφισβήτηση, η Ελληνική Κυβέρνηση προσέφυγε στον ΟΗΕ και ζήτησε την έκδοση σχετικής γνωμοδότησεως, με την οποία θα λυνόταν αυθεντικά το θέμα. Πράγματι, το Νομικό Τμήμα των Ηνωμένων Εθνών με την από 12 Μαΐου 1959 γνωμοδότηση του κατηγορηματικά αποφαινεται ότι η χρήση στρατιωτικών μέσων αποκλείεται από τις εγγυήτριες δυνάμεις. Η Γνωμοδότηση αυτή του ΟΗΕ αναφέρει επί λέξης τα εξής: «Το άρθρο 3 της Συνθήκης δεν δύναται λογικώς να ερμηνευθεί ως παρέχον εις τους εγγυητάς απόλυτον δικαίωμα επεμβάσεως δια της χρήσης ενόπλου δυνάμεως εις περιπτώσιν παραβιάσεως των διατάξεων της «Συνθήκης». Και σε άλλο σημείο της γνωμοδότησεως αναφέρεται ότι «δικαίωμα ενόπλου επεμβάσεως δεν προκύπτει αυτομάτως από τις διατάξεις της Συνθήκης...».

Η γνωμοδότηση του ΟΗΕ είναι σαφής και απερίφραστη. Και δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία ότι η Τουρκία παραβίασε ευθέως τις συμφωνίες. Στο σημείο αυτό αξίζει επίσης να μνημονευθεί και η έκθεση Γάλλου Ευρωβουλευτή κ.Κοστ-Φλορέ, που υποβλήθηκε πρόσφατα στην ολομέλεια του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και στην οποία μεταξύ άλλων αναφέρονται και τα εξής:

Αν η τουρκική επέμβαση είχε περιορισθεί σε μια σειρά από ενέργειες αστυνομικού χαρακτήρα για την αποκατάσταση του κράτους δικαίου και την προστασία του τουρκοκυπριακού πληθυσμού θα μπορούσαμε να δεχθούμε την εγκυρότητα της θέσεως που υποστηρίζει η τουρκική κυβέρνηση. Όμως η αστυνομική αυτή επιχείρηση, που συνεχίσθηκε και εντάχθηκε τον Αύγουστο του 1974, μεταβλήθηκε σε πραγματική στρατιωτική επέμβαση, με στόχους οι οποίοι προφανώς δεν συνάδουν προς τις διατάξεις της Συνθήκης Εγγυήσεως. Τα μέσα που χρησιμοποιήθη-

καν και η ίδια η εξέλιξη των εχθροπραξιών, το αποδεικνύουν σαφέστατα. Εξάλλου, το άρθρο 2, παράγραφος 4. του χάρτη των Ηνωμένων Εθνών απαγορεύει σε όλα τα κράτη του Οργανισμού την προσφυγή στην απειλή ή τη χρήση βίας κατά της εδαφικής ακεραιότητας ή της πολιτικής ανεξαρτησίας οποιουδήποτε άλλου κράτους, πράγμα που καθιστά την τουρκική επέμβαση και κατοχή αντίθετες με το Διεθνές Δίκαιο. Θα πρέπει, επομένως, να αναγνωρίσουμε ότι η Τουρκία έχει σοβαρότατες ευθύνες τόσο για τη δημιουργία όσο και για τη διατήρηση δια της βίας μιας καταστάσεως αντίθετης με το κράτος του δικαίου».

Απ' όλα αυτά αβίαστα εξάγεται το συμπέρασμα ότι η τουρκική εισβολή στην Κύπρο υπήρξε παράνομη και αντίθετη με τη συνθήκη του Λονδίνου.

ΑΝΘΡΩΠΙΝΕΣ ΑΠΩΛΕΙΕΣ - ΑΓΝΟΟΥΜΕΝΟΙ

Η Τουρκική εισβολή στην Κύπρο πληρώθηκε με βαρύ τίμημα αίματος. Από τις 20 Ιουλίου ως το τέλος της Τουρκικής εισβολής τα ανθρώπινα θύματα έφθασαν σε 397 νεκρούς και 1169 τραυματίες.

Ειδικότερα όπως προκύπτει από το υπ' αριθμ. 24319 σήμα του ΓΕΦ/1ο ΕΓ/11 προς το ΓΕΕΘΑ/ 3η ΜΕΟ, οι απώλειες αναλύονται ως ακολούθως:

1. Αξιωματικοί από την Ελλάδα:	νεκροί 15 τραυματίες 26
2. Οπλίτες από την Ελλάδα:	νεκροί 29 τραυματίες 32
3. Αξιωματικοί από την Κύπρο:	νεκροί 40 τραυματίες 198
4. Οπλίτες από την Κύπρο:	νεκροί 269 τραυματίες 923
5. Αξιωματικοί ΕΛΔΥΚ:	νεκροί 3 τραυματίες 7
6. Οπλίτες ΕΛΔΥΚ:	νεκροί 41 τραυματίες 83

Πέρα από τους νεκρούς και τους τραυματίες, σε 1619 υπολογίζονται τα άτομα των οποίων αγνοείται η τύχη. Στόν αριθμό αυτό περιλαμβάνονται και 83 αξιωματικοί και στρατιώτες από την Ελλάδα.

Η πολυαίμακτη εισβολή των Τούρκων στην Κύπρο θα παραμείνει από τις μελανότερες σελίδες της νεότερης Ελληνικής και Κυπριακής ιστορίας. Όχι μόνο για τα πολλά αθώα θύματα και τις άλλες οδυνηρές συνέπειες που είχε, αλλά προπαντός για την εγκληματική αφροσύνη, με την οποία η τότε στρατιωτική και πολιτική ηγεσία της χούντας των Αθηνών χειρίστηκε και αντιμετώπισε το όλο θέμα, κατά την κρίσιμη εκείνη ιστορική ώρα.

Σήμερα, ύστερα από 14 χρόνια από τότε, νωπές είναι ακόμη οι μνήμες για τους νεκρούς, ανάπηρους και τους αγνοούμενους, που αποτελούν στίγμα για το σύγχρονο πολιτισμό. Από τα στοιχεία, τα οποία βρίσκονται στη διάθεση της Επιτροπής, προέκυψε ότι παραμένει σε εκκρεμότητα η έρευνα ως προς την τύχη των αγνοουμένων.

ΠΟΡΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΜΕΤΑΠΟΛΙΤΕΥΣΗ

Στις 23 Ιουλίου 1974, στις 2 το μεσημέρι, ο τότε Πρόεδρος της Δημοκρατίας και η στρατιωτική ηγεσία, πανικοβλημένοι από την εξέλιξη των γεγονότων και αισθανόμενοι ότι δεν μπορούσαν πλέον να αντιμετωπίσουν την τραγική κατάσταση που διαμορφώθηκε μετά το πραξικόπημα κατά του Μακαρίου και την απόβαση των Τούρκων στην Κύπρο, κάλεσαν σε κοινή σύσκεψη πολιτικές προσωπικότητες, με πρόθεση να παραδώσουν την εξουσία στους πολιτικούς.

Εκτός από τον Γκιζίκη και τους αρχηγούς των Επιτελείων, στη σύσκεψη έλαβαν μέρος οι Π. Κανελλόπουλος, Γ. Μαύρος, Ε. Αβέρωφ, Π. Γαρουφαλιάς, Γ. Αθανασιάδης - Νόβας, Σ. Μαρκεζίνης, Σ. Στεφανόπουλος, και Ξ. Ζολώτας.

Στη σύσκεψη εκείνη, αποφασίστηκε η ανάθεση της κυβερνήσεως στον Π. Κανελλόπουλο, ο οποίος αποδέχθηκε την πρόταση αφού ζήτησε τη συνεργασία της Ενώσεως Κέντρου.

Οι Π. Κανελλόπουλος και Γ. Μαύρος, ζήτησαν να αναβληθεί για το βράδυ στις 8 μ.μ., ο σχηματισμός της Κυβερνήσεως, προκειμένου να συνεννοηθούν με τους συνεργάτες τους.

Οι στρατιωτικοί αντέδρασαν, επιμένοντας στην άμεση ορκομοσία της Κυβερνήσεως. επικράτησε όμως η άποψη των Κανελλόπουλου και Μαύρου.

Μετά την αποχώρηση των πολιτικών, παρέμεινε στο γραφείο του Γκιζίκη, όπου είχε πραγματοποιηθεί η σύσκεψη, ο κ. Αβέρωφ, ο οποίος επανέλαβε στο Γκιζίκη την πρόταση, που και προηγουμένως στη σύσκεψη είχε κάνει, να κληθεί από το Παρίσι ο κ. Κ. Καραμανλής, γιατί σε τέτοιες δύσκολες στιγμές χρειάζονταν στιβαρά χέρια.

Υπήρξαν αντιρρήσεις από τους στρατιωτικούς, με τη δικαιολογία ότι ο Κ. Καραμανλής ήταν μακριά και θα καθυστερούσε η άφιξή του.

Έγιναν διάφορα τηλεφωνήματα για την ανεύρεση του Κ. Καραμανλή

και όταν επιτεύχθηκε επικοινωνία μαζί του διατύπωσε και αυτός τις αμφιβολίες του για τη δυνατότητα άμεσης αναχωρήσεώς του. Τότε, ο Αρχηγός της Αεροπορίας Παπανικολάου τον παρακάλεσε να αναμείνει νεότερες ειδήσεις του γιατί αυτός θα αναλάμβανε να εξασφαλίσει το μέσο μεταφοράς του στην Αθήνα.

Στο μεταξύ, προσφέρθηκε ο τότε Πρόεδρος της Γαλλικής Δημοκρατίας κ. Ζισκάρ Ντ' Εσταίν να διαθέσει το προσωπικό του αεροπλάνο και έτσι ο κ. Καραμανλής έφτασε στην Αθήνα μετά τα μεσάνυχτα και ορκίστηκε αμέσως Πρωθυπουργός, στις 4 η ώρα το πρωί της 24 Ιουλίου 1974.

Οι πρώτοι Υπουργοί του ορκίστηκαν γύρω στο μεσημέρι της ίδιας ημέρας.

Όταν αποφασίστηκε η μετάκληση του Κ. Καραμανλή ειδοποιήθηκαν τηλεφωνικά οι Κανελλόπουλος και Μαύρος, οι οποίοι και συμφώνησαν. Όπως είναι γνωστό ο κ. Μαύρος, ορκίστηκε τότε Αντιπρόεδρος της Κυβερνήσεως.

Κ.Ε.Φ.Α.Λ.Α.Ι.Ο.Ι.Υ.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΑΤΤΙΛΑ ΙΙ

Από τη μελέτη του αποδεικτικού υλικού, που συνδέεται με τον Αττίλα ΙΙ και την εξέλιξη της Κυπριακής τραγωδίας, καταλήγουμε στα ακόλουθα συμπεράσματα :

Για να υπάρξει αντικειμενική κρίση, πρέπει να εκτιμηθούν οι συνθήκες κάτω από τις οποίες πραγματοποιήθηκε η μεταπολίτευση της 23 Ιουλίου 1974 και έδρασε η Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας.

Κάτω από το βάρος της ευθύνης της για το εγκληματικό πραξικόπημα κατά του Μακαρίου, το οποίο προκάλεσε την Τουρκική εισβολή στην Κύπρο, η χούντα αναγκάστηκε να καταφύγει στους πολιτικούς για να τους παραδώσει την εξουσία.

Όταν η κυβέρνηση της Εθνικής Ενότητας ανέλαβε την εξουσία στις 24 Ιουλίου 1974, είχε πραγματοποιηθεί η εισβολή των Τούρκων στην Κύπρο και είχε συμφωνηθεί η κατάπαυση του πυρός, καθώς και η συμμετοχή της Ελλάδος στη διάσκεψη της Γενεύης, σύμφωνα και με την υπ' αριθμ. 354/23-7-74, απόφαση του Συμβουλίου Ασφαλείας. Βρέθηκε δηλ. η κυβέρνηση εκείνη, μπροστά σε δεσμεύσεις που δεν ήταν δυνατόν να ανατραπούν.

Κάτω από τις συνθήκες αυτές, η Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας δεν είχε άλλη επιλογή από το να ακολουθήσει το δρόμο του διπλωματικού αγώνα, ώστε να περισώσει ό,τι ήταν δυνατόν.

Όπως προκύπτει από την επιστολή του κ. Κ. Καραμανλή και από το υπόμνημα του κ. Γ. Μαύρου, ο τελευταίος την επομένη της ορκομοσίας του, ως Αντιπροέδρου της Κυβερνήσεως και Υπουργού των Εξωτερικών, αναχώρησε για τη Γενεύη για να μετάσχει στη Διάσκεψη, στην οποία εκτός από την Ελλάδα και την Τουρκία, μετείχε και η Αγγλία, με τον Υπουργό της των Εξωτερικών κ. Κάλλαχαν.

Στην πρώτη φάση της διασκέψεως σημειώθηκε σχετική πρόοδος που εκφράζεται με το ανακοινθέν των τριών Υπουργών της 30-7-74. Σ' αυτήν την φάση συμφωνήθηκε να μην γίνουν από καμιά πλευρά στρατιωτικές ενέργειες που θα μπορούσαν να δυσχεράνουν την εξεύρεση ειρηνικής λύσεως του Κυπριακού και να επαναληφθεί η διάσκεψη στις 8-8-74.

Όταν επαναλήφθηκε η διάσκεψη την ημερομηνία αυτή εκτός από τους προαναφερθέντες μετείχαν σ' αυτήν και οι εκπρόσωποι των δύο Κοινοτήτων κ.κ. Κληρίδης και Ντενκτάς (βλέπε επιστολή κ. Κ. Καραμανλή προς την Επιτροπή, υπόμνημα κ. Γ. Μαύρου, κατάθεση Κυριαζίδη).

Κατά την περίοδο εκείνη, στο εσωτερικό της χώρας η κατάσταση ήταν χαώδης. Είχε αποτύχει παταγωδώς η γενική επιστράτευση, είχε αφανισθεί η χουντική κυβέρνηση και η τότε στρατιωτική ηγεσία, όπως ήδη προαναφέρθηκε, παρέδωσε την εξουσία στους πολιτικούς παρά την έντονη αντίδραση των μεσαίων και κατώτερων αξιωματικών που φοβούνταν ότι θα αναζητηθούν απ' αυτούς ευθύνες με άγνωστες για την επαγγελματική τους σταδιοδρομία, συνέπειες.

Στο λεκανοπέδιο της Αττικής ήταν εγκατεστημένες στρατιωτικές δυνάμεις ελεγχόμενες απόλυτα από τη χούντα. Καθημερινώς μετεβιβάζονταν στην Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας πληροφορίες για επικείμενα πραξικοπήματα και βίαιες αντιδράσεις ομάδων αξιωματικών.

Η Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας τη στιγμή που αγωνιζόταν να αποκαταστήσει τη δημοκρατική ομαλότητα αντιμετώπιζε κάθε μέρα τον κίνδυνο ανατροπής της δεδομένου ότι, όπως ήδη σημειώθηκε, ο στρατιωτικός μηχανισμός βρισκόταν ακόμη κάτω από τον έλεγχο της χούντας. Χρειάστηκαν λεπτοί και επιδέξιοι χειρισμοί για να φθάσουμε στις εκλογές του Νοεμβρίου του 1974 που οδήγησαν στην ουσιαστική εγκαθίδρυση της Δημοκρατίας. Ανατροπή της Κυβερνήσεως Εθνικής Ενότητας τότε, θα οδηγούσε σε εθνική καταστροφή και πάντως σε αναβίωση της δικτατορίας.

Η άμεση εξάρθρωση του μηχανισμού της χούντας ήταν πρακτικά αδύνατη και επικίνδυνη και έπρεπε να γίνει με γρήγορους ρυθμούς, αλλά και με περισκέψη. Και οι διαδικασίες αυτές έπρεπε να πραγματοποιηθούν σε συνδυασμό με την αντιμετώπιση της Κυπριακής κρίσεως που βρισκόταν τότε στην πιο δραματική φάση της.

Έτσι, στις 2 Αυγούστου 1974, τέθηκε σε διαθεσιμότητα ο Ιωαννίδης, στις 11 Αυγούστου απομακρύνθηκαν - παρά τις αντιρρήσεις της ηγεσίας - οι στρατιωτικές μονάδες που στάθμευαν στην Αθήνα, και κατά θετικές πληροφορίες, σχεδίαζαν την ανατροπή της Κυβερνήσεως.

Στις 19 Αυγούστου 1974, αντικαταστάθηκαν οι Μπονάνος και Γαλατσάνος, με τους Αρμπούζη και Ντάβο. Και στις 2 Οκτωβρίου αποτράπηκε με τη βοήθεια του Στρατηγού Γκιζίκη η σύλληψη του κ. Κ. Καραμανλή την οποία σχεδίαζαν 30 χουντικοί αξιωματικοί.

Τέλος, στις 23 Οκτωβρίου, συνελήφθησαν και εκτοπίστηκαν στην Κέα, οι πρωταίτιοι της 21ης Απριλίου που συνωμοτούσαν να ματαιώσουν τις εκλογές, προκαλώντας επεισόδια στον Έβρο και στην Αθήνα.

Οι δυσκολίες αυτές επετείνονταν και από το γεγονός ότι η τότε Κυ-

βέρνηση, γνώριζε μεν ποιούς αρχηγούς έπρεπε να απομακρύνει όμως ταυτόχρονα να αναζητήσει ηγέτες εμπιστοσύνης. Έτσι τους πλαισιώσει με επιτελεία εμπιστοσύνης και τέλος, ήταν αυτοί αυτοί να ενημερωθούν στο μεταξύ, για τις επιχειρήσεις στην που βρισκόταν σε ραγδαίες εξελίξεις.

Και όλα αυτά έπρεπε να γίνουν σε μία εποχή που οι ένοπλες δυνάμεις της Ελλάδος βρισκόταν σε πλήρη αποσύνθεση, όπως από κωμικοτραγική επιστράτευση της 21ης Ιουλίου 1974. (Επιστολή Καραμανλή προς την Επιτροπή).

Εξάλλου στην Κύπρο, η κατάσταση ήταν πολύ χειρότερη. Η φρουρά είχε εντελώς αποδιοργανωθεί, οι διάφορες φατρίες αλλοχόνταν, υπήρχε κατάπτωση του ηθικού προπαντός λόγω πραξικοπήματος κατά του Μακαρίου, και οι Τούρκοι, επωφελούντο απ' αυτή τη σύγχυση, ενίσχυσαν αυθαίρετα τις θέσεις τους και τις δυνάμεις του προγεφυρώματος.

Στις 28-7-74 ο τότε Πρωθυπουργός κ. Κ. Καραμανλής, αποδέχθηκε την πρόκληση του Ετζεβίτ να συναντηθούν κατήγγειλε τις ενέργειες αυτές των Τούρκων με αποτέλεσμα να συγκρατηθούν προσωρινά οι Τούρκοι και να φθάσουμε στο ελπιδοφόρο ανακοινθέν της 31ης Ιουλίου 1974 (βλέπε επιστολή του κ. Κ. Καραμανλή και αντίγραφο του μηνύματος Ετζεβίτ).

Ενώπιον αυτής της καταστάσεως και με το ενδεχόμενο νέων πραξίων στην Κύπρο, με πιθανή γενίκευση του πολέμου στις 31 Αυγούστου 1974, ο Πρωθυπουργός συγκάλεσε συσκέψεις με τους αρμόδιους Υπουργούς. (βλέπε αντίγραφο πρακτικών).

Από τα συμπεράσματα των συσκέψεων αυτών, αλλά και των εμπειριών στη στρατιωτική τέχνη μαρτύρων - και ιδιαίτερα ανώτατων στρατιωτικών (Οικονόμου, Καραγιάννη, Κουρή κ.λ.π.) προκύπτει ότι ήταν η οποιαδήποτε στρατιωτική επέμβαση στην Κύπρο, με την εγκατάσταση του τουρκικού προγεφυρώματος, γιατί η Τουρκία θα τεράστια γεωγραφικά πλεονεκτήματα, λόγω της μικρής απόστασης της από την Κύπρο και της απόλυτης κυριαρχίας της στον χώρο (Επιστολή κ. Κ. Καραμανλή προς την Επιτροπή).

Η παραπάνω εκτίμηση προκύπτει και από τις μαρτυρικές καταθέσεις : Στρατηγού Ντάβου, σελ. 80, Αντιστρατήγου Μπήτου, σελ. 134, Ν. Κυριαζίδη, σελ. 53, Στρατηγού Κρητικού κ.α.

Από τα στοιχεία του φακέλου προκύπτει σαφώς ότι η μόνη στρατιωτική επιλογή που μπορούσε να χρησιμοποιηθεί με πιθανότητες επιτυχίας η Εθνική πολεμική αεροπορία ήταν εκείνη της αποβάσεως (ON THE BEACH) και πριν από την εγκατάσταση του προγεφυρώματος.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες, αμέσως μόλις κατέστη δυνατόν στις 6-8-74 μετά την άρση του αποκλεισμού, στάλθηκε στην Κύπρο με το πλωτό μέσο ο στρατηγός Καραγιάννης για να αναλάβει την προετοιμασία των εκεί στρατιωτικών δυνάμεων.

Προσπάθεια αναχωρήσεως του νωρίτερα, δια μέσου των Βρετανικών Βάσεων, δεν τελεσφόρησε, λόγω αρνήσεως των Βρετανών.

Η επιλογή του στρατηγού Καραγιάννη, υπήρξε επιτυχής, γιατί αξιωματικός διακεκριμένος και έμπειρος και επιπλέον είχε υπηρετήσει παλαιότερα στην Κύπρο πράγμα που τον διευκόλυνε να εκτιμήσει σωστά την τοπική κατάσταση.

Ότι η επιλογή του ήταν η ενδεδειγμένη, προκύπτει και από τον γεγονός ότι στη συνέχεια προήχθη σε αντιστράτηγο, επιλέχθηκε για τη θέση του Αρχηγού Γενικού Επιτελείου Στρατού και το 1982 προτάθηκε από την Κυβέρνηση Α. Παπανδρέου για Αρχηγός Γενικού Επιτελείου Εθνικής Αμύνης, θέση όμως την οποία δεν αποδέχθηκε για λόγους προσωπικούς.

Όπως προκύπτει από εκθέσεις και μαρτυρικές καταθέσεις στην Επιτροπή η κατάσταση στην Κύπρο, τις παραμονές και κατά τη διάρκεια των επιχειρήσεων του Αττίλα ΙΙ, ήταν απογοητευτικές από άποψη αποτελεσματικότητας άμυνας.

Πλήρης αποδιοργάνωση των μονάδων της Εθνικής Φρουράς, με σημαντικό ηθικό, μεγάλο ποσοστό λιποταξιών και ανυποταξιών μέχρι και της προβλεπόμενης συνθέσεως, ανισότητα δυνάμεων - προ παντός τα άρματα (200 Τουρκικά έναντι 11 παλαιών Ελληνικών) - έδαφος εντελώς ακατάλληλο για άμυνα εναντίον εχθρικών αρμάτων κ.α αναφέρονται στις εκθέσεις του στρατηγού Καραγιάννη της 30.8.74 προς τον Πρωθυπουργό και το ΓΕΕΦ Φ200/1/35026, 31.12.74 προς ΑΕΔ.

Χαρακτηριστικό της καταστάσεως που επικρατούσε τότε στην Κύπρο είναι τα παρακάτω που περιλαμβάνονται στην παραπάνω αναφορά και στις σελ. 32, 33 και 35.

Αναφορά Γενικού Επιτελείου Εθνικής Φρουράς προς Αρχηγείο Εθνικών Δυνάμεων της 28.7.74 «... ηθικόν καταπεπτωκός και μαχητικόν ξία μονάδων πεζικού μηδαιμνή ».

Αναφορά Γενικού Επιτελείου Εθνικής Φρουράς προς Αρχηγείο Εθνικών Δυνάμεων, στις 29.7.74 : «Αι μονάδες έχουν φθάσει εις τα πρόσωπα αποσυνθέσεως, παρουσιάσθησαν σοβαρά κρούσματα αυτοδιαλύσεως

μονάδων προσλαμβάνοντα τη μορφή ανταρσίας. Εάν καθυστερήσει η υπογραφή συμφωνίας καταπαύσεως του πυρός, η διάλυση θα είναι πλήρης, το δε στράτευμα και ο πληθυσμός θα στραφούν κατά των Ελλήνων Αξιωματικών και της Ελλάδος γενικώς».

Αναφορά Γενικού Επιτελείου Εθνικής Φρουράς της 1.8.74 : « Οι έφεδροι αρνούνται να παραμείνουν εις τας θέσεις των και επί τη θέα του εχθρού εγκαταλείπουν οπλισμόν τρεπόμενοι εις φυγήν... ουδεμία μονάδα πεζικού πλην καταδρομών είναι αξιόμαχος υφίσταται μεγάλη έλλειψη αντιαρματικών όπλων». Και συνεχίζει: « Μεταξύ των πολλών περιπτώσεων αναφέρεται ενδεικτικώς η περίπτωση του 256 τάγματος πεζικού το οποίον ευρεθέν κατά την περίοδο της εκχειρίας εις περιοχήν ΛΑ-ΠΗΘΟ, εδέχθη με το τελευταίο φως της 6.8.74, καταϊστικά πυρά, και ετράπη εις άτακτον φυγήν συμπαρασύραν και τα 301 και 304 τάγματα πεζικού».

Επίσης σύμφωνα με την κατάθεση του στρατηγού Καραγιάννη στην Εξεταστική Επιτροπή, σελ. 154/1η ημέρα: « Το πραξικόπημα αρχικώς και εν συνεχεία η δυσμενής εξέλιξις των επιχειρήσεων της αρχικής φάσεως της Τουρκικής εισβολής, πλέον των αδυναμιών των οργανικών κ.λ.π. της Εθνοφρουράς, είχε σαν αποτέλεσμα την πλήρη αποδιοργάνωση, για να μην πω την πλήρη διάλυση των μονάδων αυτών, το πολύ χαμηλό ηθικό και το υψηλό ποσοστό των ανυποταξιών και των λιποταξιών ».

Κατά την κατάθεση του πτεράρχου Κουρή στην Εξεταστική Επιτροπή τρίτη ημέρα /σελ. 11 «... Όσοι ήταν στην Κύπρο γιατί πραγματικά το ηθικό τους ήταν άθλιο».

ΕΠΙΤΙΘΕΜΕΝΕΣ ΤΟΥΡΚΙΚΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ

Πριν από τον Αττίλα II, οι Τούρκοι είχαν συγκεντρώσει στην Κύπρο, τις ακόλουθες δυνάμεις:

- Διοίκηση Σώματος Στρατού με τις Μονάδες Υποστηρίξεως.
- Δύο Μεραρχίες Πεζικού (28η και 39η από τις οποίες η 39 ιδιαίτερα ενισχυμένη σε άρματα και μηχανοκίνητο πεζικό).
- Μία Ταξιαρχία Αλεξιπτωτιστών.
- Μία Ταξιαρχία Κομμάντος (Καταδρομών)
- Μία Ταξιαρχία Κομμάντος Στρατοχωροφυλακής.

Αι ανωτέρω δυνάμεις, διέθεταν περισσότερα από 200 άρματα, 200 τεθωρακισμένα οχήματα μεταφοράς πεζικού, 120 πυροβόλα, ελικόπτερα μεταφοράς και σημαντικό αριθμό αντιαρματικών και αντιαεροπορικών όπλων.

Οι Τουρκικές μονάδες ήταν πλήρως επανδρωμένες, άρτια στελεχωμένες και εκπαιδευμένες και εξοπλισμένες με σύγχρονο οπλισμό. Στις δυνάμεις αυτές θα πρέπει να προστεθούν και οι προϋπάρχουσες στην Κύπρο δυνάμεις ήτοι:

- ΤΟΥΡΔΥΚ από 1000-1200 αξιωματικούς και οπλίτες (αντί για 600).
- 27 Τ/Κ (Τουρκοκυπριακά) τάγματα στους Τουρκικούς θυλάκους κάτω από 8 διοικήσεις συνταγμάτων.

Τέλος, οι διατεθείσες για υποστήριξη Τουρκικές Ναυτικές και Αεροπορικές Δυνάμεις είχαν στον πλήρη έλεγχο τους τον Κυπριακό θαλάσσιο και εναέριο χώρο.

ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΕΛΛΗΝΟ-ΚΥΠΡΙΑΚΕΣ (Ε/Κ)

Όπως προαναφέρθηκε ο Αττίλας II βρήκε τις μονάδες της Εθνοφρουράς και ιδιαίτερα τα τάγματα πεζικού σε κατάσταση τελείας αποδιοργάνωσης, με χαμηλό ηθικό και πολύ υψηλό ποσοστό λιποταξιών.

Κατά τη διάρκεια της εκχειρίας, στο διάστημα μεταξύ Αττίλα I και Αττίλα II, δεν κατέστη δυνατή η αναδιοργάνωσή της, λόγω των συνεχών παρενοχλήσεων των Τούρκων και των συγκρούσεων μεταξύ αντιμακαριακών και Μακαριακών δυνάμεων.

- Αναλυτικότερα, η Εθνοφρουρά διέθετε:
- Γύρω στα 25 τάγματα πεζικού με μηδαμινή μαχητική αξία
- II παλαιά Ρωσικά άρματα T-34
- Καμία μηχανοκίνητη μονάδα πεζικού
- 70 Πυροβόλα
- Μικρό αριθμό αντιαρματικών και αντιαεροπορικών όπλων
- Τίποτε από Ναυτικό και Αεροπορία.

Από τη σύγκριση των Τουρκικών με τις Ελληνοκυπριακές δυνάμεις, προκύπτει καταφανής η συντριπτική αριθμητική και ποιοτική υπεροχή των Τούρκων στην οποία πρέπει να προστεθεί και η απόλυτη αεροπορική και ναυτική κυριαρχία τους στην Κύπρο.

Με δεδομένη τη μεγάλη υπεροχή των Τουρκικών δυνάμεων και την αποσύνθεση των Ελληνο-κυπριακών, άρχισε ο Αττίλας II, την 05.00 ώρα της 14ης Αυγούστου 1974 και ο Τουρκικός στρατός, αφού ανέτρεψε τις δυνάμεις της Εθνικής Φρουράς στον Ανατολικό Τομέα με ισχυρή δύναμη τεθωρακισμένων και πεζικού, έφθασε τις πρώτες μεσημβρινές ώρες στο μέσο της αποστάσεως της αρτηρίας Λευκωσίας-Αμμοχώστου.

Λόγω της ανατροπής και της άτακτης φυγής των Μονάδων της Διοικήσεως Ανατολικού Τομέως και του κινδύνου αποκοπής τους, εγκρίθη-

κε αρχικά η σύμπτυξη προς Νότο (Λάρνακα), και προς τα Ανατολικά (Αμμόχωστος).

Οι επανειλημμένες συμπτώξεις των αμυνόμενων μονάδων της Εθνικής Φρουράς, ήταν αποτέλεσμα της στρατιωτικής καταστάσεως που είχε δημιουργηθεί στη Μεγαλόνησο και αναλύθηκε παραπάνω και την οποία το Γενικό Επιτελείο Εθνικής Φρουράς αδυνατούσε να ανατρέψει, λόγω έλλειψης ταχυκίνητης εφεδρείας αλλά και οποιασδήποτε αξιόμαχης μονάδας Πεζικού.

Μετά την ανατροπή της Διοικήσεως Ανατολικού Τομέα, το Γενικό Επιτελείο Εθνικής Φρουράς, διέταξε την πρώτη ανώτερη τακτική Διοίκηση να αναδιαταχθεί και να υπεραμυνθεί της Αμμοχώστου με όλες τις διαθέσιμες δυνάμεις της, αλλά γρήγορα αποδείχθηκε ότι η Διοίκηση αυτή δεν διέθετε καμία συγκροτημένη και αξιόμαχη μονάδα. Επιπλέον, στην περιοχή κυριαρχούσαν απόλυτα τα Τουρκικά άρματα, λόγω του πεδινού εδάφους.

Παραθέτουμε απόσπασμα από την κατάθεση του αντιστράτηγου Τσουμή σελ. 81: «Ο Καραγιάννης ... προσπάθησε να αντιμετωπίσει την κατάσταση. Όταν άρχισε η επίθεση και μπήκαν τα (Τουρκικά) M47 και M48 άρματα προς την κατεύθυνση της Αμμοχώστου, έγινε μια αντεπίθεση από εμάς από τα T34, καταστράφηκαν και αυτά και τελείωσε η υπόθεση. Ήταν πλέον τόσο αδύναμη η Εθνοφρουρά, που δεν ήταν δυνατόν να αντιμετωπίσει τις δύο Μεραρχίες (Τουρκικές), που είχαν συσσωρευθεί μέσα στο θύλακα».

Παρατίθεται επίσης απόσπασμα από την κατάθεση του στρατηγού Καραγιάννη σελ. 8/2η ημέρα που έχει ως εξής:

«Θέλω να διευκρινίσω ... ότι όλες αυτές οι συμπτώξεις δεν εγένοντο ηθελήμενα ... απλούστατα διεσπώντο οι γραμμές μας και οι μονάδες διελύοντο και αναγκάζομαστε εκ του προχείρου ... να δημιουργήσουμε γραμμές προς τα πάνω ... Δεν διέταξα καμία εκκένωση της Αμμοχώστου. Απλούστατα το παιχνίδι χάθηκε εκεί και εκ των πραγμάτων αναγκάσθηκα να διατάξω ό,τι απομεινάρια βρέθηκαν να δημιουργήσουν μια γραμμή αμύννης νοτιότερα του δρόμου Λευκωσίας Αμμοχώστου».

Επίσης έκθεση του Γενικού Επιτελείου Εθνικής Φρουράς /3ον ΕΓ/1/Φ200/1/35026/24/31.12.74, σελ. 37-44. Στο σημείο αυτό καταχωρίζονται αποσπάσματα από την εμπιστευτική έκθεση του στρατηγού Καραγιάννη προς τον τότε Πρωθυπουργό κ. Κ. Καραμανλή, με ημερομηνία 30 Αυγούστου 1974, αντίγραφο της οποίας έστειλε ο κ. Καραμανλής προς την Επιτροπή, ως ακολούθως:

«Το πραξικόπημα αρχικώς, και η εν συνεχεία δυσμενής εξέλιξις των επιχειρήσεων προς αντιμέτωπισιν της Τουρκικής εισβολής είχαν ως αποτέλεσμα την πλήρη αποδιοργάνωση των Μονάδων της Εθνικής Φρουράς, το χαμηλό ηθικό και το μεγάλο ποσοστό των λιποταξιών και ανυποταξιών.

Συγκεκριμένα υπήρξαν περιπτώσεις διαρροής μεγάλου αριθμού λιποτακτούντων ανδρών από Τάγματα Πεζικού που διετάσσοντο να προωθηθούν εις την γραμμήν μάχης με αποτέλεσμα τα τάγματα αυτά να φθάνουν εις τον προορισμόν των με ποσοστό περίπου 20 της συνολικής δυνάμεώς των.

ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΕΝΙΣΧΥΣΕΩΣ ΕΞ ΕΛΛΑΔΟΣ

Αεροπορική και Ναυτική υποστήριξη εξ Ελλάδος θα είχε κάποιο θετικό αποτέλεσμα, μόνο αν παρεχόταν κατά την αρχική φάση της Τουρκικής αποβάσεως και πριν από την εδραίωση του προγεφυρώματος. Κατά τις μετέπειτα φάσεις όμως, παρέμβαση Ελληνικών δυνάμεων, δεν ήταν δυνατόν να επηρεάσει την εξέλιξη των επιχειρήσεων στην Ξηρά.

Αντίθετα, το αναμενόμενο μεγάλο ποσοστό απωλειών πολύτιμων Ελληνικών αεροσκαφών στις παραμονές μιας πιθανής Ελληνο-Τουρκικής συρράξεως, θα μείωνε αποφασιστικά τις ήδη περιορισμένες δυνατότητες της Ελληνικής Αεροπορίας. (2 προς 1).

Αλλά πέρα από την εις βάρος της Ελλάδος σύγκριση των αεροπορικών δυνάμεων, η γεωγραφική θέση της Κύπρου βρισκόμενη σε μεγάλη απόσταση από τις ελληνικές αεροπορικές βάσεις, δυσχέραινε το πρόβλημα ακόμη περισσότερο.

Ενώ η Τουρκική Αεροπορία μπορούσε να δράσει επάνω από την Κύπρο με το σύνολο σχεδόν της δυνάμεώς της, λόγω της μικρής αποστάσεως των βάσεών της από τη Μεγαλόνησο η Ελληνική Αεροπορία μόνο με ελάχιστο ποσοστό των δυνάμεών της μπορούσε να ενεργήσει.

Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι στο Σχέδιο «Κ», που πρόβλεπε στρατιωτικές επιχειρήσεις σε περίπτωση στρατιωτικής επέμβασης των Τούρκων στην Κύπρο, περιλαμβανόταν δράση της Αεροπορίας με τα Φ-84 Φ (τον Ιούλιο και τον Αύγουστο του 1974 -τα φάντομς δεν ήταν ετοιμοπόλεμα λόγω πρόσφατης παραλαβής τους) μόνο κατά τη φάση της αποβατικής ενέργειας. Επειδή δε είχε κριθεί αδύνατη η επιστροφή τους, λόγω ανεπάρκειας καυσίμων, στο σχέδιο προβλεπόταν προσγείωσή τους μετά την επιχείρηση στη Βηρυτό ή στην Αγγλική βάση της Κύπρου ή εγκατάλειψη των αεροσκαφών και πτώση των αεροπόρων με αλεξίπτωτα.

Παρατίθεται σχετικό απόσπασμα καταθέσεων:

α- Αντιπετάρχου Θωμοπούλου στην Εξεταστική Επιτροπή, σελ. 86: «Το αποτέλεσμα της αεροπορίας οποτεδήποτε μετά την απόβαση, θα ήταν ελάχιστο έως το μηδέν».

β- Αντιπετάρχου Π. Οικονόμου, στην Εξεταστική Επιτροπή σελ. 83: «Δυστυχώς, δεν μπορούσε να προσφέρει τίποτε η Αεροπορία στον Ατίλα II. Μπορούσε να προσφέρει στην αποβατική δύναμη και στο εγγύς προγεφύρωμα, μόλις βγήκαν εκεί. Από κει και πέρα, η βοήθεια ήταν πολύ μικρή, ελάχιστη και μηδαμινή».

γ- Επίσης σελ. 84 του ιδίου:

«Διον. Λιβανός: 'Αρα μπορώ να οδηγηθώ στο συμπέρασμα ότι θα ήταν μια μάταιη θυσία χωρίς κανένα αποτέλεσμα και έμπυχου και άψυχου υλικού».

Μάρτυς Οικονόμου: Ασφαλώς:

Εξάλλου οι αλήθειες αυτές επιβεβαιώνονται και από τις παρακάτω δηλώσεις που έκανε κατά καιρούς ο κ. Α. Παπανδρέου, ο οποίος αναφερόμενος στα γεγονότα του 1964, γράφει στο βιβλίο του «Η Δημοκρατία στο απόσπασμα»: «

Ο Μακάριος, μας ζήτησε να στείλουμε την Αεροπορία μας για κάλυψη. Δεν εστέλλαμε, όχι γιατί δεν επιθυμούσαμε, αλλά γιατί τεχνικά αυτό ήταν αδύνατο.

Η Κύπρος ήταν μακριά από τις Ελληνικές Αεροπορικές Βάσεις και τα μαχητικά μας δεν θα είχαν παραπάνω από 2 λεπτά πτήσης πάνω από την Κύπρο. Και στη σελ. 202 του ίδιου βιβλίου του συμπληρώνει τη σκέψη του ως εξής: «Θα προκαλούσαμε έτσι τους Τούρκους να συνεχίσουν τις επιχειρήσεις τους χωρίς να είμαστε σε θέση να προσφέρουμε ουσιαστική βοήθεια στις χερσαίες δυνάμεις της Κύπρου». Και συνεχίζει στη σελ. 195: «Και στη συνάντηση Μακαρίου - Παπανδρέου (1964), λήφθηκε μια σπουδαία, πραγματικά κρίσιμη απόφαση. Η Κύπρος, είναι πολύ απομακρυσμένη από την Ελλάδα, η υπόσχεση λοιπόν της Ελλάδος ότι θα πολεμήσει στο πλευρό της Κύπρου, σε περίπτωση Τουρκικής στρατιωτικής επέμβασης, είχε ελάχιστη ουσιαστική σημασία».

Τέλος ο κ. Παπανδρέου στη συνέντευξη που έδωσε στις 13.8.74 στην εφημερίδα «ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ», είπε: «Υπάρχει στρατιωτικός που να μην γνωρίζει, ότι η Ελληνο-Τουρκική σύγκρουση στο Κυπριακό έδαφος, ευνοεί τους Τούρκους; Δεν αναφέρομαι μόνο στο θέμα του εφοδιασμού, που είναι ευκολότερος για την Τουρκία και δυσχερέστατος για την Ελλάδα. Αναφέρομαι ιδιαίτερα στην Αεροπορική κάλυψη του εδάφους. Κάτι που ζήσαμε και εμείς από πολύ κοντά τον Αύγουστο του 1964, όταν διαπιστώσαμε αδυναμία στρατιωτικής ενέργειας στη νήσο. Ελπίζανε άραγε οι πραξικοπηματίες, να αποφευχθεί η Τουρκική επέμβαση; «Και καταλήγει: Δεν καταλογίζουμε την ευθύνη στη σημερινή Κυβέρνηση που διαδέχθηκε τη χούντα».

Όπως είχαν διαμορφωθεί οι δυνάμεις του Στρατού Ξηράς στην Κύπρο, για την διεξαγωγή έστω και μόνο στοιχειώδους άμυνας έναντι των Τούρκων, απαιτούνταν η έγκαιρη - αρκετά πριν από την έναρξη του Ατίλα II - αποστολή από την Ελλάδα τουλάχιστον μιας Μεραρχίας με άρματα και βαρύ υλικό.

Η αποστολή ενισχύσεων εξετάστηκε, όπως είναι γνωστό, στις συσκέψεις της 3ης, 13ης και 14ης Αυγούστου 1974. Από τα συνοπτικά πρακτικά των συσκέψεων εκείνων προκύπτουν τα ακόλουθα:

Αποσπάσματα από τα πρακτικά της συσκέψεως της 3ης Αυγούστου 1974.

«Ηρώτησε ο Πρόεδρος, ποιά ήτο η προοπτική εις περίπτωση Ελληνοτουρκικού πολέμου. Τα μέσα της Τουρκίας εις όλα τα όπλα, είναι σαφώς μεγαλύτερα. Εις την Θράκη, η αναλογία των δυνάμεων, είναι περίπου, Ελλάς I - Τουρκία 3. Αι νήσοι του Αρχιπελάγους και η Ρόδος έχουν ισχυρά άμυνα αλλά είναι χαρακτηριστικό των Τουρκικών σχεδίων ότι ενώ η Τουρκία διεξήγαγε επιχειρήσιν αποβάσεως εις την Κύπρο, όλος ο αποβατικός των στόλος και σημαντικά δυνάμεις, είναι εις την περιοχή της Σμύρνης. Ο βαθμός ετοιμότητος και εκπαιδεύσεως της αεροπορίας μας άριστος, αλλά τα μέσα της Τουρκικής αεροπορίας, περίπου διπλάσια. Ναυτικώς η Τουρκία, έχει υπεροπλίαν. Αν αντιμετωπισθεί Ελληνο-Τουρκικός πόλεμος, θα είναι αδύνατον να διεξαγώμεν επιχειρήσεις προς την Κύπρο, η οποία και θα καταληφθεί ευχρώς υπό των Τούρκων. Συνεφώνησε πλήρως ο Αντιπρόεδρος της Κυβερνήσεως και παρετήρησε ότι η ζημία του τόπου, δύναται να είναι τεραστία. Τέλος ο Πρόεδρος είπεν, ότι αν εν Κύπρω δεν επιτευχθεί κάποια λογική ισορροπία, θα πρέπει να στείλωμεν και ημείς εκεί μία ισχυρά Μεραρχίαν.

Διεξήχθη συζήτησις περί των μεγάλων κινδύνων που θα διατρέξει η αποστολή εν περιπτώσει προσβολής της από την Τουρκική Αεροπορία και τον Τουρκικό στόλο και τελικώς ο Πρόεδρος, διέταξε όπως ετοιμασθεί το ταχύτερον μία ισχυρά Μεραρχία».

Απόσπασμα από τα πρακτικά της συσκέψεως της 13ης Αυγούστου 1974.

«Συμπερασματικώς διεπιστώθη ότι λαμβανομένων υπ' όψιν των εκατέρωθεν δυνατοτήτων και διατεθειμένων δυνάμεων, η μόνη τεχνικώς (στρατιωτικώς) εφικτή ενέργεια ημετέρων εν Κύπρω δυνάμεων είναι υποχωρητική κίνηση μετά τηρήσεως επαφής, επιβραδύνουσα τον ρυθμόν προχωρήσεως των αντιπάλων δυνάμεων. Άμυνα, έστω και δι' αποστολής ενισχύσεων, θα οδηγεί εις άσκοπον θυσίαν ημετέρων δυνάμεων, πιθανήν εξώθησιν των Τούρκων εις ανάληψιν ευρύτερων επιχειρήσεων καταλήψεως ακόμη και ολοκλήρου της νήσου και αμφίβολα, δια την τιμή των όπλων, αποτελέσματα, δεδομένου ότι η εξόντωσις των δυνάμεών μας, δέον θεωρείται βεβαία.

Μετ' ολίγον περί ώραν θην π.μ. αφήχθη ο Πρόεδρος της Κυβερνήσεως, συνοδευόμενος από τον Υπουργό κ.Γ. Ράλλην. Αφού ενημερώθη επί του χάρτου, περί της μορφής και της εκτάσεως της Τουρκικής επιθέσεως, διέταξε όπως τα τρία υποβρύχια (άτινα ήδη από της παραμονής είχαν λάβει εντολήν να προχωρούν εν καταδύσει προς Κύπρον), επισπεύσουν με την μεγίστην ταχύτητά των τον πλούν των και να επιδοθούν εις τορπιλισμούς των Τουρκικών πλοίων -πολεμικών ή εμπορικών, τα οποία συμμετείχαν εις την εισβολήν. Διέταξεν επίσης όπως εις Ηράκλειον σμήνος αεροθουμένων απογειωθεί εντός της πρωίας προς Κύπρον και βομβαρδίσει τους σημαντικότερους στόχους που θα ενεύρη, και κατά προτίμησιν πλοία. Οι κύριοι Αρχηγοί εφάνησαν αμήχανοι και διέτύπωσαν κατά τρόπον γενικόν αμφιβολίας ως προς την σκοπιμότητα και την δυνατότητα της επιχειρήσεως. Ο Πρόεδρος της Κυβερνήσεως επέμεινε...

Εν συνεχεία με εντολή του Πρωθυπουργού απεσύρθησαν προσωρινώς οι 4 Αρχηγοί. Μετά ημίωρον κλήθησαν και πάλιν. Ο Πρόεδρος της Κυβερνήσεως τους εδήλωσε ότι κατόπιν των όσων είχαν αναπτυχθεί εγκυβερνητικώς οι δύο επιχειρήματα. Διέταξεν όμως όπως ετοιμάσουν το ταχύτερον δυνατόν μία πλήρη Μεραρχία, εφοδιασμένη και με άρματα μάχης, όπως την μεταφέρουν εις Ρόδον και Ανατολ. Κρήτην, ή όπου έκριναν σκοπιμότερον, ώστε να είναι έτοιμη προς ταχείαν μεταφοράν εις Κύπρον. Ηρώτησε, πόσας κατ' ελάχιστον ημέρας εχρειάζοντο δι' αυτήν την προετοιμασίαν. Οι κ. Αρχηγοί εδήλωσαν ότι θα χρειασθούν τουλάχιστον 6-7 ημέρας, ίσως περισσότεραι, διότι η Μεραρχία θα εσχηματίζετο από διάφορα τμήματα (και από την 'Ηπειρον ακόμη), η δε συγκέντρωσις των τμημάτων πλησίον λιμένων, η επιβίβασις και η μεταφορά των, απίτητοι χρόνον. Εθεώρων όμως βέβαιοι, ότι μία τόσο μεγάλη νηοπομπή, μη δυναμένη να περάσει απαρατήρητη, θα εκινδύνευε να μην φθάσει εις Κύπρον. Ο Πρόεδρος εδήλωσε ότι θα εξήταζε ο ίδιος το πρόβλημα της ασφάλειας της νηοπομπής και ανέθεσε στον Αντιπρόεδρο κ. Μαύρο, να ζητήσει από την Αγγλική Κυβέρνηση αεροπορική κάλυψη της νηοπομπής. Η Αγγλική Κυβέρνηση όμως όχι μόνο αρνήθηκε την συνδρομήν της αλλά και εχαρακτήρισε την σχεδιαζομένην επιχειρήσιν αναποτελεσματικήν και πολλαπλώς επικίνδυνον».

«Αργά το βράδυ της 17ης Αυγούστου, με εκάλεσε» -γράφει ο κ. Αβέρωφ στο πρακτικό- «Ο Πρόεδρος της Κυβερνήσεως... διερωτάτο μήπως... έπρεπε να στείλωμε την Μεραρχία άνευ συνοδείας. Διά την ασφάλεια της θα επεβαίναμε των πλοίων, εκείνος και εγώ, και μόλις η νηοπομπή, θα ανακοινώναμε τούτο διεθνώς.

Πράγμα που θα ημπόδιζε τους Τούρκους να την βομβαρδίσουν. Τελικά όμως εγκαταλήφθη και αυτή η σκέψις με τον συλλογισμόν ότι και εάν φθάναμε στην Κύπρο, εμείς μεν θα έπρεπε να επιστρέψουμε στην Αθήνα, η δε Μεραρχία μη δυναμένη να εφοδιασθεί, θα παρέμενε αιχμάλωτος των Τούρκων».

Το αποτέλεσμα όλων αυτών των συσκέψεων ήταν να διαπιστωθεί ότι οποιαδήποτε στρατιωτική ενέργεια στην Κύπρο θα αποτελούσε επιχειρήσιν αυτοκτονίας, ενώ ταυτόχρονα θα εξασθένιζε την άμυνά μας στο Αιγαίο και στη Θράκη, όπου η Τουρκία διατηρούσε ανέπαφες και έτοιμες τις υπέρτερες δυνάμεις της. Με τις διαπιστώσεις αυτές, συμφωνούσαν εξ' άλλου, όχι μόνο όλοι οι ανώτεροι αξιωματικοί της εποχής εκείνης, αλλά και η πολιτική ηγεσία της Κύπρου και της Ελλάδος. Άλλωστε, οι αδυναμίες αυτές επιβεβαιώθηκαν και από το γεγονός ότι αποφεύχθηκε δυναμική ενέργεια στην Κύπρο και μετά τις αλλεπάλληλες κρίσεις του Κυπριακού που σημειώθηκαν έκτοτε (επιστολή Κ. Καραμανλή προς την Επιτροπή σελ. 13).

Πάντως, σύμφωνα με την εντολή που είχε δώσει ο Πρωθυπουργός, η Μεραρχία συγκροτήθηκε και τελικά συγκεντρώθηκε στην Κρήτη με τα άρματα και με τον βαρύ οπλισμό της, στις 19 Αυγούστου.

Η πλήρης αδυναμία στρατιωτικής ενέργειας στην Κύπρο, προκύπτει σαφώς και από τα παρακάτω στοιχεία:

Στο από 6.8.74, πρακτικό Επιτροπής αντιστρατήγου Επιτηδείου, που συγκροτήθηκε ειδικά για να μελετήσει την δυνατότητα οργάνωσης Μεραρχίας για την αποστολή της στην Κύπρο, αναφέρονται τα ακόλουθα: «Η αποστολή ενισχύσεων είναι λίαν παρακινδυνευμένη, δυνατόν να έ-

χει συνεπείας αίτινες ενδέχεται να διακυβεύσουν σοβαρώς την τύχη της χώρας... Η νηοπομπή, με συνοδεία ναυτικών δυνάμεων». « Αυτή ασφαλώς θα εντοπισθή και θα προσβληθή υπό του εχθρού δια αεροσκαφών, πλοίων επιφανείας και υποβρυχίων και μάλιστα εις τόπον και χρόνον ευνοϊκόν δι' αυτόν. Η αεροπορική υπεροχή του εχθρού... είναι καταθλιπτική. Πλην της νηοπομπής θα διακινδυνεύωμεν σχεδόν ολόκληρον την ναυτική μας δύναμιν κρούσεως και μαζί με αυτήν και τον έλεγχον του Αιγαίου. Θα πρέπει να θεωρείται σχεδόν βέβαιος ο Ελληνο-Τουρκικός πόλεμος λόγω της εμπλοκής εις τις εχθροπραξίας Ελλήνων και Τουρκικών Ναυτικών Μονάδων και Αεροσκαφών ».

« Η συνοδευομένη νηοπομπή ασφαλώς θα εντοπισθή και λίαν ευκόλως θα προσβληθή ή θα αιχμαλωτισθή υπό του εχθρού δι' αεροσκαφών, πλοίων επιφανείας και υποβρυχίων. Η αποτυχία... δέον να θεωρηται σχεδόν ως βεβαία, ενώ δέον να αναμένεται επανάληψις των εχθροπραξιών εις την Κύπρον με πιθανόν επακόλουθον και τον Ελληνο-Τουρκικόν πόλεμον».

« Μυστική κίνησις μεμονωμένων 14 εμπορικών πλοίων μη συνοδευομένων...είναι σχεδόν αδύνατος... διακινδυνεύωμεν εις μεγάλον βαθμόν κατ'ελάχιστον την επανάληψιν των εχθροπραξιών εις την νήσον και κατά μέγιστον τον Ελληνο-Τουρκικόν πόλεμον... ο εχθρός έχει την δυνατότητα να διακόψη τον από θαλάσσης και αέρος ανεφοδιασμόν της νήσου και των ημετέρων δυνάμεων... η δύναμις δύναται ευκόλως να προσβληθή ή να αιχμαλωτισθή υπό του εχθρού δι' αεροσκαφών, πλοίων επιφανείας και υποβρυχίων».

Απόσπασμα από την απόρρητη αναφορά του Στρατηγού Καραγιάννη προς τον Πρωθυπουργό της 30 Αυγούστου 1974.

« Αλλά και αν δεχθώμεν ότι παρ'όλες τις ανωτέρω δυσκολίες ήτο δυνατή η έγκαιρος αποστολή εις Κύπρον μιάς τοιαύτης δυνάμεως, δεν πρέπει να παραβλέψωμεν ότι θα ήτο άκρως προβληματική η εκπλήρωσις της αποστολής της, ελλείψει σταθεράς αεροπορικής υποστηρίξεως και αδυναμίας συνεχούς ανεφοδιασμού της από θαλάσσης ή αέρος.

« ...Πάντως, και με την πιθανή αυτή ενίσχυση και πάλι θα ήτο δυνατή μεν αλλά επίτινα χρόνον η άμυνα εις τας προσβάσεις του όρους Τρώδος, διότι οι Τούρκοι δια πλήρους αποκλεισμού της νήσου από θαλάσσης και αέρος που είναι δυνατός λόγω της μεγάλης εγγύτητος των αεροπορικών και ναυτικών των βάσεων και δια της διενέργειας αποβατικών επιχειρήσεων εις το νότιον τμήμα της νήσου, θα ηδύνατο να εγκλωβίσουν και να καταστρέψουν τας αμυνόμενας Ελληνικάς δυνάμεις, ολοκληρώνοντας έτσι, την κατάληψη της νήσου...»

Απόσπασμα από την έκθεση για τις διεξαχθείσες στην Κύπρο επιχειρήσεις του Γενικού Επιτελείου Εθνικής Φρουράς Φ200/1/35026/31/12/74

Η επιστολή εις Κύπρον ελαφρών μονάδων Πεζικού, άνευ οχημάτων και βαρέος υλικού, είναι αμφίβολο εάν θα ηδύνατο να έχει οποιαδήποτε σοβαράν επίδρασιν επί της εξελίξεως των επιχειρήσεων.

Από την κατάθεση του πτεράρχου Κουρή.

« Και βεβαίως, η εκτίμησις εάν θα καταστραφή ή όχι η χώρα, η αξίζει να θυσιασθεί η Μερραρχία, είναι τελικά απόφασις της Κυβερνήσεως. Με αυτό δεν λέω -κρίση μου είναι - ότι θα πετύχαινε η επιχείρησις. Μπορεί να βούλιαζαν όλα τα πλοία. Μπορεί να μην πήγαινε κανένα. Μπορεί όμως και να πήγαιναν κάποια».

Από την κατάθεση του αντιστρατήγου Μπήτου, σελ. 121:

« Πως να στείλουμε 5.000 καταδρομείς τώρα; Και μπορούσαμε να κάνομε την περίοδο 15-20 Ιουλίου 1974. « Και στη σελ.134/2η ημέρα: «Στις 14 και 15 Αυγούστου 1974 και να στέλνομε δεν θα κάναμε τίποτα, μόνο για το ονόρε».

Από την κατάθεση του στρατηγού Κρητικού.

« Η αποστολή Μερραρχίας θα είχε αμφίβολο αποτέλεσμα, γιατί τα νησιά ήταν γυμνά τότε. Εάν εγώ είμιον σύμβουλος της Κυβερνήσεως, θα έλεγα να μην σταλεί η Μερραρχία. Μικρές δυνάμεις (π.χ. τρία τάγματα) δεν θα έκαναν τίποτα. Υπήρχε δυνατότης των Τούρκων να καταλάβουν ολόκληρο το νησί την περίοδο εκείνη».

Από την κατάθεση του αντιστρατήγου Πανουργιά.

« Δύο σώματα στρατού θα αντιμετώπιζε η 9η Μερραρχία (που προοριζόταν για την Κύπρο) χωρίς εφοδιασμό. Μιά εβδομάδα πυρομαχικά θα κρατούσαμε. Μπορεί να αντέχαμε για δύο μέρες ή για μία ώρα ».

Από την κατάθεση του στρατηγού Καραγιάννη.

« Τάγματα ελαφρά, λίγα θα μπορούσαν να προσφέρουν διότι χρειαζόταν βαρύς οπλισμός. Για την μεραρχία, υπήρχαν προβλήματα διαθεσιμότητας, συγκεντρώσεως, μεταφοράς, προστασίας, ανεφοδιασμού που θα ήταν αδύνατος. Θα επρόκειτο περί προσφοράς Ελλήνων αιχμαλώτων στους Τούρκους. Θα ήταν δικαιολογία πλήρους καταλήψεως της Κύπρου από τους Τούρκους. Και Ελληνοτουρκικής συρράξεως».

Από την κατάθεση του αντιπετάρχου Π. Οικονόμου.

« Η Τουρκική Αεροπορία και το Ναυτικό, με τις βάσεις, που είχανε τόσο κοντά και την αριθμητική τους δύναμη και την ποιότητά τους μπορούσαν κάλλιστα να αποκλείσουν την Κύπρο τελείως και να απαγορεύσουν οποιαδήποτε αποστολή ενισχύσεων κατά τη διάρκεια εμπλοκής με την Κύπρο, δηλαδή κατά την διάρκεια εχθροπραξιών».

Με τα δεδομένα αυτά, θα πρέπει να τονισθεί ότι ο χειρισμός των εθνικών θεμάτων, αλλά και των εσωτερικών προβλημάτων από την Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας, στις κρίσιμες εκείνες ημέρες, υπήρξε άψογη και έγινε κατά τρόπο που χαρακτηρίστηκε «πολιτικό θαύμα».

Γι' αυτό, άλλωστε, κανένας πολιτικός ή στρατιωτικός δεν συμβούλευε την εποχή εκείνη τίποτε διαφορετικό από αυτά που έγιναν και προπαντός την αποστολή στρατιωτικών ενισχύσεων στην Κύπρο. Αλλά και ως την ημέρα που άνοιξε ο φάκελλος της Κύπρου, κανένας δεν διατύπωσε αντιθετή άποψη. Ούτε μέλος της τότε κυβερνήσεως το υποστήριξε, ούτε η Κυπριακή Κυβέρνηση, ούτε κανένας πολιτικός ηγέτης (Έλληνας ή Κύπριος). Αλλά ούτε και οι χουντικοί (Ιωαννίδης και οι συνεργάτες του). Μόνο τώρα, που διεξάγονται οι εργασίες της επιτροπής, καταλογίζουν ευθύνες στην Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας, γιατί δεν κατορθώσε να θεραπεύσει τα εγκλήματα τα δικά τους.

Χαρακτηριστικό είναι το παρακάτω μήνυμα που έστειλε ο Μακάριος στις 20.8.74, δια μέσου του Έλληνα πρέσβη στην Κύπρο, Μ Δούντα, στο οποίο μεταξύ άλλων σημειώνεται: «Αναγνωρίζει πλήρως σημασίαν δημιουργηθείσης εν Κύπρω πραγματικότητας, αποδίδει ευθύνη στο δικτατορικό καθεστώς της Ελλάδος και εν Κύπρω συνεργάτες του». Και ο Πρέσβυς Μ.Δούντας, στην επιστολή προς τον Πρωθυπουργό συνεχίζει: «Τις σκέψεις αυτές μου διατύπωσε επανειλημμένως (ο Μακάριος), προσθέτων πάντοτε την υψηλήν εκτίμησιν την οποίαν τρέφει δια τον Πρωθυπουργόν ως και την βαθειάν κατανόησιν του δια τας μεγάλας δυσχερείας που αντιμετώπιζει».

Αλλά πέραν απ'όλα τα ανωτέρω, η αδυναμία στρατιωτικής επεμβάσεως στην Κύπρο επιβεβαιώνεται και από το γεγονός ότι η Ελλάς επί 14 τώρα χρόνια, παρά τις αλλεπάλλες κρίσεις του Κυπριακού, δεν έστειλε στρατιωτικές δυνάμεις στην Κύπρο.

Ούτε όταν απειλούνταν η διχοτόμηση της Κύπρου το 1982, ούτε όταν ο Ντενκτάς, ανακηρύσσοντας το ψευδοκράτος του, πραγματοποίησε τη διχοτόμηση, το Νοέμβριο του 1983, ούτε και τώρα που η Τουρκία αρνείται να θεραπεύσει τις συνέπειες του εγκλήματος που διέπραξε στην Κύπρο και κατά καιρούς δημιουργείται η εντύπωση ότι ενδέχεται να απειληθεί και η υπόλοιπη Μεγαλόνησος.

Ακόμη και όταν η Κυπριακή Κυβέρνηση, για να ενισχύσει την άμυνά της, παρήγγειλε άρματα στην Πολωνία, η Ελλάς συνέστησε, το Νοέμβριο του 1981, να ανακληθεί η παραγγελία για να μην δοθεί στην Τουρκία το πρόσχημα να εξαπολύσει επίθεση και κατά της υπόλοιπης Κύπρου.

Και εύλογα τίθεται το ερώτημα:

Όταν κάτω από τις ασύγκριτα ευνοϊκότερες σημερινές στρατιωτικές συνθήκες, η Ελλάς αποφεύγει να προβεί σε πράξεις που ενισχύουν μεν την αμυντική ικανότητα της Κύπρου, συνεπάγονται όμως εθνικούς κινδύνους, είναι δυνατόν να μην αναγνωρίζεται η ορθότητα των χειρισμών της Κυβερνήσεως της Εθνικής Ενότητας, η οποία αντιμετώπιζε το Κυπριακό πρόβλημα κάτω από τις συνθήκες του χάους και της γενικής καταρρεύσεως, που επικρατούσαν τότε και στην Κύπρο και στην Ελλάδα;

Χειρισμοί, άλλωστε, που εγκρίθηκαν με μεγάλη πλειοψηφία από τον Ελληνικό λαό στις εκλογές του Νοεμβρίου του 1974 και χαρακτηρίστηκαν διεθνώς ως το «πολιτικό θαύμα της Ελλάδος».

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Από την ανάλυση των γεγονότων της περιόδου εκείνης, όπως προκύπτουν από τα στοιχεία του φακέλλου, εξάγονται τα παρακάτω συμπεράσματα:

1.- Ότι ο Αττίλας II, ήταν μοιραία συνέπεια του πραξικοπήματος της χούντας κατά του Μακαρίου, και του Αττίλα I, που δημιούργησαν καταστάσεις μη δυνάμενες να ανατραπούν.

2.- Η αθλιότητα και η ανεπιμέλεια της Τουρκίας, η οποία εκμεταλλεύθηκε το πραξικόπημα της χούντας, για να διαπράξει το δικό της έγκλημα, παραβιάζοντας νομικούς και ηθικούς κανόνες.

3.- Η μεγάλη υπεροχή των Τουρκικών δυνάμεων, σε συνδυασμό με τα συντριπτικά γεωγραφικά πλεονεκτήματα και με την υφισταμένη τότε στην Ελλάδα και στην Κύπρο χαώδη κατάσταση, καθιστούσαν αδύνατη την αποστολή από την Ελλάδα στρατιωτικών δυνάμεων στην Κύπρο, μεταξύ του Αττίλα Ι και ΙΙ.

4.- Η δημιουργηθείσα με τον Αττίλα Ι σύγχυση στην Κύπρο και στην Ελλάδα, δυσχέραιναν το έργο της Κυβερνήσεως Εθνικής Ενότητας, η οποία παρά όλα αυτά, έπραξε κείνο που επιβαλλόταν τότε για να αποτρέψει χειρότερες συμφορές και να περιώσει ό,τι ήταν δυνατόν να περνωθεί.

5.- Όσον αφορά στο ρόλο του ΝΑΤΟ, των ΗΠΑ και της Μ.Βρετανίας, θα μπορούσε να τους καταλογισθεί βαριά αμέλεια, μέχρι ανοχής. Και αυτό, παρά το συμφέρον που είχαν να αποτρέψουν Ελληνο-Τουρκική σύγκρουση. Ειδικότερα για τη Μεγάλη Βρετανία, πρέπει να της καταλογισθεί ευθύνη, γιατί ως εγγυήτρια δύναμη και επειδή διέθετε επί τόπου δυνάμεις, είχε τη δυνατότητα να παρέμβει αποτρεπτικά.

Γι' αυτό, άλλωστε και η Ελλάς, αποχώρησε τότε από το στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ. Απόφαση που χειροκροτήθηκε από όλο τον πολιτικό κόσμο της χώρας.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο V

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΑΠΟΔΕΙΞΕΩΝ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

1. ΑΝΑΚΛΗΣΗ ΜΕΡΑΡΧΙΑΣ

Ανεξάρτητα από τις συνθήκες κάτω από τις οποίες στάλθηκε η Ελληνική Μεραρχία το 1964 στη Κύπρο και ανεξάρτητα από την κατάσταση που θα βρισκόταν τον Ιούλιο του 1974 μετά τη διάβρωση της δικτατορίας, η εκεί παρουσία της, σε συνδυασμό και με άλλους όρους, προποθέσεις και παράγοντες, αποτελούσε κάποια εγγύηση για την ασφάλεια της και ήταν ενισχυτική της αμυντικής της ικανότητας σε περίπτωση τουρκικής εισβολής.

Η ανάκλησή της τον Νοέμβριου 1967, ως πράξη και απόφαση βαρύνει την τότε «Κυβέρνηση», τον «Πρωθυπουργό» Κων. Κόλλια και τον δικτάτορα Γεώργιο Παπαδόπουλο. Γενικότερα η πράξη της ανακλήσεως της Μεραρχίας έβλαψε τα συμφέροντα του Κράτους με την έννοια της αποδυναμώσεως των προσπαθειών για την πραγματοποίηση των εθνικών σκοπών. Αν η πράξη είναι αξιόποινη καθώς και ο ειδικότερος προδιορισμός και χαρακτηρισμός της, είναι έργο της Δικαιοσύνης.

2. ΑΝΑΤΡΟΠΗ - ΠΡΑΞΙΚΟΠΗΜΑ ΚΑΤΑ ΜΑΚΑΡΙΟΥ

Για την ανατροπή του Μακαρίου και γενικότερα για το εγχείρημα της δικτατορίας στην Κύπρο αναμφισβήτητα ανακύπτουν ποινικές ευθύνες για εκείνους που το αποφάσισαν, που κατά την ομολογία τους είναι ο Φαίδων Γκιζίκης, Δημήτριος Ιωαννίδης, Γρηγόριος Μπονάκος και Αθανάσιος Ανδρουτσόπουλος, αλλά και για τους τότε ΑΣ Γαλατσάνο και Υπουργό εξωτερικών Τετενέ, οι οποίοι όπως αποδείχθηκε εγγυώριζαν το εγχείρημα και δεν το αποκάλυψαν, ούτε με οιονδήποτε τρόπο ενδρασαν, καθώς επίσης και για εκείνους που το εξετέλεσαν (Γεωργίτσος Κομπόκης, Κορκότζελας, Λαμπρινός, Γιαννακόδημος, Αίρχης Κ. Παπαγιάννης, Αντιπλοίαρχος Γ. Παπαγιάννης, Κοντώσης, Ζήδρος, Ραυτόπουλος, Δαμασκηνός, Λάμπρου, Κοκοράκης) ή με άλλο τρόπο συμμετείχαν σ' αυτό, στην Ελλάδα και Κύπρο (Ματάτσης, Παλαίνης, Πηλιχός και άλλοι).

Δεν προέκυψε κατά τρόπο αναμφισβήτητο ο συγκεκριμένος σκοπός εκείνων που αποφάσισαν την ανατροπή του Μακαρίου και το αποτέλεσμα που επεδίωκαν.

Το αποτέλεσμα πάντως ήταν εγκληματικό και οι συνέπειές του για το Έθνος τραγικές.

Συμπερασματικά: Για το πραξικόπημα στην Κύπρο υπάρχουν ποινικές ευθύνες για τα προαναφερθέντα πρόσωπα και τις προαναφερθείσες πράξεις. Ο ειδικότερος καθορισμός της συμμετοχής του καθενός από αυτούς και σε κάθε πράξη, το πεδίο εφαρμογής ή μη των ελληνικών ποινικών νόμων, ο χαρακτηρισμός των πράξεων της ανατροπής του Μακαρίου, η σκοπούμενη ή μη φυσική του εξόντωση, ο θάνατος ατόμων κατά την εκτέλεση του πραξικοπήματος, οι φθορές ξένης ιδιοκτησίας, οι κλοπές και σωρεία άλλων πράξεων, όπως και η αποσαφήνιση πλήθους νομικών εννοιών, όρων, προυποθέσεων, όπως η ιδιότητα της Κύπρου ως συμμάχου της Ελλάδος Χώρας, η ισχύς των συνθηκών Λονδίνου και Ζυρίχης, η ιδιότητα με την οποίαν έδρασαν στην Κύπρο οι εκτελέσαντες τις πράξεις, η νομική φύση και θέση της Εθνικής Φρουράς, είναι έργο της Δικαιοσύνης και εκφεύγει από την αρμοδιότητα και το έργο της Εξεταστικής Επιτροπής.

Τέλος, σε σχέση με το πραξικόπημα κατά του Μακαρίου, από το αποδεικτικό υλικό προέκυψε ότι πριν από τις 15 Ιουλίου 1974, πληροφορίες για «κάποια δυναμική - στρατιωτική ενέργεια στην Κύπρο» και «κατά Μακαρίου» είχαν ο Ευάγγελος Αβέρωφ και ο 'Αγγελος Βλάχος, οι οποίοι και ενημέρωσαν έγκαιρα τον τότε Πρόσβη της Κύπρου στην Ελλάδα Ν. Κρανιδιώτη, ο οποίος και το επιβεβαιώνει στο βιβλίο του. Προέκυψε επίσης, από τηλεγραφήματα του Κίσιγκερ τα οποία ο Αμερικανός πρόσβης στην Αθήνα Τάσκα επέδειξε στον Αβέρωφ μετά την μεταπολίτευση, ότι οι ΗΠΑ είχαν κάποιες πληροφορίες γ.α. επικείμενο ή σχεδιαζόμενο εγχείρημα στην Κύπρο, δόθηκε δε εντολή στον πρόσβη να το αποτρέψει επικοινωνώντας με τον Ιωαννίδη, αλλά, σύμφωνα με την κατάθεση Τάσκα στην Επιτροπή Εξωτερικών Υποθέσεων της Γερουσίας, εκείνος (Ιωαννίδης) δεν τον είχε δεχθεί.

3. ΑΤΤΙΛΑΣ Ι.

Υπάρχουν ευθύνες για την τότε «Κυβέρνηση» και τον «Πρωθυπουργό» Ανδρουτσόπουλο, τον δικτάτορα ταξίαρχο Ιωαννίδη και τον τότε «Πρόεδρο της Δημοκρατίας» Φ.Γκιζίκη, για την πλήρη αδράνεια τους κατά το χρονικό διάστημα που μεσολαβεί από το πραξικόπημα έως την Τουρκική εισβολή και την παράλειψή τους να προετοιμάσουν στρατιωτικώς

τη Χώρα, παρά τις σοβαρές και αξιόπιστες από πολλές πηγές πληροφορίες για επικείμενη στρατιωτική τουρκική εισβολή στην Κύπρο, καθώς επίσης και για την εγκατάλειψη της χώρας ακυβέρνητης στις κρίσιμες ώρες. Τους ίδιους βαρύνει και η αποτυχία της γενικής επιστράτευσης.

Υπάρχουν ευθύνες για τον Αρχηγό Ενόπλων Δυνάμεων Γρηγόριο Μπονάνο και για την ηγεσία της Εθνικής Φρουράς, για την μη εφαρμογή του σχεδίου Κ και την μη έγκαιρη ανταπόδοση στα εχθρικά πυρά. Η «αυτοσυγκράτηση» δικαιολογείται ενόσω ο τουρκικός στόλος δεν είχε εισέλθει στα χωρικά ύδατα της Κύπρου. Από κει και πέρα όμως είναι αδιανόητη. Δεν προέκυψε από το αποδεικτικό υλικό ότι αυτό έγινε με πρόθεση προδοσίας της χώρας και διευκολύνσεως των σχεδίων και των επιδιώξεων του εχθρού. Ανεξάρτητα πάντως από την οιαδήποτε πρόθεσή τους το αποτέλεσμα επήλθε και έπληξε βαρύτερα τα εθνικά συμφέροντα και οι ευθύνες τους είναι τεράστιες.

Υπάρχουν επίσης ευθύνες για τους διοικητές της Μοίρας Καταδρομών που αρνήθηκαν να επιβιβασθούν στα αεροσκάφη της Ολυμπιακής Αεροπορίας και να μεταβούν για ενίσχυση των μεχόμενων τμημάτων στην Κύπρο, για τους κυβερνήτες των δύο αεροσκαφών τύπου ΝΟΡΑΤΛΑΣ που εγκατέλειψαν το σμήνος και αντί για την Κύπρο προσγειώθηκαν στη Ρόδο, για τους αρμόδιους στο Αρχηγείο Ενόπλων Δυνάμεων και στο ΓΕΕΦ που δεν εξέδωσαν και δεν διαβίβασαν έγκαιρα τη διαταγή δεσμεύσεως των Α/Α πυροβόλων και έγιναν υπαίτιοι της προσβολής των Α/Φ ΝΟΡΑΤΛΑΣ από φίλια πυρά.

Για τον ΑΕΔ Μπονάνο υπάρχουν, επίσης, ευθύνες γιατί με διαταγή του ανακάλεσε τα υποβρύχια και τα αεροσκάφη που προέβλεπε το σχέδιο Κ για την ενίσχυση της Κύπρου σε περίπτωση εχθρικής προσβολής και που είχαν ήδη διαταχθεί να αναχωρήσουν για την εκτέλεση της αποστολής τους. Για τους Αρχηγούς Ναυτικού Π. Αραπάκη και Αεροπορίας Αλ. Παπανικολάου δεν προκύπτουν ευθύνες σε σχέση με την εφαρμογή του Σχεδίου Κ, διότι αποδείχθηκε ότι έκαναν τις σχετικές εισηγήσεις προς τον ΑΕΔ, που είχε και την ευθύνη και την αρμοδιότητα για την διεύθυνση του αγώνα και εξέδωσαν τις αναγκαίες διαταγές όπου απαιτούνταν και μέσα στα πλαίσια των δικών τους αρμοδιοτήτων και ευθυνών. Βεβαίως, εν όψει των εμποδίων που έθεταν στην αποστολή τους οι διαταγές του προϊσταμένου τους Α/ΕΔ, εν όψει της ηγετικής τους θέσεως και της κρισιμότητας των περιστάσεων θα αναμενόταν από αυτούς κάποια εντονότερη αντίδρασή τους, ακόμη και αυτή η παραίτησή τους. Το γεγονός όμως ότι δεν ενήργησαν πέρα από τα όρια των στρατιωτικών τους υποχρεώσεων δεν είναι δυνατόν να δημιουργήσει γι' αυτούς οποιαδήποτε μορφή ευθύνης.

Ο ειδικότερος καθορισμός των αδικημάτων και των ευθυνών ανήκει στη Δικαιοσύνη και υπερβαίνει τις αρμοδιότητες της Εξεταστικής Επιτροπής.

4. ΑΤΤΙΛΑΣ ΙΙ

Η περίοδος του ΑΤΤΙΛΑ ΙΙ συμπίπτει με τον σχηματισμό της Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας υπό την προεδρία Κ. Καραμανλή, ο οποίος ήλθε στην Ελλάδα στις 24 Ιουλίου 1974, όταν ήδη από τις 20 Ιουλίου είχε πραγματοποιηθεί η τουρκική εισβολή στην Κύπρο, είχε συντελεσθεί η δημιουργία ισχυρού προγεφυρώματος στην Κυρήνεια, είχε συμφωνηθεί η κατάπαυση του πυρός και είχε αποφασισθεί η συμμετοχή της Ελλάδος στη συνδιάσκεψη της Γενεύης και όταν βέβαια είχε πραγματοποιηθεί πρωτύτερα η άφρων και εγκληματική ενέργεια κατά Μακαρίου, η οποία οδήγησε σε πλήρη σχεδόν διάλυση τις μονάδες της Εθνικής Φρουράς και τις είχε καταστήσει εντελώς αναξιόμαχες.

Η Κυβέρνηση εκείνη έδρασε, κινήθηκε, έλαβε αποφάσεις, εκανε χειρισμούς μέσα και κάτω από συνθήκες πλήρους δημοκρατικού και δημόσιου ελέγχου σε συνθήκες αποκατεστημένης δημοκρατίας και ελευθεροτυπίας. Εν όψει των ανωτέρω γεγονότων δεν υπήρχε καν ανάγκη για οποιαδήποτε έρευνα από την Εξεταστική Επιτροπή της αντίστοιχης χρονικής περιόδου. Εξάλλου, η έρευνα που έγινε δεν αποκάλυψε τίποτα νέο, πέρα από τα ήδη και τότε γνωστά.

Επιπλέον, τα πεπραγμένα εκείνης της περιόδου και εκείνης της Κυβέρνησεως τα εξέθεσε σε δημόσια κριτική και λαϊκή έγκριση ο Πρόεδρος της, όταν τον Νοέμβριο του 1974 εμφανίστηκε στον Ελληνικό λαό ζητώντας την εμπιστοσύνη του, την οποία ο λαός εκτιμώντας το σύνολο της πολιτικής διαχειρίσεως των θεμάτων της περιόδου εκείνης την εξέφρασε με πρωτοφανή και μοναδική στην ιστορία μας πλειοψηφία. Και ο λαός ο οποίος αποτελεί το ανώτατο όργανο στη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος, κρίνοντας και εκφραζόμενος ως εκλογικό σώμα, μέσα από ελεύθερες δημοκρατικές διαδικασίες, είναι ο μοναδικός και υπέρτατος κριτής των πολιτικών ευθυνών των δημοκρατικών κυβερνήσεων.

Μέσα από το αποδεικτικό υλικό που συγκέντρωσε η Επιτροπή για την περίοδο εκείνη δεν προκύπτει για κανέναν οποιασδήποτε μορφής ευθύνη. Η αποστολή τότε στρατιωτικών ενισχύσεων στην Κύπρο θα απο-

τελούσε αποστολή αυτοκτονίας χωρίς κανένα αποτέλεσμα αν ληφθεί υπόψη ο τότε συσχετισμός των δυνάμεων Ελλάδος και Τουρκίας, το τελεσμένο γεγονός του προγεφυρώματος κατά τον ΑΤΤΙΛΑ Ι και ιδίως η λόγω αποστάσεως αδυναμία προστασίας για την ασφαλή μετάβασή τους και του εφοδιασμού τους σε περίπτωση που θα έφθαναν στην Κύπρο, επιπλέον δε η πλήρης κυριαρχία στην περιοχή της τουρκικής αεροπορίας και του τουρκικού ναυτικού. Με μιά τέτοια αποστολή θα δινόταν η ευκαιρία στην Τουρκία για έναν εύκολο θρίαμβο που ταυτόχρονα θα ήταν για την Ελλάδα μιά νέα εθνική ταπείνωση. Επί πρόσθετα, θα είχε αποδυναμωθεί επικίνδυνα η άμυνα του μητροπολιτικού χώρου, ενώ ο Ελληνο-τουρκικός πόλεμος ήταν επί θύραις.

Ως προς τον τότε υπουργό Εθνικής Αμύνης κ. Ευάγγελο Αβέρωφ, από κανένα στοιχείο δεν προκύπτει ότι υπέχει ίδιες πολιτικές ευθύνες για τα θέματα που χειρίστηκε μέσα στα όρια της αρμοδιότητάς του. Η εκτίμηση του κ. Αβέρωφ ως Υπουργού Αμύνης ότι είναι μάταιη, επικίνδυνη και αναποτελεσματική οποιαδήποτε στρατιωτική ενέργεια ή βοήθεια στην Κύπρο, κατά την περίοδο εκείνη, δεν είναι δυνατόν παρά μόνον από κακή ή κακόβουλη εκτίμηση, να θεωρηθεί ως πράξη περιέχουσα ή αιτιολογούσα πολιτική ευθύνη.

Τέλος, ως προς τον στρατηγό Ευθύμιο Καραγιάννη, Αρχηγό ΓΕΕΦ από τις 6 Αυγούστου 1974 ως τον ΑΤΤΙΛΑ ΙΙ, με απόλυτη βεβαιότητα και σαφήνεια εξάγεται ότι έπραξε στο ακέραιο και με επιτυχία το στρατιωτικό του καθήκον και η απόδοση σ' αυτόν οποιασδήποτε μορφής ευθύνης και μάλιστα ποινικής, αξιολογείται και εκτιμάται ως αβάσιμη, στερημένη και της ελαχίστης αποδεικτικής βάσης.

5. ΞΕΝΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ - ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΙΣ - ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ ΣΤΟ ΣΥΝΟΛΟ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΩΜΕΝΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ.

A. Πραξικόπημα κατά Μακαρίου.

Ευρίσκει έρευνα στο αποδεικτικό υλικό ότι ο Ιωαννίδης είχε επαφές με τις μυστικές υπηρεσίες των ΗΠΑ. Πιθανολογείται, αλλά δεν αποδεικνύεται ότι οι μυστικές υπηρεσίες είχαν πληροφορίες για την σχεδιαζόμενη ενέργεια του Ιωαννίδη στην Κύπρο κατά του Μακαρίου.

Σε προσβεβλητικό επίπεδο: Είναι άγνωστες και δεν αποσαφηνίζονται οι σχέσεις και επαφές του Ιωαννίδη με τον τότε Αμερικανό πρέσβη στην Αθήνα, Τάσκα. Πιθανολογείται αλλά δεν προέκυψε ότι ο Τάσκα είχε πληροφορίες για την σχεδιαζόμενη ενέργεια στην Κύπρο όπως και ο τότε Υπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ Κίσινγκερ, μέσω των μυστικών υπηρεσιών. Βεβαιωμένο είναι το γεγονός ότι ο Κίσινγκερ έστειλε στον Τάσκα 2 ή 3 τηλεγραφήματα-μηνύματα με τα οποία του συνιστούσε (διέτασσε) να ιδεί τον Ιωαννίδη και να τον αποτρέψει από κάθε ενέργεια-επέμβαση στην Κύπρο-Μακάριο. Ότι ο Τάσκα, σύμφωνα με την κατάθεσή του στην αρμόδια επιτροπή της Αμερικανικής Γερουσίας, δεν κατέστη δυνατό να ιδεί τον Ιωαννίδη, αλλά το μήνυμα Κίσινγκερ διαβιβάσθηκε από τον Τάσκα στον Ανδρουτσόπουλο και μέσω αυτού και των μυστικών υπηρεσιών θα το έλαβε ο Ιωαννίδης.

B. ΑΤΤΙΛΑΣ Ι

Καμιά ανάμειξη ή συμμετοχή ξένης δυνάμεως κατά την τουρκική εισβολή στην Κύπρο δεν αποδεικνύεται. Και ως ανάμειξη ή συμμετοχή νοείται είτε η ενισχυτική, είτε η αποτρεπτική της τουρκικής αποβάσεως. Βεβαιωμένη είναι και προκύπτει από μαρτυρικές καταθέσεις και έγγραφα η παρουσία κοντά στην Κύπρο κατά τον χρόνο της αποβάσεως δυνάμεων του βου Αμερικανικού Στόλου, του Βρετανικού και Σοβιετικού. Και ναι μεν δεν αποδεικνύεται και δεν προκύπτει συμμετοχή ή οποιαδήποτε μορφή ανάμειξη ξένων δυνάμεων κατά την τουρκική εισβολή στην Κύπρο, βέβαιο όμως είναι και ανάλογα εκτιμάται και αξιολογείται ότι καμιά ξένη δύναμη ή Κυβέρνηση δεν έκαμε τίποτα για να εμποδίσει ή αποτρέψει ή ματαιώσει την εισβολή, τουλάχιστον από εκείνες τις δυνάμεις και Κυβερνήσεις που είχαν την δυνατότητα να το κάμουν. Και η μεν Κυβέρνηση των ΗΠΑ είχε ασφαλώς την δυνατότητα να αποτρέψει την τουρκική εισβολή, αλλά από πουθενά δεν προκύπτει ότι ώφειλε να ενεργήσει προς αυτήν την κατεύθυνση, εκτός αν μια τέτοια υποχρέωση αναχθεί στον κώδικα και στον κύκλο των ηθικών καθηκόντων κάθε μεγάλης δυνάμεως, αλλά και κάθε κράτους και χώρας να μεριμνά για την ειρήνη σ' ολόκληρο τον κόσμο και ιδιαίτερα στον συμμαχικό χώρο στον οποίο η δύναμη αυτή διαδραματίζει ηγετικό ρόλο. Όλ' αυτά όμως είναι έξω και πέρα από τον χώρο «των αποδεδειγμένων πραγματικών περιστατικών» και έξω από την κατά λογική ή νομική κρίση αξιολόγησή τους. Εφ' όσον και όπου λείπουν οι αποδείξεις - και στο σημείο αυτό πράγματι λείπουν - ανοίγεται ευρύς χώρος και εκτεταμένο πεδίο ερμηνειών, εκδοχών, πιθανολογήσεων, υποκειμενικών κρίσεων, επικυρώσεως κυκλοφορούντων μύθων και ποικίλων χρήσεων των ερμηνευόμενων αλλά αναπόδεικτων γεγονότων.

Το «εν οργή» από τον Ιωαννίδη λεχθέν προς τον Σίακο «Μας εξαπατήσατε» - μια φράση κλειδί - σε χρόνο όπου το πραξικόπημα είχε εκτελεσθεί και είχαν αρχίσει η τουρκική στρατιωτική αποβατική ενέργεια και επιχείρηση στην Κύπρο, είναι ένα, από τα πολλά, χαρακτηριστικό παράδειγμα διαφόρων ερμηνειών και ποικίλων εκδοχών. Αυτή και μόνη η φράση δεν είναι ικανή να καλύψει τις ελλείπουσες αποδείξεις για το ρόλο της Κυβέρνησης των ΗΠΑ στο πραξικόπημα.

Στην περίπτωση της Κυβέρνησης των ΗΠΑ αν το αναμφισβήτητο «μπορούσαν» συνέπιπτε με το αμφισβητούμενο «ώφειλαν», ασφαλώς θα ήταν δυνατό να αποτραπεί η τουρκική εισβολή, όπως είχε συμβεί και στο παρελθόν, όταν μια τέτοια παρέμβαση των ΗΠΑ είχε αποτρεπτικό αποτέλεσμα. Διαφορετική είναι η θέση και ο ρόλος της Κυβέρνησης της Μεγ. Βρετανίας, της οποίας η υποχρέωση να παρέμβει αποτρεπτικά απέρρεε από τη συμβατική της ιδιότητα ως εγγυήτριας Δύναμης.

Ο ρόλος του απαθούς και αδρανούς θεατή και παρατηρητή της τουρκικής εισβολής που επέλεξε η τότε Κυβέρνηση της Μεγ. Βρετανίας υπολείπεται ασφαλώς και σαφώς των υποχρεώσεών της ως δυνάμεως και κυβερνήσεως που εγγυήθηκε την ανεξαρτησία, την εδαφική ακεραιότητα και το ενιαίο της Κυπριακής Δημοκρατίας και κυριαρχίας. Το περιλαμβανόμενο στην έκθεση Σεμερτζάκη ότι το Βρετανικό Ελικοπτεροφόρο ΕΡΜΗΣ συνειργάσθη με τους Τούρκους αξιολογείται ως αόριστο εφ' όσον από κανένα άλλο στοιχείο δεν προκύπτει το είδος και η έκταση αυτής της συνεργασίας.

Αλλά και το ΝΑΤΟ, με βάση τους σκοπούς που έχει το ρόλο που του ανατέθηκε από την πράξη της ιδρύσεώς του και τις αρχές που διέπουν τη δράση του, είχε υποχρέωση να επέμβει αποτρεπτικά, δυναμικά και δραστηρικά. Και το γεγονός ότι αδράνησε ήταν ο κύριος λόγος και η αιτία της αποφάσεως της Κυβερνήσεως Εθνικής Ενότητος ν' αποσύρει την Ελλάδα από το στρατιωτικό του σκέλος, πράξη και απόφαση που βρισκόταν σε πλήρη αρμονία με το κοινό αίσθημα των Ελλήνων.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Περιέχει το πόρισμα αυτό ολοκληρή την αλήθεια. Ασφαλώς όχι. Αξιοί όμως να θεωρηθεί ως συνειδητή συμβολή στην αναζήτησή της. Και η περιεχόμενη στο πόρισμα αλήθεια είναι εκείνη που προκύπτει από το αποδεικτικό υλικό που συνέλεξε η επιτροπή, όπως αξιολογήθηκε και εκτιμήθηκε από εμάς. Η αλήθεια του Φακέλλου της Κύπρου είναι η αλήθεια των στοιχείων του Φακέλλου της Κύπρου. Υπάρχουν και μένουν ασφαλώς πτυχές και πλευρές του όλου ζητήματος που δεν ερευνηθήκαν όχι από πρόθεση ή σκοπιμότητα αλλά από αντικειμενική αδυναμία. Το Κυπριακό είναι ένα ζήτημα με μεγάλη ιστορία, με πολλές πλευρές, με πολλές προεκτάσεις, ένα ζήτημα που πέρασε από πολλές φάσεις και θα περάσει στο μέλλον και από άλλες, η τελευταία των οποίων θα είναι εκείνη που θα αποτυπώνει και θα εκφράζει την θέληση του Κυπριακού λαού.

Πέρα όμως από την αλήθεια των αποδείξεων, των πραγματικών περιστατικών, των αιτίων και υπαιτίων, των ποικίλων εκδοχών και κρίσεων υπάρχουν και μερικές άλλες αλήθειες που προκύπτουν από τον φάκελλο της Κύπρου. Η πρώτη είναι η ανάγκη της εθνικής ομοψυχίας η δεύτερη η πίστη στο δημοκρατικό πολίτευμα και στη λαϊκή κυριαρχία και η τρίτη διαχρονική αλήθεια είναι ότι καμιά ξένη δύναμη δεν πρόκειται να προασπίσει τα εθνικά μας συμφέροντα περισσότερο από εμάς τους ίδιους.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΒΑΡΒΙΤΣΙΩΤΗΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ
ΑΝΔΡΕΑΣ ΖΑΪΜΗΣ
ΚΩΝ/ΝΟΣ ΛΑΣΚΑΡΗΣ
ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΜΠΛΕΤΣΑΣ
ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΞΑΡΧΑΣ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ
ΜΙΧΑΗΛΣ ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΠΑΥΛΙΔΗΣ
ΧΡΗΣΤΟΣ ΦΩΤΟΠΟΥΛΟΣ
ΣΩΤΗΡΗΣ ΧΑΤΖΗΓΑΚΗΣ

ΕΠΕΞΗΓΗΣΗ ΚΥΡΙΩΤΕΡΩΝ ΣΥΝΤΗΜΗΣΕΩΝ

ΑΑ	= Αρχηγείο Αεροπορίας ή Αρχηγός Αεροπορίας.
Α/Α	= Αντιαεροπορικό πυροβόλο.
Α/Δ	= Αεροδρόμιο.
ΑΕΔ	= Αρχηγείο Ενόπλων Δυνάμεων ή Αρχηγός Ενόπλων Δυνάμεων.
ΑΚΕΔ	= Ακόλουθος Ενόπλων Δυνάμεων.
ΑΝ	= Αρχηγείο Ναυτικού ή Αρχηγός Ναυτικού.
ΑΣ	= Αρχηγείο Στρατού ή Αρχηγός Στρατού.
Α/Φ	= Αεροσκάφος.
F84F	= Δ/Β - Διώξεως Βομβαρδισμού.
F5	= Αναχαιτήσεως, Αναγνωρίσεως.
F4	= Φάντομ - πολλαπλού ρόλου.
ΝΟΒΑΤΛΑΣ	= Μεταφορικά.
Α/Υ	= Ανθυποβρυχιακό.
ΓΕΕΦ	= Γενικό Επιτελείο Εθνικής Φρουράς.
ΕΓ	= Επιτελικό Γραφείο.
Ε/Κ	= Ελληνοκύπριοι.
ΕΛΔΥΚ	= Ελληνική Δύναμη Κύπρου.
ΚΥΠ	= Κεντρική Υπηρεσία Πληροφοριών.
ΜΕΟ	= Μικτή Επιτελική Ομάς.
Σχέδιο «Κ»	= Πρόβλεπε τις πολεμικές επιχειρήσεις στη Κύπρο.
Τ/Α	= Τορπιλάκατος.
Τ/Κ	= Τουρκοκύπριοι.
ΤΟΥΡΔΥΚ	= Τουρκική δύναμη Κύπρου.
Υ/Β	= Υποβρύχιο.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Δ'
(σελ. 1 - 22)

Το πόρισμα της Εξεταστικής Επιτροπής για το «Φάκελο της Κύπρου»

(Περιλαμβάνει αλφαβητικό ευρετήριο των μαρτύρων που εξετάστηκαν από την Εξεταστική Επιτροπή με σημείωση της ημερομηνίας που δόθηκαν οι καταθέσεις τους, καθώς και τους αριθμούς των σελίδων που καταλαμβάνει η κάθε κατάθεση στα πρακτικά).